

MEĐUNARODNI PROBLEMI

IZDAJE: INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU
PRI MINISTARSTVU INOSTRANIH POSLOVA FNRJ.

GODINA I

APRIL 1949

BROJ 1

NEKOLIKO REČI O ZADACIMA NAŠEG ČASOPISA

Herojski narodi Jugoslavije nastavljaju da grade socijalizam sa besprimernim samopregorom i neviđenim oduševljenjem, uprkos bezbrojnim preprekama sa strane neprijatelja i prijatelja. Ma koliko to izgledalo neverovatno, Jugoslavija je prinuđena da izgrađuje socijalizam braneći se od čudovišne klevetničke kampanje sa strane onih koji su bili dužni ne samo da ne ometaju izgradju socijalizma već, nasuprot, da je svim silama pomažu.

Istorija katkad čini strašne šale. Ona primorava doktrinare da delaju baš obratno od onoga čemu ih sopstvena doktrina uči. Tako je ona postupila i s nekim rukovodiocima nekih komunističkih partija. Zato je teško objasniti kako je moguće da neki rukovodioci nekih komunističkih partija padnu tako nisko da zaborave ne samo da postoje neke moralno-političke norme komunizma, već da zaborave i običan građanski moral pa da se u odnosu na jednu herojsku komunističku partiju ponašaju onako kako to mogu samo buržoaski politikanti, ljudi koji su se srozali u blato starog sveta. Teško je objasniti takav pad i on se ne može opravdati ni na koji način.

Ovde nije mesto da se govori o razlozima ovog pada. Mi ćemo reći samo toliko da je sva ta klevetnička kampanja protiv naših naroda i protiv KPJ jedan od karakterterističnih simptoma duboke krize koja se stvorila u odnosima među komunističkim partijama. Jedno je neobjašnjivo — kako neki rukovodioci nekih komunističkih partija ne shvataju da kriza koja se produžuje, svojim produblјavanjem, zadire u prvom redu u ceo međunarodni revolucionarni pokret koji će možda morati skupo to da plati.

Lenjin je, pravilno, govorio da stvarnu istoriju partije treba izučavati ne po onome što ona o sebi piše i govori, već po tome kako ona dela, kako postupa pri rešavanju raznih pi-

tanja, kako se odnosi prema stvarima koje zadiru u životne interese narodnih masa. Ako s ove tačke gledišta pogledamo na KPJ, ako razmotrimo svu njenu istoriju počevši od 1937 godine, kad je Tito preuzeo rukovodstvo Partije, ako prosledimo herojski put Partije za celo vreme narodno-oslobodilačke borbe, za vreme izgradnje socijalizma, uvidećemo da sve druge kompartije zemalja narodne demokratije nisu uradile ni stoti deo onoga što je uradila KPJ u najtežem periodu ne samo svoje istorije nego i istorije sveg progresivnog čovečanstva. I tada postaje savršeno očividno kuda treba usmeriti, ne klevetničku kampanju, već ozbiljnu, boljševičku kritiku, radi ispravljanja grešaka koje stvarno postoje.

Veoma skupo platili su narodi Jugoslavije svoje pravo da izgrađuju socijalizam u svojoj zemlji — krvlju miliona i sedam stotina hiljada svojih sinova. A pogledajte — ko im sada smeta da izgrađuju socijalizam? I oni koji stvaraju smetnje na putu socijalističke izgradnje, ironijom sudbine, nazivaju se pravim marksistima-lenjinistima, pravim internacionalistima, pravim pristalicama fronta mira.

Pod rukovodstvom KPJ vodili su narodi Jugoslavije borbu za nacionalno oslobođenje od fašističkih okupatora i borbu za socijalno oslobođenje od izdajničke nacionalne buržoazije. Partija je u toj borbi pokrenula svenarodni oružani ustanak koji je prerastao u oslobodilački rat protiv nemačko-italijanskih fašista i njihovih pomagača. Oslanjajući se na oružane narode Jugoslavije, Partija je u ognju borbe stvorila narodne odbore koji su odigrali ulogu sovjeta u našoj narodnoj revoluciji. Odbori su nosioci nove narodne vlasti, oni su organi one vlasti koju podržavaju svi trudbenici, koju podržava sve jači i rastući borbeni Narodni front. Iz rata je Jugoslavija izišla sa oficijelno nepriznatom ali faktički izgrađenom novom državom. To je bila država na nov način demokratska, za proletarijat i sve trudbenike, i na nov način diktatorska — protiv buržoazije, protiv imperijalističke reakcije. Ona je ne samo »ispunjavala funkciju diktature proletarijata«; ona je bila proleterska država, država diktature proletarijata, prelazna forma od kapitalizma ka socijalizmu, koja se oslanjala na široke slojeve trudbenika grada i sela. Evo kakva je bila Jugoslavija već na završetku rata, evo kakav je bio njen lik u dimu od baruta još neutišane kanonade Drugog svetskog rata. Neprijatelji naše mlade države, svetska reakcija, vrlo su to dobro osećali i zato su je besno napadali na svakom koraku njenog samostalnog života. Ti napadi potsećali su samo na napade reakcije protiv Sovjetskog Saveza u prvim godinama njegovog postojanja.

U vatri borbe razbili su jugoslovenski narodi na paramparčad staru državu sa njenim trulim reakcionarnim aparatom.

Oni su sredstva za proizvodnju učinili državnom svojinom, svojinom narodnih masa i počeli da izgrađuju socijalizam. Jugoslavija je postala država diktature proletarijata. »Ali bit diktature, kako je govorio Lenjin, nije samo u nasilju i nije glavno nasilje. Osnovna njena suština je u organizovanosti, u disciplini naprednog odreda trudbenika, njihove avangarde«.

Upravo takva organizovanost i disciplina avangarde trudbenika — proletarijata, i avangarde proletarijata Jugoslavije — KPJ, pod čijim rukovodstvom se vodila borba protiv fašističkih varvara, za stvaranje nove socijalističke države, i pod čijim se rukovodstvom danas vodi borba za izgradnju socijalizma, upravo to pokreće napred razvitak novog društvenog porетка u Jugoslaviji uprkos nepredviđenim teškoćama.

Parafrazirajući Marksove reči, mi možemo reći da se socijalističko društvo kod nas, kao i svugde gde ono nastaje, nije razvilo na svojoj sopstvenoj osnovi, već je izišlo iz nedara kapitalističkog društva i zato u svim odnosima — privrednim, moralnim i ideološkim — nosi pečat starog kapitalističkog društva.

Već samom svojom pojavom na areni istorije, nova socijalistička država naroda Jugoslavije uvećala je socijalistički sektor svetske ekonomike, a povezavši se s njim počeo je dalji njen razvoj po zakonomu razvitka tog socijalističkog sektora. Ali u svetskim srazmerama, kako ceo socijalistički sektor, tako i naša zemlja, razvija se još u okvirima svetske privrede ali u suprotnosti s njenim zakonima. U uzajamnoj vezi ta dva sektora odražava se dijalektički zakon jedinstva suprotnosti.

Uprkos histeričnom drečanju kritičara, herojski narodi Jugoslavije s neiscrpnim radnim entuzijazmom kreću napred brzim tempom i s uspehom sprovode socijalističku izgradnju time što stvarno i realno — a ne na papiru kao kod nekih kritičara — ispunjavaju Petogodišnji plan razvitka narodne privrede — Titov grandiozni ali realni plan.

Na razvoj socijalističke izgradnje Jugoslavije uplivišu uvek dva suprotna reda ekonomskih i političkih faktora. Ovi faktori su s jedne strane — ekonomski odnosi i na njihovoj osnovi izrasli politički, moralni i ideološki odnosi starog, kapitalističkog, imperijalističkog sistema i sa druge strane ekonomski, politički, ideološki odnosi novog sveta, sveta socijalizma i narodne demokratije. A pri tome naša se socijalistička izgradnja razvija pod vanredno karakterističnim specifičnim uslovima momenta koji mi proživljujemo. U čemu je suština ove specifičnosti? U prvom redu u vanrednom zaoštavanju odnosa između tabora imperijalizma i tabora socijalizma, u drugom redu u zategnutim odnosima među državama koje ulaze u imperijalistički front potpaljivača rata i u nenormalnim odnosima među zemljama socijalizma i narodne demokratije. Niko ne poriče

da najveće poteškoće za Jugoslaviju proističu baš iz ovih ne-normalnih ekonomskih i političkih odnosa među zemljama socijalizma i narodne demokratije.

Ekonomski, politički i drugi odnosi u imperijalističkom frontu potpaljivača rata, a isto tako odnosi u frontu mira na čelu sa Sovjetskim Savezom, izražavaju se konkretnim činjenicama. Iz ovih činjenica proističu ideje i problemi koje je apsolutno nužno teoretski objasniti radi pravilnog toka socijalističkog razvitka u Jugoslaviji.

Polazeći od ove nužnosti, predsjednik Vlade, vođa Partije i naroda Jugoslavije, maršal Tito stvorio je Institut za međunarodnu politiku i privredu. U Uredbi o osnivanju Instituta rečeno je da su »zadaci ovog Instituta proučavanje političkog i ekonomskog razvitka u svetu«.

Od otvaranja Instituta prošlo je nešto više od godinu dana. U tom vrlo kratkom periodu — imajući u vidu naročito nedostatak kvalifikovanih kadrova — ne može se reći da se Institut bavio ozbiljnim ispunjavanjem odgovornog zadatka koji mu je postavila Vlada. Godina dana je prošla u pokušajima organizovanja ustanove, pri čemu su postignuti izvesni uspjesi u rešavanju nekih naučno-političkih zadataka za čiju su se ocenu primenjivali kvantitativni pokazatelji. Institut tek sad sakuplja snage za prelazak od kvantitativnih ka kvalitativnim pokazateljima. Taj svoj prelazak on počinje izdavanjem naučnog časopisa, koji neće predstavljati samo odraz idejno-političkog naučnog rada, nego i pokušaj odabiranja i koncentracije naučnih snaga zemlje koje rade na međunarodnim problemima ekonomike, istorije, prava.

Kako u radu Instituta, tako i u časopisu, mi ćemo se u prvom redu truditi da izučavamo činjenice i događaje iz međunarodnog ekonomskog i političkog života, da ih izučavamo objektivno i predstavljamo kakvi su oni zaista u stvarnosti, a ne kakvi nam se oni čine ili kakvi bismo mi voleli da budu.

U poslednje vreme pojavila se među nekim kvazinaučnim istraživačima modna bolest — ne samo da izvrću činjenice, već da ih i izmišljaju i da na osnovu izmišljenih činjenica izvode lažne zaključke i proglašavaju večne dogme, pretvarajući na taj način stvaralački marksizam u dogmu i dijalektički materijalizam u dogmatiku — popovsku filozofiju za objašnjenje jevanđeoskih čudesa.

Mi ćemo takvo kazuističko prilaženje činjenicama i događajima progoniti užarenim gvožđem.

U drugom redu, mi ćemo uvek nastojati da činjenice i pojave kao i probleme koji proističu iz tih činjenica i pojava pravilno osvetljujemo pogledom na svet komunističke partije

— dijalektičkim materijalizmom, koristeći se, u skladu sa našim snagama, bogatom riznicom marksizma-lenjinizma.

Ne zaboravljajući reči druga Tita o ekonomskim i političkim odnosima između zemalja socijalizma i narodne demokratije, mi ćemo obratiti naročitu pažnju na tu temu.

Obraćamo se našim čitaocima s molbom da aktivno učestvuju u našem časopisu i da nam pomognu svojim strogim ali pravednim kritičkim primedbama.

UREDNIŠTVO

IZ POLITIČKOG IZVEŠTAJA JOSIPA BROZA TITA NA V KONGRESU KPJ

»U našoj vanjskoj politici poslije rata mi smo na svakom koraku pokazivali punu saglasnost s vanjskom politikom Sovjetskog Saveza, i to zbog toga što je ta politika odgovarala i odgovara i interesima naše zemlje i interesima mira u svijetu. Taj naš stav poznat je čitavom svijetu, jer to je sve napisano ili izraženo u mnogim govorima, kako na međunarodnim konferencijama, tako i u našoj zemlji. A taj naš stav, to jest vjernost i solidarnost u vanjskopolitičkim pitanjima sa Sovjetskim Savezom i ostalim zemljama narodne demokratije, nije se sastojao samo u riječima, već i u djelima — i to zna vrlo dobro ne samo svaki naš građanin već i prijatelji i neprijatelji u čitavom svijetu.

Prva mjera CK KPJ i naše vlade poslije oslobođenja naše zemlje, po liniji vanjske politike, bila je baš u tome da se Jugoslavija što tješnje poveže, kako ekonomski, tako i politički i kulturno, sa Sovjetskim Savezom i zemljama narodne demokratije. Stvaranje paktova o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći, svestrana saradnja i stvaranje raznih ekonomskih i drugih ugovora — bilo je na našu inicijativu, i na to nas niko nije nagonio. Mi smo smatrali da je baš to najpravičniji put za mirni razvitak naše zemlje, za učvršćenje i očuvanje mira u svijetu, a takođe i za jačanje demokratije u drugim zemljama — kao što su Poljska, Čehoslovačka, Bugarska, Mađarska i Rumunija. A što se tiče Albanije, mi smo s njom sklopili pakt o uzajamnoj pomoći, prijateljstvu i svestranoj saradnji baš radi toga da joj pomognemo očuvati njenu nezavisnost. Stvorili smo s njom ekonomske sporazume, koji su uglavnom bili na štetu Jugoslavije, ali smo ih sklopili zbog toga što smo željeli da Albanija više nikad ne postane oruđe bilo kakvih pokušaja eksploatacije i ugrožavanja njene nezavisnosti. Dakle, dali smo svu moguću pomoć onda kada joj je bila najviše potrebna, i to od prvih dana poslije rata pa sve do danas.

Mi smo do današnjih dana ostali vjerni svim svojim obavezama prema državama narodne demokratije. Ali, s druge strane, mi smo podvlačili potrebu saradnje i s drugim

zemljama, jer smo smatrali da je i to jedan od priloga za učvršćenje mira u svijetu, jer smo smatrali da i to koristi Jugoslaviji, koja je u velikom oslobodilačkom ratu tako strašno postradala. Ali, to nikada nije prelazilo granice strogog čuvanja naših principa vjernosti marksizmu i vjernosti našim prijateljima — SSSR i zemljama narodne demokratije. Pri tome moram podvući da smo baš mi, to jest Jugoslavija, bili najžešće klevetani i napadani od cjelokupne međunarodne reakcije zbog svog nepokolebljivog stava po pitanju naše vanjske politike, koja je u svemu bila u skladu s vanjskom politikom zemalja narodne demokratije i SSSR. Taj naš stav nije poznat samo svakom našem građaninu, već je on poznat i čitavom svijetu. Prema tome, nama, to jest našoj zemlji, učinjena je strašna nepravda kad nas danas optužuju da se odvajamo od fronta demokartije.

Dalje, trebalo bi da oni koji nas danas napadaju, a to su rukovodioci kompartija baš iz zemalja kojima smo mi najviše pomagali, imaju bar toliko poštenja pa da se ne bave takvim lažnim, užasnim klevetama, kao na primjer — da smo nacionalisti, to jest da nismo više internacionalisti itd. Zar je opraštanje 25 miliona dolara reparacija bratskoj Bugarskoj Republici, opraštanje većine narodnih dobara koja su opljačkali bugarski fašisti u Jugoslaviji i pružanje bratske ruke narodu Bugarske, prelazeći preko svega onoga što je bilo u prošlosti — zar je to nacionalizam? Ne, niko u svijetu ne može kazati da je to nacionalizam. To je nešto sasama drugo, to je nešto duboko internacionalno, čovječansko, nesebično do odricanja, sa željom da ta materijalna žrtva u ratu postradale Jugoslavije, koju naši narodi sada čine prema Bugarskoj, posluži kao dokaz da oni zaboravljaju na sva zla koja su im učinjena u prošlosti, i da ne samo pružaju bratsku ruku već i materijalnu podršku bratskom bugarskom narodu. Za takvu politiku bratstva i opraštanja založilo se kod naših naroda rukovodstvo KPJ, koje danas tako sramno klevetaju i blate rukovodioci Komunističke partije Bugarske.

Dalje, poznata je stvar da smo mi 1946 godine imali veliku sušu i slabu ljetinu, a ipak smo se odmah odazvali molbi rumunskih drugova i dali dvije hiljade vagona žita u vrijeme kad je tamo narod umirao od gladi, a kad je i kod nas bilo teško za ishranu stanovništva. Mi nismo postavili nikakve uslove, niti smo pitali kada će nam se vratiti, već smo pustili i čekali dvije godine da kod njih dobro rodi, i onda su nam to počeli vraćati. To je žito naše partijsko rukovodstvo, to jest naša vlada, dalo na štetu naših radnih ljudi. Ali naši radni ljudi su to dragovoljno dali onima kojima je još više bilo potrebno. Zar je to nacionalizam? Ne, to je internacionalizam na praksi, a ne samo na riječima. Tako isto smo postupili i prema Poljskoj

1947 godine i prema Čehoslovačkoj, kojima smo dali preko 15.000 vagona žita, iako naši narodi skoro gladuju i ove godine. Dali smo zbog toga, jer su nas molili, pošto su bili još u težoj situaciji nego mi. A šta rade danas pretstavnici tih zemalja na sjednici Informbiroa, potpisujući rezoluciju u kojoj nam se farišejski prebacuje da vodimo nepravilnu politiku ishrane našeg stanovništva? Govore o nekom žitnom porezu kod nas itd., što pretstavlja običnu obmanu ljudi u inostranstvu, jer kod nas svako zna da kod nas nema nikakvog žitnog poreza i da on uopšte nije uveden u našoj zemlji. Razne naše teškoće — koje proističu iz razorenosti naše zemlje u ratu — oni iskorišćavaju radi klevetanja naše Partije i CK Partije. Ti potpisnici neće da vide da mi nismo mogli u jednom tako kratkom periodu, to jest u periodu od tri godine poslije rata, savladati sve teškoće. Ali oni su ih savladali još manje, iako su njihove teškoće bile daleko manje od naših. Pa ipak, oni zlonamjerno podmeću nama stvari koje nemaju nikakve osnove. Oni zaboravljaju činjenicu da je 1921—1922 godine rukovodstvo Sovjetskog Saveza na čelu sa Lenjinom moralo uvesti NEP, takozvanu novu ekonomsku politiku, osim ostalog i zbog teškoća koje su postojale u snabdijevanju stanovništva životnim namirnicama u Sovjetskom Savezu, i da je još 1929 godine bilo velikih teškoća u tom pogledu u SSSR. A zašto se onda nama odjedanput ne priznaju teškoće koje mi imamo pred sobom? Nije li to krajnje nelojalno sa strane svih ovih potpisnika takve rezolucije? A zar, s druge strane, naša pomoć koju smo dali u vrijeme kada je i nama samima bilo teško ne pretstavlja internacionalizam, internacionalizam u praksi, na djelu, a ne u fraziranju, na riječima? Zar oni koji nas sada lažno i nepravedno napadaju ne misle na to da će morati jednog dana crveniti kad ih njihovi ljudi upitaju zašto nisu govorili istinu?

Za te ljude nacionalizam je to što se mi ponosimo našim žrtvama u ratu, što se ponosimo našim uspjesima u izgradnji zemlje, što se ponosimo našim radnicima, našom omladinom, našim Narodnim frontom, što se ponosimo svim onim čemu se zaista divi čitav poštenu svijet. To oni smatraju nacionalizmom. Ne, to nije nikakav nacionalizam! To je nepobitna stvarnost koju niko ne može osporiti i s kojom se mi zaista možemo ponositi. Zar mi možemo da se odrekemo svega i da kažemo da je istina da smo nacionalisti samo zato što je to navedeno u rezoluciji Informbiroa? Razumiye se, ne možemo priznati da činjenice, koje kod nas govore o suprotnom — nisu činjenice, nego da je istina ono što je napisano u rezoluciji. Ne možemo to priznati samo zato što je to napisano i potpisano u rezoluciji Informbiroa. Ovi potpisnici nisu uopće vodili računa o objektivnoj istini. A oni vrlo dobro znaju šta je objektivna, a šta je

subjektivna istina. Oni smatraju svoje ponašanje ne samo prema CK KPJ već i prema Jugoslaviji uopće, to jest prema činjenicama koje dokazuju objektivnu istinu, kao marksističko-lenjinističko. Baš obratno: to nije marksističko-lenjinistički! Istina je da je to u najmanju ruku nelojalno i neobjektivno ponašanje prema našoj Partiji i našoj zemlji. To je rezultat strašne zablude. Sada se to sve razbukvalo do čudovišnih razmjera, da bi se na taj način skinula slava s naroda Jugoslavije o njihovoj herojskoj borbi, da bi se na taj način pogazilo sve ono veliko što su naši narodi postigli ogromnim žrtvama i potocima krvi, da bi se na taj način razbilo jedinstvo naše Partije, koje predstavlja garanciju uspješne izgradnje socijalizma u našoj zemlji i ostvarenja sretnijeg života naših naroda«.

MEĐUNARODNI POLOŽAJ I NOVA JUGOSLAVIJA

(Iz referata druga Kardelja na V kongresu KPJ)

1. IZMEĐU DVA RATA

U Projektu programa naše Partije koji je predložen ovom Kongresu kaže se da revolucionarni preobražaji do kojih je došlo u Jugoslaviji za vreme oslobodilačkog rata i posle njega predstavljaju sastavni deo onog svetsko-istoriskog zbivanja koje je pokrenula Velika oktobarska socijalistička revolucija 1917 godine. Drug Staljin kaže:

»Pobeda Oktobarske revolucije znači radikalan preokret u istoriji čovečanstva, radikalan preokret u istoriskoj sudbini svetskog kapitalizma, radikalan preokret u oslobodilačkom pokretu svetskog proletarijata, radikalan preokret u metodima borbe i oblicima organizacije, u načinu života i tradicijama, u kulturi i ideologiji eksploatisanih masa celog sveta« (J. V. Staljin, »Pitanja lenjinizma«, izd. »Kulture«, str. 183).

Posle Oktobra svet više nije predstavljao nešto jedinstveno, kapitalizam više nije bio jedini društveni poredak koji je davao svoj pečat čitavom zbivanju na zemaljskoj kugli. Pored njega i protiv njega rastao je novi društveni poredak, poredak socijalizma. Postojanje dva sveta, to jest sveta kapitalizma i sveta socijalizma, i borba između ta dva sistema — to je glavno obeležje opšte krize kapitalizma posle Prvog svetskog rata.

Kapitalistički svet je posle Prvog svetskog rata uspeo da postigne privremenu i relativnu stabilizaciju. Ali naporedo s tom stabilizacijom išla je i stabilizacija Sovjetskog Saveza, prve socijalističke zemlje. Te dve stabilizacije su se, razume se, iz osnova razlikovale među sobom.

Kapitalistička stabilizacija bila je relativna i privremena; ona, naravno, nije mogla da ukine nijedan uzrok zaoštavanja osnovnih suprotnosti kapitalističkog sistema, da i ne govorimo

o fundamentalnoj suprotnosti između kapitalističkog sveta kao celine i socijalističkog sveta koji se rađao u Sovjetskom savezu. Godine 1929 u kapitalističkom svetu izbija neviđena privredna kriza koja poništava sva proricanja raznih apologeta kapitalizma. Dugotrajna ekonomska kriza zaoštrava do neviđenih razmera sve odnose u svakoj kapitalističkoj državi ponaosob, i u imperijalističkom sistemu u celini.

U isto vreme, Sovjetski Savez završava obnovu ratom razorene privrede, učvršćuje savez radnika i seljaka, pristupa socijalističkoj rekonstrukciji industrije i ostvarenju prvog staljinskog petogodišnjeg plana. Godina 1929, godina izbijanja velike ekonomske krize u kapitalističkim zemljama, u Sovjetskom Savezu označava godinu velikog preokreta u procesu socijalističke izgradnje, pre svega u procesu socijalističkog preobražaja sela. Dok je u godini najdublje krize, u 1932 godini, industrijska proizvodnja svih kapitalističkih zemalja Zapada pala daleko ispod predratnog nivoa, u Sovjetskom Savezu ona je u toj godini dostigla 359% predratnog nivoa. Socijalistički način proizvodnje trijumfovao je nad kapitalističkim načinom.

Usled udarca ekonomske krize ruši se sve što je bilo ostalo od zgrade versajsko-vašingtonskog sistema posleratne stabilizacije kapitalizma. Godine 1931 Japan, napadom na Kinu, otvara novo razdoblje imperijalističke agresije u znaku borbe za ponovnu podelu sveta. U Nemačkoj, gde unutrašnje društvene suprotnosti dostižu vrhunac i dovode zemlju na prag revolucije, najagresivniji krugovi imperijalističke finansiske oligarhije izbacuju na vlast Hitlera i njegovu »nacional-socijalističku« partiju. Nemački »nacional-socijalizam«, povezujući se s italijanskim fašistima i japanskim militaristima, počinje otvoreno da se sprema za rat.

Dolazak hitlerovaca na vlast u Nemačkoj potpomogla je čitava međunarodna imperijalistička reakcija; ona se nadala da će tako stvoriti udarnu pesnicu koja će se ne samo obračunati s komunizmom u Nemačkoj, nego će poslužiti takođe i za ostvarenje imperijalističkih planova u pogledu Sovjetskog Saveza. Imperijalistički krugovi na Zapadu, skrivajući svoju pravu politiku maskom nastojanja za očuvanjem mira, ustvari su išli za tim da se nemačka i japanska agresija uprave prema Sovjetskom Savezu. Ta politika je kulminisala u Minhenu, sporazumom između Hitlera, Musolnija, Čemberlena i Daladjea. Ta politika je — u raznim drugim vidovima — dolazila do izraza i u Drugom svetskom ratu. Oslanjajući se na takvu politiku, nemački, italijanski i japanski imperijalisti mogli su da porobljavaju narod za narodom i da se spremaju za odlučujuće ratne sukobe.

2. DRUGI SVETSKI RAT

Sprovodeći politiku »neuplitanja«, to jest, popuštanja fašističkim agresorima i njihovog hrabrenja, zapadni imperijalistički krugovi su prepustili Hitleru Španiju, Austriju, a sramnim Minhenskim sporazumom i nezavisnost naroda Čehoslovačke Republike. Isto takvu agresivnu politiku kao Hitlerova Nemačka vodile su i fašistička Italija, a, na Dalekom Istoku, Japan.

Ali, — kako nedavno reče drug Molotov, — engleski i francuski vladajući krugovi ulovili su se u mreže koje su sami namestili. U septembru 1939 godine buknuo je rat u Evropi. Hitler je za nekoliko meseci pregazio niz evropskih buržoaskih država čija je odbranbena snaga godinama potkopavana izdajničkim i protivnarodnim radom vladajućih slojeva, među njima i tako krupnu državu kao što je bila Francuska.

Kada je podvrgao sebi Zapadnu Evropu, i našao se pred Lamanšom, Hitler je smatrao da je sakupio dovoljno materijalne snage iz čitave porobljene Srednje i Zapadne Evrope da se obračuna s glavnom preprekom nemačkog imperijalizma na njegovom putu k svetskom gospodstvu — sa Sovjetskim Savezom. U hitlerovski plan pripreme za napad na SSSR ulazilo je i potpuno potčinjavanje Jugoslavije. Kapitulantaska i izdajnička vlada Cvetković—Maček pristupila je doduše 25 marta 1941 godine Trojnom paktu Rim—Berlin—Tokio, ali nakon dva dana, to jest 27 marta, oborio ju je gnev narodnih masa. U aprilu je Jugoslavija, — iznutra podrovnana i oslabljena svim mogućim izdajničkim režimima, — postala plen nemačko-italijanskih fašističkih agresora. Ja se neću upuštati u detaljnost tih događaja, jer je o njima već govorio u svom referatu drug Tito.

Napadom hitlerovske Nemačke na Sovjetski Savez, 22 juna 1941 godine, rat dobija presudan obrt. U rat je ušla glavna snaga savremenog napretka. Porobljeni narodi Evrope stekli su čvrst oslonac za svoju oslobodilačku borbu. Pred svim rodoljubivim snagama porobljenih naroda, a pogotovu pred revolucionarnom avangardom radničke klase tih naroda, stvorile su se ne samo mogućnosti uspešne i pobedonosne narodnooslobodilačke borbe, nego su se te našle pred neposrednim zadatkom da, mobilisajući snage svojih naroda u oružanoj borbi protiv okupatora, ispune i svoje obaveze, da što više doprinesu u tom oslobodilačkom, pravednom ratu pobedi antifašističkog bloka na čelu sa SSSR. Što se tiče naših naroda i naše Partije — oni su taj svoj dug časno izvršili.

Ali bilo bi pogrešno misliti da je svečano proklamovani akcioni program antihitlerovske koalicije ustvari bio zajednič-

ki program svih njenih učesnika. Kapitalistički vrhovi na Zapadu nisu se odrekli ni svojih imperijalističkih računa ni svojih davnašnjih planova uništenja ili bar osetnog oslabljenja Sovjetskog Saveza. Na toj osnovi rađale su se kod nekih zapadnih imperijalističkih krugova tendencije ka sabotazi ratnih napora Sovjetskog Saveza, ka iscrpljavanju Crvene armije, ka odugovlačenju s drugim frontom, ka konspirisanju sa silama osovine, ka ugušivanju narodnooslobodilačkih pokreta u porobljenim zemljama Evrope, i tome slično.

Ti su se planovi, naravno, iz osnova razilazili s težnjama engleskih, američkih i drugih narodnih masa, koje su se u Drugom svetskom ratu borile ili na frontovima ili — svojim radom — u pozadini protiv fašističkih armija. Zato su svi ti planovi morali biti skrivani, maskirani. U tome je bila njihova Ahilova peta, njihova osnovna slabost.

Ali sav tok, a pogotovo ishod rata, pokazao je da su zapadni autori pomenutih planova daleko precenjivali svoje snage, a potcenjivali snage Sovjetskog Saveza i antiimperijalističkih pokreta u svetu.

Sovjetski Savez ne samo što nije izišao iz rata iscrpen i nemoćan nego je, zahvaljujući socijalističkoj osnovi svog ekonomskog i uopšte društvenog života, odigrao presudnu ulogu u ratu protiv hitlerovske Nemačke, stalno se unutrašnje učvršćujući i stalno jačajući svoju međunarodnu ulogu i svoj međunarodni ugled.

U nekim porobljenim zemljama Evrope razvili su se snažni narodnooslobodilački pokreti i ustanci, koji su bili krupan doprinos stvari pobeđe nad fašističkim agresorima. Oslobodilački ustanak naroda Jugoslavije, rukovođen Komunističkom Partijom, imao je u tom pogledu naročito važan međunarodni značaj, jer je svim ugnjetenim narodima praktično pokazivao da je oružana borba ugnjetenih naroda protiv okupatora moguća. U toj su borbi — zahvaljujući činjenici što je Sovjetska armija zadala smrtni udarac nemačkim fašističkim armijama — radne mase naše zemlje izvojevale ne samo svoje nacionalno oslobođenje nego i svoju istinski demokratsku, narodnu vlast.

Odlučujuća uloga koju je Sovjetski Savez odigrao u Velikom oslobodilačkom ratu omogućila je da se niz novih zemalja — u raznim oblicima i različitim putevima — otkine od imperijalističkog lanca i da pođe novim putem razvitka, putem narodne demokratije, putem socijalizma. Od imperijalističke kontrole otrgle su se Jugoslavija, Bugarska, Albanija, Poljska, Čehoslovačka, Rumunija i Mađarska. Nema sumnje da je to jedan od najkrupnijih rezultata Drugog svetskog rata. On nam govori da imperijalisti nisu mogli iskoristiti Drugi svetski rat za uništenje ili bar za osetno slabljenje socijalističkog sistema

koji je pobedio u prvoj socijalističkoj zemlji, u SSSR. Dogodilo se suprotno: iz Drugog svetskog rata izišao je oslabljen baš imperijalistički sistem, a snage socijalističkog sistema snažno su porasle, što ne može a da se ne odrazi na čitav dalji razvitak međunarodno-političkih odnosa i na dalje zaoštavanje svih protivrečnosti kapitalističkog društva.

3. IMPERIJALISTIČKI SISTEM POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Kao rezultat Drugog svetskog rata, došlo je do velikih promena u odnosima snaga imperijalističkih zemalja. Tri krupne imperijalističke države: Nemačka, Japan i Italija izbačene su iz stroja kao konkurenti drugih imperijalističkih država. Velika Britanija i Francuska, koje su pre rata igrale važnu ulogu u međunarodnom životu, izišle su iz rata oslabljene. Jedina krupna imperijalistička zemlja koja je iz rata izišla obogaćena jesu Sjedinjene Američke Države, koje u toku rata nisu pretrpele nikakvo razaranje na svojoj teritoriji i čiji je privredni potencijal već pre rata, a naročito u toku rata, silno porastao.

Tokom rata SAD su definitivno zauzele prvo mesto u kapitalističkoj privredi, one danas poseduju dve trećine proizvodnog aparata čitavog kapitalističkog sveta. Od dužnika pre Prvog svetskog rata SAD su se u toku ovoga rata pretvorile u poverioca. Profiti iz vremena Prvog svetskog rata omogućili su brz i snažan porast američkoj industriji, koja je već 1925 godine proizvodila onoliko koliko Velika Britanija, Francuska i Nemačka zajedno.

Koncentracija i centralizacija kapitala, koja je još u vremenu između Prvog i Drugog svetskog rata silno porasla, dobila je naročito brz tempo u toku Drugog svetskog rata i posle njega.

Sami državni vrhovi — odražavajući tendenciju monopola — sprovodili su u toku rata politiku sve veće koncentracije kapitala. Najkrupnija preduzeća dobijala su većinu ratnih liferacija, pa prema tome sticala i najkrupnije profite. Tako je samo kod pet najkrupnijih kompanija SAD u toku 1941—1942 godine bilo poručeno liferacija u iznosu od 20 milijardi dolara ili 1/3 svih liferacija koje je poručila vlada SAD. Njihov profit je 1942 godine premašio više nego sto puta prosečni godišnji profit iz 1936—1939 godine.

U toku rata izraslo je u SAD 10 kompanija koje su imale preko 100.000 zaposlenih radnika. Proizvodnja sitnih preduzeća smanjila se u toku rata za 35%, a proizvodnja srednjih industrijskih preduzeća za 18%. Od ratnih liferacija samo je 18% pripadalo preduzećima s manje od 500 radnika. Sav ostatak pripadao je industrijskim džinovima.

Kao rezultat Drugog svetskog rata, finansijska snaga 63 najkrupnije američke kompanije postala je tolika, da bi one — prema opštim procenama — mogle da kupe 94% svih američkih industrijskih preduzeća. Gigantski monopoli, kao što je poznato, teraju zemlju u privrednu, političku i vojnu ekspanziju. Pojavljuju se teorije o »američkom veku«, a huškanje na novi rat počinje da puni stranice najvećeg dela reakcionarne štampe.

Za kapitalističke države Evrope, naročito za Englesku i Francusku, karakteristične su uglavnom iste pojave kao i za SAD — što se tiče koncentracije kapitala i proizvodnje, jačanja monopola itd. Ali rat je većinu evropskih zemalja osiromašio i ostavio daleko iza SAD. To važi, pre svega, i za glavnog konkurenta američkih monopolista, za Englesku, koja je već davno pre rata počela da gubi svoje ekonomske pozicije u korist američkih monopola. Tu slabost engleskog i francuskog kapitalizma i strah evropskih kapitalističkih vrhova od narodnih masa iskorišćavaju američki monopolisti da te svoje konkurente što više oslabe i da ih nateraju na potčinjavanje. To su u ovoj fazi u znatnoj meri i uspeali. Monopolistički vrhovi evropskog kapitalizma prodaju na veliko nacionalne interese svojih naroda američkim monopolima samo da bi spasli svoje eksploatorske interese. Oni se pretvaraju u direktnog neprijatelja nezavisnosti svog naroda. Nije slučaj što su agenti tih vrhova u toku poslednjih godina počeli iz svega glasa da trube kako je nacionalni suverenitet postao štetan »anahronizam« ili »arhaična i opasna predrasuda«.

Posle Drugog svetskog rata stvorena je, dakle, ovakva situacija: s jedne strane, ratom osiromašene zemlje, koje — ukoliko ostaju na kapitalističkim kolosecima — padaju u sve dublji privredni kaos, u bedu za široke radne mase, a s druge strane, — američki kapitalizam, koji se silno obogatio i koji je zašao u čorsokak »hiperprodukcije«. U toku rata nagomilani su u SAD ogromni kapitali, a silno su povećani proizvodni kapaciteti. Zalihe robe se sve više gomilaju, a sve manje nalaze prođu kako kod domaćeg američkog kupca, čija kupovna snaga pada, tako i kod inostranog kupca, čije su zemlje za vreme rata razorene i iscrpene.

Iskorišćavajući teško privredno stanje evropskih kapitalističkih zemalja, američki monopolisti se trude da što više učvrste svoj položaj. Oni su, naravno, daleko od toga da stvarno pomognu drugim zemljama u obnovi njihove privrede. Naprotiv, njihova je osnovna tendencija da što više guše samostalni privredni život u drugim zemljama i da njihovu ekonomiku što više podrede američkoj ekonomici. Američki monopolistički kraljevi hoće da budu jedini izvoznici gotove robe,

da proizvodima koji se gomilaju — a koje ne može da kupi američki konzument — preplave tržišta sveta, da sva tržišta sveta otvore za svoju robu, da u svim delovima sveta gde se to isplati plasiraju svoje kapitale, da prigrabe izvore sirovina u svim delovima sveta, a da se industrija drugih zemalja što više priguši. Senator Kilgor izjavio je da puna zaposlenost stanovništva SAD, ili bar ona zaposlenost kakva je postojala za vreme rata, iziskuje povišenje izvoza na 25 milijardi dolara godišnje, dok je prosečni godišnji eksport SAD između dva svetska rata iznosio svega 4,6 milijardi dolara. Da bi se to postiglo, potrebno je, naravno, da se sa svetskih tržišta potisnu drugi konkurenti.

Prema tome, u jalovim pokušajima da izbegnu krizu, američki monopolisti čine sve da obezbede eksport svoje robe i svog kapitala i da terete krize što više prebace na druge zemlje, pre svega na Evropu. Još za vreme rata oni su iskoristili situaciju u kojoj su se nalazile zaraćene evropske zemlje, pre svega Velika Britanija i Francuska, i istisle ih s niza tržišta. Američki finansijski kapital učvrstio je svoje ekonomske pozicije na Bliskom Istoku, u Tihom Okeanu, u Kini, u Južnoj Americi, u engleskim i francuskim kolonijama i dominionima. Velika Britanija pada u sve veću dužničku zavisnost od SAD. U nuždi za kreditima ona prihvata uslove koji razaraju odbranbeni sistem njene trgovine, preferencijalni sistem i druge mere, što još povećava pasivnost njenog trgovinskog bilansa.

Kao što je to bila tendencija i nemačkog imperijalizma, i američki finansijski kapital nastoji da svede druge zemlje na svoje filijale, da privredu drugih zemalja podredi diktatu američkih monopola. Ta tendencija imperijalizma je najočigledniji znak truljenja kapitalističkog sistema, ona je ustvari tendencija ka gušenju već postojeće industrije u razvijenim zemljama, ka njihovom privrednom miniranju, bacanju takvih zemalja u položaj ekonomski i politički više ili manje zavisnih zemalja, ka sprečavanju privrednog razvitka zaostalih zemalja. Ta tendencija odražava ekspanziju krupnih američkih monopola u borbi za svetsko gospodstvo.

Iz takvog shvatanja međunarodne »saradnje« proizilazi i »originalno« shvatanje »zaštite interesa SAD« u svim delovima sveta: uplitanje u unutrašnje poslove svih zemalja, obezbeđivanje strategijskih baza na svim kontinentima i na svim okeanima, besna hajka i teror protiv naprednih i svih narodnih pokreta za slobodu i nezavisnost. Najtipičniji izraz svih tih tendencija u oblasti privrede jeste takozvani američki »plan pomoći Evropi« ili — kako ga obično nazivaju — »Maršalov plan«. Plan takozvane »pomoći Evropi« znači ustvari direktno angažovanje američkih državnih finansija u cilju ostvarenja što

većih monopolističkih superprofita i što većeg slabljenja kapitalističkih konkurenata američkih monopola. Američki monopolisti su postigli da država stavi na raspoloženje finansijska sredstva koja je prikupila od sitnih poreskih obveznika — da bi se u Evropi pripremilo tlo za ekspanziju američkih monopola, za ekonomsko i političko potčinjavanje kapitalističke Evrope. Uzgrad budi rečeno, američki kapitalisti se time nisu nimalo udaljili od ekonomske krize, koju hoće da izbegnu: sredstva za »pomoć« Evropi ne dolaze naime iz profita milijardera, nego iz džepova iscrpenih običnih ljudi Amerike, čija se kupovna snaga time još više smanjuje.

Ostvarivanje ovog plana »pomoći« znači za njegove učesnike zatvaranje niza preduzeća, povećanje nezaposlenosti, bede i nemaštine širokih radnih slojeva, agrarnu krizu i dalje propadanje seljaštva. Ovaj plan »pomoći« označava, dalje, jedno od sredstava za pretvaranje Zapadne Evrope u placdarm američkog imperijalizma protiv zemalja narodne demokratije i protiv Sovjetskog Saveza. Ti su planovi oružje rata, a ne sredstvo mira.

Međutim, desni socijalisti u kapitalističkim zemljama ipak slave taj plan kao gest izvanredne dobrote i humanizma.

Američki monopoli aktivizirali su se i u kolonijama. Oni idu za tim da »okolnim putem«, dolarskom diplomatijom, kupovanjem kolonijalne nacionalne buržoazije, pored feudalne reakcije, i direktnim investicijama otmu evropskim državama kolonije, odnosno da s njima dele ekstraprofite. Američki kapital prodire u sve ove kolonije. Sem toga, evropske države su se obavezale da će kao kompenzaciju za američku »pomoć« liferovati Americi strateške sirovine iz kolonija. Američki zahtevi idu čak i dalje. Oni traže da im evropske zemlje ustupe pravo na istraživanje ležišta sirovina u kolonijama. Tako američki monopoli prigrabljuju ne samo postojeće izvore sirovina nego i potencijalne izvore. Tako će evropski Zapad i dalje ostati kolonijalni žandarm, ali stvarni korisnik kolonijalnih sirovina i eksploatator kolonijalnih naroda biće ne samo ovaj, nego velikim delom, a često i najvećim delom, američki monopolisti.

Posebno mesto u tom planu zauzima Nemačka. Nemačka, po zamisli američkih monopolista, treba da postane američka industrijska radionica za čitavu Evropu, ustvari — američka teritorijalna vojna i ekonomska baza u Evropi. Američki finansijski kapitalisti stavili su pod svoju dominaciju stari nemački kartelni sistem. Oni su po Zapadnoj Nemačkoj razvili široku mrežu banaka, koja ustvari drži u rukama čitavu industriju. Od svih fabrika ratne industrije u Zapadnoj Nemačkoj koje su prema rešenjima Savezničkog kontrolnog saveta bile određene za demontiranje — demontirano je stvarno svega oko 10%.

Američki kapital se učvrstio u Ruru, gde svim snagama nastoji da obnovi tešku industriju. U ovom slučaju još jednom se manifestovala zavisnost kapitalističkih vrhova Velike Britanije i Francuske od volje američkih monopola. Engleske i francuske poslovode američkog imperijalizma u Evropi žrtvovali su bezbednost svojih zemalja interesima američkih trustova i kartela.

Cepanje Nemačke je isto tako logična posledica takve politike. Imperijalističkim monopolističkim vrhovima nije u interesu jedinstvena i demokratska Nemačka, koja bi služila učvršćenju mira u Evropi i u svetu uopšte. Njima je potrebna Nemačka kao njihova industriska i ekonomska baza za porobljavanje Evrope i kao placdarm protiv Sovjetskog Saveza i narodnih demokratija. Pri tome, oni se u svojoj vladavini u Zapadnoj Nemačkoj oslanjaju na one iste slojeve nemačkog krupnog kapitala na koje se oslanjao i Hitler i u čije je ime on stvarao i nastojao da ostvari svoje ludačke planove o osvajanju sveta. Nema sumnje, takva politika će pre ili kasnije dovesti do obnavljanja onih nemačkih imperijalističkih i revanšnih tendencija koje su slomljene u Drugom svetskom ratu. Dok se na takav način održava i pothranjuje nemački nacizam i imperijalizam, dotle se državama koje su podnele teška pustošenja u toku rata, kao na primer Jugoslaviji, odriče pravo na reparacije ili praktički sprečava da dođu do reparacija.

Od imperijalističkih planova do njihovog ostvarenja je, naravno, dugačak put. Ni ogromna koncentracija proizvodnje i kapitala, ni međunarodni trustovi, ni privremeno delimično obuzdavanje imperijalističkih takmaca nisu takve pojave koje bi mogle da odstrane ma koje od suprotnosti sadašnjeg imperijalističkog sistema, nego, nasuprot tome, one svim tim suprotnostima daju još oštrije oblike. Nema sumnje da su autori plana »pomoći Evropi« dobro poznavali slabosti evropskog kapitalizma kada su postavljali njegovim bankrotiranim vrhovima svoje zahteve. Ali oni su potcenili naročito jedan momenat: otpor narodnih masa. Imperijalisti se mogu uzdati u snagu dolara i dolarskog nasilja, ali, uporedo s time kako narodne mase budu na sopstvenim iskustvima otkrivale suštinu raznoraznih američkih »pomoći«, jačaće sve više i otpor tih masa. Tendencije za koloniziranjem Evrope pokazaće se, na kraju krajeva, kao »krvave utopije«, koje će još jače poljuljati pozicije kapitalizma u Evropi i u ostalom svetu. Pogotovo će takav otpor rasti u vezi s činjenicom da svi ovakvi planovi zaoštravaju i suprotnosti između samih imperijalista, između monopola, između pojedinih grupa buržoazije. To će se naročito pokazati kada se pojavi ekonomska kriza. Prema tome, bilo bi pogrešno predviđati da će svi ti planovi »pomoći« proći onako kako su oni zamišljeni. Naprotiv, oni će zaoštriti unutrašnje suprotno-

sti imperijalističkog sistema i aktivizirati najšire mase u borbi za njihove ekonomske zahteve i u odbrani nacionalne nezavisnosti.

I izvesne ranije vatrene pristalice američke »pomoći Evropi« uviđaju danas njene prave ciljeve. Mnogi su mislili da će američka pomoć dovesti evropski kapitalizam do relativne stabilizacije. Dogodilo se baš suprotno. Američki imperijalizam ne potstiče na kapitalne investicije i ne dovodi do proširene kapitalističke reprodukcije, nego zadržava evropsku privredu na njenom sadašnjem stupnju, koči njen razvitak i čak je i degradira. Nema sumnje da će otpor protiv toga rasti u kapitalističkim zemljama, a taj otpor može temeljito da potkopa planove američkog imperijalizma u Evropi.

O PITANJU BALKANSKE FEDERACIJE

I

Jedan od značajnijih rezultata Drugog svetskog rata bile su temeljne promene na Balkanskom Poluostrvu i promena u odnosima među balkanskim državama. Još u toku rata Jugoslavija je postala država novog tipa, narodno-demokratska država, i to kao federacija pet jugoslovenskih naroda u šest ravnopravnih državnih jedinica. Albanija, oslonjena na pomoć Jugoslavije, razvijala se u istom pravcu. Crvena armija donela je oslobođenje Rumuniji i Bugarskoj i omogućila pobedu demokratskih elemenata u tim zemljama, a primer novog političkog i društvenog uređenja Jugoslavije pomogao im je da se organizuju kao narodno-demokratske države. Tako su se balkanske zemlje, izuzev Grčke čiji je slučaj poseban, našle gospodari sopstvene sudbine, otkinute od imperijalističkog sistema, obezbeđene od onakvog pritiska sa zapada koji ih je ranije činio monetom za potkusurivanje računa velikih imperijalističkih sila. Prestala je mogućnost da imperijalisti guraju balkanske države jedne protiv drugih, kako su to ranije uspevali zahvaljujući raspirivanju ambicija balkanskih monarha i uslužnom izdajstvu narodnih interesa od strane vladajućih balkanskih buržoazija.

Bili su stvoreni svi uslovi za najtešnju bratsku saradnju balkanskih država i prisno prijateljstvo njihovih naroda, otvoreno je široko polje naporima za njihov zajednički ekonomski, kulturni i društveni napredak. Teška iskustva prošlosti, kada su balkanski narodi, blagodareći svojoj pocepanosti i nenarodnim režimima koji su bili slepo oruđe raznih imperijalista, bili gurani u međusobne sukobe za račun imperijalista a na propast balkanskih naroda, doprineli su da se posle pobede demokratskih snaga stvore svi uslovi za tesno zbliženje balkanskih naroda.

Na sreću svih njih oni su tim putem i pošli. Narodi Balkana mogli su najzad mirno i s pouzdanjem gledati u svoju budućnost, svesni da je njihova sudbina najzad u njihovim sopstvenim rukama. Zbližavanje među njima išlo je jednostavno i prirodno. Njihova sve tešnja saradnja u uzajamno pomaga-

nje bili su potreba za sve njih, potreba koja je na najprirodniji način izvirala iz same socijalističke suštine narodne demokratije. Ta bliskost i tesna saradnja bile su tu i bez obzira na to da li su među balkanskim državama napisani ili još nisu napisani razni ugovori i sporazumi, bez obzira na to što niko nije pominjao federaciju balkanskih socijalističkih republika, koja je još od pre Prvog svetskog rata bila u programu balkanskih socijaldemokratskih partija. Sama stvarnost naknađivala je i premašivala sve što se nekad očekivalo od takve federacije, zamišljene kao najbolja odbrana nezavisnosti balkanskih naroda od imperijalističkih ajkula. A ukoliko su se stvarali i ugovori, oni su samo potvrđivali odnose koje je doneo sam život i razvitak.

Onda je došao potez koji je sve to izvrnuo. Došla je jedna loša Rezolucija, sastavljena iz laži i kleveta protiv Jugoslavije i iz naopako primenjenih citata klasika marksizma-lenjinizma, i situacija se prekonoć izmenila. Taj papir je lako, bez znoja i brzo postigao u kvarenju odnosa među balkanskim državama rezultate kakve su nekad podmukle diplomatije imperijalističkih sila postizale tek posle godina upornih intriga. Jugoslavija, središte oslobodilačke borbe i narodne revolucije na Balkanu u vreme rata, čiji socijalistički karakter nisu mogli da uoče samo mozgovi u kojima se teorija marksizma-lenjinizma stvrdnula u mrtvu dogmu, a posle rata zemlja koja je svojim socijalističkim razvitkom i svojim rešenjem nacionalnog pitanja stvorila glavne uslove za bratsko zbliženje svih susednih narodno-demokratskih država, postala je prekonoć, po komandi jedne Rezolucije, predmet neprijateljskih napada i postupaka od strane suseda koji su dan ranije gledali u njoj svog najvernijeg prijatelja. Sve, sve se namah zaboravilo, pa i svečano obećanje da se zasluge Jugoslavije nikada neće zaboraviti. Počela je kružiti u samoj srži neistinita, klevetnička i glupa priča o tome da Jugoslavija ima neprijateljski stav prema Sovjetskom Savezu i drugim zemljama narodne demokratije. Da bi se prikrili pravi razlozi zbog kojih je doneta odluka da se izmeni stav prema Jugoslaviji, iznete su jednog dana pretpostavke o mogućnosti da će Jugoslavija poći putem neprijateljstva prema Sovjetskom Savezu i ostalim narodnim demokratijama i da će se predati ili prodati imperijalistima, pa je na osnovu pretpostavljanja takve »mogućnosti« zauzet javno prema njoj iz temelja izmenjen stav, koji je za ovih osam meseci od pojave famozne Rezolucije dovoljno otkrio svoj karakter koji nema veze ni sa socijalizmom, ni sa ma kakvim prijateljstvom.

Badava je Lenjin učio da »marksizam stoji na tlu činjenica a ne na tlu »mogućnosti«, da »marksizam mora u premise svoje politike unositi samo tačno i neosporno dokazane činje-

nice» (kurziv je Lenjinov). Zaboravilo se šta je Lenjin pisao (u jednom pismu Kiknadzeu): »Vi brkate moguće... sa realnim kad mislite da priznanje mogućnosti dozvoljava da se izmeni taktika. To je vrhunac nelogičnosti. Ja priznajem da je moguće da se socijaldemokrat pretvori u buržuja i obrnuto... Moguća su svakojaka pretvaranja, čak i glupaka u pametna čoveka... ali je takvo pretvaranje retko stvarno. A zbog jedine »mogućnosti« pretvaranja ovakve vrste ja neću prestati da glupaka smatram glupakom«. (Današnji urednici organa Informbiroa teško da će shvatiti ove Lenjinove reči). I Staljin je, braneći Boljševičku partiju od opozicije Trockog, Zinovjeva i Kamenjeva, govorio: »Nama su potrebne činjenice, a ne izmišljotine i spletke«. (Staljin, Dela, tom. 9, str. 62).

Ova su načela prosto zaboravljena, jer nigde nismo našli da su proglašena za zastarela. I tako se, za osam meseci od postanka Rezolucije Informbiroa, u glavama njenih tvoraca »mogućnost« pretvorila u istinu, zato što tom »istinom« treba dokazivati pravilnost današnje taktike prema Jugoslaviji, one taktike koja je bila izmenjena iz temelja na osnovu pretpostavljenih »mogućnosti«. U isto vreme, u stvarnosti, pripovetka o našem neprijateljstvu prema snagama demokratije nije se mogla plasirati ni kao pretpostavka jedne »mogućnosti«. Taj veliki nedostatak ne može se popuniti nikakvim klevetama, pa ni opipljivijim neprijateljskim postupcima.

Nije, međutim, baš sve tako crno. Čuju se i primamljivi glasovi prijateljstva koje se nudi. U osmomesечноj hajci protiv svega socijalističkog u Jugoslaviji, u čemu svesrdno učestvuje i rukovodstvo Bugarske komunističke partije, čuje se stalna ponuda za stvaranjem Južnoslovenske federacije, tj. federacije između Bugarske i Jugoslavije, s teškim prekorima na naš račun da mi tu federaciju nećemo, da mi nju hoćemo da osujetimo. Ali, kad se i to istutnjilo naprazno, prelazi se sada na propovedanje Balkanske federacije (koja se koliko juče nije smela ni pominjati, jer je oglašena za problematičnu i veštačku) — naravno ne pominjući ni Albaniju ni Rumuniju, iako su i to svakako balkanske zemlje. Radi se to sada tako da se iz Sofije propoveda stvaranje Balkanske federacije narodnodemokratskih država u kojoj bi jedinstvena, ujedinjena Makedonija (pa naravno, da se u svakoj kombinaciji radi o Makedoniji) bila ravnopravna nezavisna država.

Ova najnovija kombinacija ne bi sama po sebi zasluživala naročitu pažnju, da nekome nije pošlo za rukom da tu intrigu prenese na tle Demokratske Grčke. A tu se, u toj kombinaciji koja je zamišljena samo na štetu Jugoslavije, kriju velike opasnosti i za demokratski oslobodilački antiimperijalistički pokret grčkog naroda, i za sam makedonski narod.

II

Uoči V kongresa Bugarske komunističke partije rečeno je u njenom organu, »Rabotničko delo«, da je sada, posle procesa u Skoplju bugarskim fašističko-okupatorskim policajcima, jasno ko je osujetio ujedinjenje Južnih Slovena. »Mi isto tako znamo — kaže se dalje u tom članku — kakvu su federaciju tražili jugoslovenski delegati krajem 1944 godine prilikom pregovora«.

Na V kongresu Bugarske komunističke partije posvetio je Georgi Dimitrov deo svog referata »Federaciji Južnih Slovena i makedonskom pitanju«. Ceo taj deo referata napisan je zato da se odnos KP Jugoslavije prema »pitanju« federacije Južnih Slovena i makedonskom »pitanju« prikaže kao dokaz da smo mi — izdali Sovjetski Savez i jedinstveni demokratski antiimperijalistički tabor, da na ta »pitanja« gledamo kao nacionalisti i šovinisti. Ali vika protiv našeg »nacionalizma« ne može da pokrije jasno lice velikobugarskog šovinizma koji iz tog referata izbija. Potpuno suprotno lenjinističkim principima u nacionalnom pitanju, Dimitrov je, u ime bugarske nacije, — zaboravljajući da se Pirinska Makedonija nalazi u sastavu Bugarske kao rezultat podele Makedonije među tri balkanske imperijalističke monarhije, izjavio da se »stanovništvo pirinskog kraja« (kako on naziva Makedonce iz pirinskog dela Makedonije) »odnosi negativno prema zahtevu da se taj kraj prisajedini Jugoslaviji pre nego što bude ostvarena federacija između Jugoslavije i Bugarske, jer se ono od nezapamćenih vremena oseća ekonomski, politički i kulturno vezano s bugarskim narodom i ne želi da se odvoji od njega«. Govoreći tako u ime vladajuće bugarske nacije, umesto da se pobrine za lenjinističko pravo samoopredeljenja Makedonaca, kako bi oni slobodno izrazili svoju volju a ne da u njihovo ime govori predstavnik vladajuće nacije, Dimitrov je dodao da je »makedonski narod ubeđen da će njegovo nacionalno ujedinjenje biti izgrađeno na osnovu sporazuma između Jugoslavije i Bugarske...« Na osnovu toga on proglašava da će makedonski narod ostvariti svoje nacionalno jedinstvo i osigurati svoju budućnost kao slobodna i ravnopravna nacija samo »u okviru federacije Južnih Slovena«. I tako, govoreći jasno pirinskim Makedoncima: »ako nema federacije Bugarske sa Jugoslavijom, nema ni vašeg ujedinjavanja sa drugim Makedoncima«, Dimitrov je završio taj deo referata ponovnom tvrdnjom da su jugoslovenski »izdajnici marksizma-lenjinizma« danas glavna smetnja federaciji Južnih Slovena.

Pošto su sve te reči prohujale kao vetar koji nije uspeo da podigne ni prašinu, došlo se, dva meseca kasnije, na novu ideju. Južnoslovenska federacija proširena je na Balkansku fe-

deraciju, ali pošto ova treba da posluži samo rešenju »makedonskog pitanja«, u račun je uvučena samo Grčka, koja drži treći deo makedonske nacije. To je dakle samo dopunjavanje iste linije koja na pitanje federacije Južnih Slovena ili balkanskih naroda uvek gleda sa stanovišta »makedonskog pitanja«, koja to »rešenje« čini zavisnim od sporazuma triju balkanskih država koje su nekada među sobom podelile Makedoniju i koja hoće da sačuva deo Makedonije za bugarsku državu ako takvog sporazuma nema.

Ovu antilenjinističku nacionalnu politiku pokušalo se nedavno prenети i u Komunističku partiju Grčke. Kako je to izvedeno?

30 i 31 januara ove godine održan je V plenum Centralnog komiteta KP Grčke. Drugi deo rezolucije o prvoj tački dnevnog reda Plenuma: »Grčka na putu ka pobjedi pred odlučnom prekretnicom i o delatnosti Partije« glasi u celini:

»II. U Severnoj Grčkoj, makedonski, sloveno-makedonski narod daje sve za borbu i bori se s herojstvom i požrtvovanjem koji izazivaju divljenje. Ne treba da postoji ma kakva sumnja da će posledica pobjede Demokratske armije Grčke i narodne revolucije biti ta što će makedonski narod dobiti potpunu mogućnost za nacionalno samoopredeljenje, onako kako sam hoće. (Kurziv je naš. P.). On prolića danas svoju krv da bi to postigao. Makedonski komunisti uvek stoje na čelu borbe svog naroda. Istovremeno, makedonski komunisti treba da obrate pažnju na razbijačke i rušilačke akcije koje razvijaju oportunistički i reakcionarni elementi koje pokreću stranci da bi razbili jedinstvo makedonskog i slovenomakedonskog i grčkog naroda, što bi koristilo jedino zajedničkom neprijatelju, monarhofašizmu i anglo-američkom imperijalizmu. Uporedo, Komunistička partija Grčke treba da odstrani sve prepreke, da udari po svim velikogrčkim šovinističkim manifestacijama koje izazivaju nezadovoljstvo i negodovanje kod slovenomakedonskog naroda i pomažu razbijačima u njihovom izdajničkom radu i jačanju stvari reakcije. Slovenomakedonski i grčki narod ujedinjeni mogu da pobjede, razbijeni mogu da pretrpe samo poraze. Zbog toga jedinstvo u borbi oba naroda treba čuvati kao zenicu i podupirati i pojačavati svakodnevno«.

Kao što se vidi, CK KP Grčke stao je na Plenumu uglavnom na principijelno pravilno stanovište prava samoopredeljenja makedonskog naroda, koji će posle pobjede Demokratske armije rešavati o svojoj sudbini onako kako sam hoće. Ni u ovom delu rezolucije, kao ni u celoj rezoluciji, uopšte se ne govori o odnosima Grčke prema drugim balkanskim državama, pa ni o pitanju Balkanske federacije.

Međutim, posle tog plenuma našao se organ bugarskog sindikalnog pokreta, »Trud«, (u broju od 14 februara) pobuđen da u

jednom uvodnom članku rezolucije Plenuma KP Grčke protumači kao stav suprotan »nacionalističkom« stavu KP Jugoslavije, a istovetan sa stavom KP Bugarske. To jest, da će »makedonsko pitanje« dobiti jedinstveno rešenje kao balkansko pitanje kroz federaciju narodno-demokratskih vlada u svima balkanskim zemljama. Zapaža se da organ KP Bugarske i ostala štampa nisu o ovome ništa doneli, pa se sindikalni organ svakako zatrčao sa ovim objavljivanjem.

Odakle je »Trud« pocrpeo gornje tumačenje, koje u samoj rezoluciji Plenuma KP Grčke nema opravdanja? Šta je to »Trud« ustvari izbrbljao?

Odmah posle Plenuma CK KP Grčke održan je u slobodnom Viču 3 i 4 februara II plenum Glavnog odbora Narodno-oslobodilačkog fronta. List »Nepokoren«, centralni organ NOF na makedonskom jeziku, doneo je u svom broju od 15 februara saopštenje o tom Plenumu i njegovu rezoluciju uporedo na makedonskom i na grčkom jeziku. U rezoluciji se nalazi i odluka da se II kongres NOF sazove u martu, a onda se kaže:

»II kongres biće kongres za proklamovanje novih programskih principa NOF koji su vekovna težnja našeg naroda. On će proglasiti ujedinjenje makedonskog naroda u jednu jedinstvenu, nezavisnu, ravnopravnu makedonsku državu u okviru narodno-republikanske federacije balkanskih naroda. To će biti ostvarenje njegovih mnogogodišnjih krvavih borbi. II kongres proklamovaće svenarodni ustanak makedonskog naroda... II kongres će se obratiti naročito na porobljeno makedonsko stanovništvo u gradovima kao što su Lerin, Kostur, Voden, Jenidže-Vardar, Gumendža, Serez, i Drama, pozvaće ga i dići u nepomirljivu borbu protiv monarhofašizma i anglo-američkih okupatora za brže oslobođenje i ispunjenje težnje nepokorenog makedonskog naroda, u borbu za Narodnu Republiku Makedoniju«. (Kurziv je naš P.).

Iako se u Sofiji našlo i takvih mudraca koji su propovedali da Narodna Republika Makedonija (ova koja stvarno postoji) treba da se izdvoji iz sastava Jugoslavije i da se priključi »pirinskom kraju«, ipak su pletači intriga na Balkanu smatrali da bi bilo suviše operetski i politički neodgovorno ako bi se »ujedinjenje Makedonije u okviru federacije balkanskih narodno-demokratskih država« proglasilo sa terena Pirinske Makedonije, iz tog dela Makedonije koji nema čak ni najosnovnija autonomna teritorijalna prava u okviru bugarskog Ustava koji čak ne priznaje Makedonce kao nacionalnu manjinu, već predstavlja obične srezove kao svi drugi administrativni srezovi Bugarske. Zato su oni prebacili to preduzeće u Egejsku Makedoniju. Tom delu makedonskog naroda, koji se godinama hrabro

bori rame uz rame sa grčkim narodom za pobjedu demokratije u Grčkoj, koji je u toj borbi dao i daje ogromne žrtve i koji je u isto vreme izložen nemilosrdnom istrebljivanju od strane monarhofašističkog režima, nameće se, i to u današnjoj situaciji, kad sve demokratske snage u Grčkoj treba da koncentrišu svoje napore za pobjedu Demokratske armije, zadatak da proglasi ujedinjenje Makedonije u okviru Balkanske federacije! Dakle, prvo će se proglasiti ujedinjenje Egejske Makedonije, koja još nije oslobođena i kad još pretstoje teške borbe za oslobođenje Grčke, sa delovima Makedonije koji se nalaze u dvema drugim državama, sa Makedoncima iz Pirinske Makedonije, koji ni posle pobjede narodne demokratije u Bugarskoj ne smeju da izraze svoju slobodnu volju, i sa Makedoncima iz Narodne Republike Makedonije u kojoj je najveći i centralni deo makedonskog naroda već ostvario svoju slobodnu nacionalnu državu, a koji u ovom slučaju niko ne pita!

Makedonski narod u Egejskoj Makedoniji bio je i za vreme rata i u sadašnjem teškom periodu grčke istorije posle rata sve-
stan da se, boreći se zajedno s grčkim narodom za slobodu Grčke, za uspostavu narodne demokratije u Grčkoj, u isto vreme bori i za pravo svog nacionalnog samoopredeljenja, za svoje nacionalno oslobođenje. Kad mu Komunistička partija Grčke, kao u pomenutoj rezoluciji Plenuma, priznaje to pravo kao pravo koje će se ostvariti posle pobjede grčke demokratije, onda je to pravilno i onda je to makedonskom narodu tamo dovoljno uz nacionalna prava koja danas ima na oslobođenim područjima. Dakle, kad se narod Egejske Makedonije nalazi u krvavoj borbi za odbranu svoje fizičke egzistencije, kad je njegov prvi i osnovni zadatak da se rame uz rame sa grčkim narodom bori za pobjedu narodne demokratije u Grčkoj, kad sve snage makedonskog i grčkog naroda treba koncentrisati u jednom jedinom pravcu, nema nikakve potrebe sugerirati tome narodu preduzimanje jednog čisto deklarativnog akta koji ne samo što ne mobilize snage makedonskog naroda, nego naprotiv može samo da stvori izlišne diskusije i zabunu u jedinstvenim redovima grčkih i makedonskih boraca.

III

Posle ovakvog očiglednog pretvaranja »pitanja federacije Južnih Slovena i makedonskog pitanja« u političku intrigu i manevar protiv naše zemlje, čini se izlišno objašnjavati se s rukovodiocima KP Bugarske o pitanju federacije. Zato ćemo se u ovom članku zadržati samo na nekoliko momentima.

Što se tiče toga kakvu je federaciju htela naša delegacija na pregovorima koji su između nas i Bugarske vođeni u decem-

bru 1944 i januaru 1945 godine, a kakvu je federaciju htela bugarska delegacija, istorija je sledeća.

Predlog za federativno ujedinjenje Jugoslavije i Bugarske potekao je inicijativom Politbiroa CK naše Partije i naše Savezne vlade još u novembru 1944 godine, dakle oko dva meseca posle septembarske promene u Bugarskoj. Jedan projekt sporazuma, u čijem se jednom članku govori o merama »za što skorije ujedinjenje federalnih država, koje se sada nalaze u sastavu Demokratske Federativne Jugoslavije i Bugarske u jednu Federativnu državu«, poslat je u to vreme u Sofiju i odande dobio njihov predlog. U članu 5 tog predloga (projekt CK KP Bugarske) govori se o preduzimanju mera »za ujedinjenje Demokratske Federativne Jugoslavije i otečestvenofrontovske Bugarske u jedinstvenu federativnu državu«. Zatim je u decembru drug Kardelj putovao u Sofiju i tamo o tome pregovarao. Rezultat je bio nov tekst za sporazum, o čemu je drug Kardelj ovako izvestio druga Tita iz Sofije pismom od 23 decembra:

»Danas sam razgovarao sa sekretarom bugarske Kompartije, drugom Kostovom... oni su napravili nov predlog mesto našeg, koji se uglavnom sveo na »odbranbeni savez« odnosno na nekakav »pakt o uzajamnoj pomoći«.

Ja sam im rekao svoje mišljenje, da naime takav pakt nema nikakve vrednosti, jer ne bi ništa menjao na već postojećem stanju. Ako hoćemo učiniti neku ozbiljnu stvar, onda treba dati više nego jedan takav pakt, treba dati jedan takav savez koji će naše mase shvatiti kao prvi korak ka ujedinjenju.

Posle diskusije složili smo se na nekim formulacijama (čl. 1), koje jače potcrtavaju tu stranu i iz kojih je vidno da se ne radi samo o »paktu o uzajamnoj pomoći«. No, ta formulacija bi mogla biti samo minimum i daleko je slabija od onoga što smo mi predložili«.

Posle ovoga ugovoreno je da se sastanu delegacije radi utanačenja sporazuma. One su se i sastale i pregovarale u januaru 1945.

Posle prvog susreta svaka je delegacija spremila svoj projekt ugovora, a oba su bila na bazi federacije. Tu se odmah pokazala razlika u shvatanju.

Naš projekt imao je ovakav član 1:

»1. Demokratska Federativna Jugoslavija i Bugarska ujedinjuju se u jednu federativnu državu, koja će se sada sastojati iz sedam federalnih delova, i to: Bugarska, Srbija, Hrvatska, Slovenija, Makedonija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, — koja će imati zajedničko narodno predstavništvo i zajedničku federativnu vladu i koja će sačinjavati jedinstvenu carinsku teritoriju«.

Član 3 našeg projekta glasio je:

»3. Obrazuje se zajednička bugarsko-jugoslovenska komisija sa sedištem u Beogradu, s nazivom »Komisija južnoslovenskog ujedinjenja«, sa zadatkom da izradi projekt Ustava zajedničke federa-

tivne države. U tu komisiju ući će predstavnici Bugarske i šest federalnih delova Demokratske Federativne Jugoslavije, koje će imenovati odgovarajuće vlade».

Projekt bugarske delegacije glasio je:

«1. Vlada Bugarske i Vlada Jugoslavije izjavljuju da pristupaju ujedinjenju Južnih Slovena putem obrazovanja zajedničke, federativno uređene države, koja će se zvati »Federacija Južnih Slovena« (FJS), sa zajedničkim narodnim predstavništvom, sa zajedničkim ministarstvima spoljnih poslova i vojske i svim ostalim zajedničkim ustanovama i ministarstvima, koji će se konačno ustanoviti u zajedničkom Ustavu FJS, koji treba da se izradi kao posledica i konačno ostvarenje ovog ugovora.

2. Početak ostvarenja takve federacije izvršiće se stavljanjem u dejstvo specijalnog zajedničkog organa te federacije, naime — Privremenog saveta južnoslovenskog ujedinjenja (PSJU) sa sedištem u gradu Beogradu. Ovaj savet obrazuje se na paritetnim načelima od predstavnika obeju vlada...»

Ali s obzirom na tadašnju međunarodnu situaciju uopšte, posebno na tadašnji položaj Bugarske, konačno je redigovan tekst »Ugovora o prijateljstvu, savezu i uzajamnoj pomoći između Demokratske Federativne Jugoslavije i Bugarske«, iz koga nisu ispale samo odredbe o federaciji, nego i odredbe o carinskoj zajednici. Delegacije su se, međutim, sporazumele da predsednici vlada Jugoslavije i Bugarske izmenjaju pisma iste, od delegacije utvrđene sadržine, gde se između ostalog kaže:

»Oba Ministra Predsednika smatraju da sve mere sprovođenja zaključenoga ugovora treba da budu rukovođene glavnim ciljem sadašnjeg našeg zbliženja — stvaranjem u što kraćem vremenu Federacije južnoslovenskih naroda«.

Sada je iz gornjeg jasno kakvu je federaciju htela naša, a kakvu je htela bugarska delegacija u tim pregovorima. Stvar je vrlo jednostavna i ne mora da ostane tajanstveno novinarsko pitanje.

Polazeći sa stanovišta da je Bugarska dugo bila nezavisna država, bugarska delegacija smatrala je da Bugarska, stupajući u federaciju sa Jugoslavijom, ne treba da se izravna sa delovima Jugoslavije, te da zato federaciju treba da sačinjavaju samo dve jedinice, na jednoj Jugoslavija sa svih šest svojih federalnih jedinica, a na drugoj sama Bugarska kao ravnopravna sa takvom šestočlanom Jugoslavijom. Tako bi, dakle, Jugoslavija bila federacija u dualističkom odnosu sa Bugarskom. Bugarska bi imala političku težinu ostalih šest jugoslovenskih država, a bugarski narod težinu pet ostalih južnoslovenskih naroda.

Naša delegacija imala je drukčija shvatanja. Ona je bila za takvu federaciju koja bi zaista bila federacija ravnopravnih

naroda, onako kako je to već ostvareno za pet jugoslovenskih naroda u Jugoslaviji, dakle za federaciju u kojoj bi Bugarska bila jedna od sedam federalnih država.

Celo ovo pitanje ostalo je ipak otvoreno jer nije bio još došao momenat za njegovo konkretno rešavanje.

U definitivnom tekstu sporazuma, koji je trebalo potpisati kaže se u članu 4:

»Pozdravljajući odluku Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, kojim je makedonskom narodu priznata nacionalna individualnost, a Makedoniji data ravnopravnost kao jednoj nacionalnoj jedinici Federativne Jugoslavije, Vlada Bugarske obavezuje se da sa Vladom Federativne Jugoslavije, u duhu demokratije i u prijateljskom sporazumu uredi pitanja koja se tiču teritorijalnog dela Makedonije koji je ugovorom o miru od 1913 godine pripao Bugarskoj.

Sa svoje strane, Vlada Federativne Jugoslavije izjavljuje da će u prijateljskom duhu i u sporazumu sa Vladom Bugarske rešiti pitanje o onim bugarskim teritorijama koje su ugovorom od 1919 godine pripale Jugoslaviji.

Međutim, ni od tog sporazuma o prijateljstvu, koji je već bio spreman za potpis, nije bilo ništa. Anglo-amerikanci, iskorišćujući tadašnji položaj Bugarske, sprečili su Bugarsku da sklapa ma kakve ugovore sa stranim državama.

Kasnije, što su se odnosi između Jugoslavije i Bugarske više razvijali, postajala je sve jasnija neiskrenost bugarskih rukovodilaca i njihove kombinacije, koje nisu imale mnogo veze s ravnopravnošću južnoslovenskih naroda ni sa istinskim pravom samoopredeljenja makedonske nacije. Navaljivanje na hitno pravljenje federacije baš u času kad je CK KP Bugarske već bio stao na stanovište pisama CK SKP(b) protiv naše Partije, pokazivalo je samo politički račun sa zadnjim namerama. Eto, te zadnje namere, kojima je osnovna podloga u velikobugarskom šovinizmu u makedonskom »pitanju« i u ostacima velikobugarskih hegemonističkih tendencija uopšte, to je ono što je dosad osujetilo federativno ujedinjenje Jugoslavije i Bugarske, odnosno bugarskog naroda s narodima Jugoslavije.

Stalno uslovljavanje rešenja pitanja odnosa Pirinske Makedonije sa Narodnom Republikom Makedonijom ostvarenjem federacije i za sporazum između jugoslovenske i bugarske vlade nema veze sa lenjinističkim shvatanjem prava samoopredeljenja naroda. Ali iz čisto praktičnih razloga naša vlada se s tim saglasila.

Bilo je vreme kad su rukovodioci KP Bugarske bili i za to da se Pirinska Makedonija spoji sa Narodnom Republikom Makedonijom u sastavu FNRJ. Ne ulazeći ovde dalje u to, navešćemo mesto iz pisma koje je 2 novembra 1944 godine pisao u ime CK KP Bugarske njen sekretar Trajčo Kostov »Maršalu Titu i

CK KPJ«, gde govori o »slobodnoj jedinstvenoj Makedoniji u okviru nove Jugoslavije«. Pismo je otkucano mašinom i karakteristično je da je ono »v ramkite na nova Jugoslavija« dodao svojom rukom, mastilom, T. Kostov. Može se navesti i deo jedne depeše potpisane od CK KP Bugarske, a upućene našem CK 11 novembra 1946 godine, u kojoj se izražava žaljenje na neke članke u »Borbi« i »Politici« o projektu bugarskog ustava i gde se kaže:

»Mi bismo veoma molili CK KPJ da razmotri pitanje i potraži mogućnost da se olakša naša borba protiv neprijatelja koji čine sve da bi omeli bratsko jedinstvo između bugarskog naroda i naroda Jugoslavije i ujedinjenje makedonskog naroda, na bazi Narodne Republike Makedonije, u okviru Federativne Narodne Republike Jugoslavije«.

Sada oni smatraju taj stav stavom našeg »šovinizma«.

Da bi se uopšte moglo diskutovati na bazi marksizma-lenjinizma o nacionalnom pitanju treba u tom pitanju imati legitimaciju dela, a ne puna usta fraza. Šta je legitimacija naša? To je živa i stvarna Narodna Republika Makedonija, ostvarena još u toku rata borbom makedonskog naroda koji je stvorio više svojih divizija boraca isključivo na dobrovoljnoj osnovi, republika ravnopravna sa ostalim našim republikama, iz koje je makedonski narod ravnopravan sa Srbima, Hrvatima, Slovencima, Crnogorcima. Naša je legitimacija pomoć koju su svi naši narodi, i naročito srpski narod, pružili oslobodilačkoj borbi makedonskog naroda, za šta je prvi uslov bio uništenje srpskog šovinizma i velikosrpskih pretenzija na Makedoniju.

Kakva je legitimacija koju KP Bugarske može da pokaže? Zar oni ne mogu u Pirinskoj Makedoniji da urade ništa slično ni sada kada za to ne treba prolići ni kapi krvi već samo dati mogućnost makedonskom narodu da slobodno izrazi svoju volju? Ali tamo nema ništa. Nisu napravili ni prvi korak jer nisu Ustavom ni zakonima priznali makedonsku nacionalnu manjinu, akamoli da su joj dali makar kulturnu autonomiju Bauervu, a tek kamoli da su joj dali teritorijalnu autonomiju, da i ne govorimo o tome da im ne pada na pamet da »pirinskom stanovništvu« priznaju i pošteno sprovedu lenjinističko pravo samoopredeljenja do otepljenja.

Zašto je priznanje toga prava i zašto je baš ujedinjenje Pirinske i Vardarske Makedonije u NR Makedoniju u sastavu FNRJ jedino ispravno i napredno stanovište?

Zato što NR Makedonija jeste najveći deo i centralni deo makedonske nacije, onaj njen deo koji je borbom izvojevao priznanje svoje nacionalne individualnosti, izvojevao svoju državnu organizaciju i njenu ravnopravnost sa državnim organizacijama ostalih jugoslovenskih naroda. Zato što je makedonski na-

rod u svojoj narodnoj republici izgradio moćne temelje makedonske nacionalne kulture, što je ostvario već ogroman napredak na ekonomskom, političkom i društvenom polju, što se manifestovao kao organizovana nacija, koja sa uspehom izgrađuje socijalizam i koja je zbog toga nužno postala centar okupljanja cele makedonske nacije. Zato što u sastavu FNRJ makedonski narod ima najpuniju garantiju protiv srpskog šovinizma, ali u isto vreme i garantiju od pretenzija bugarskog šovinizma. A makedonska nacija hoće da ima tu garantiju i treba da je ima. Neka bugarski drugovi dadu Pirinskoj Makedoniji autonomiju ili neka tamo stvore Narodnu Republiku Makedoniju u sastavu Bugarske, pa neka se posle dve makedonske republike dogovaraju šta će dalje. Stvaranje Narodne Republike Makedonije u sastavu FNRJ značilo je odbacivanje svake srpske pretenzije da se Makedonci pretvore u deo srpske nacije. Ali ujedinjenje Makedonaca u Narodnoj Republici Makedoniji u sastavu FNRJ i u sastavu eventualne južnoslovenske federacije u kojoj bi i Bugarska bila, kao i Srbija i kao i Makedonija jedna od sedam ravnopravnih republika, značilo bi isto tako i konačno odbacivanje svake bugarske pretenzije da se Makedonci pretvore u deo bugarske nacije. Ko nema snage za to odricanje, taj je neizlečivi šovinist.

Naposletku, treba da naglasimo da se ne radi o tome da li mi principijelno primamo ili ne primamo ideju južnoslovenske ili balkanske federacije ili ideju nezavisne makedonske države u okviru jedne ili druge federacije. (Mi smo i ovako federacija, i to balkanska federacija, a Makedonci sada imaju tu — i jedino tu — svoju nacionalnu državu). Jedna ista ideja može u određenim uslovima da bude na liniji društvenog napretka, a pod drugim uslovima ona će biti reakcionarna i kontrarevolucionarna. Sve zavisi od datih konkretnih uslova, od toga koje snage tu ideju nose, kakve se tendencije iza njih kriju. A jasno je da kampanja za federaciju i za nezavisnu Makedoniju u okviru balkanske federacije u današnjim uslovima i pod okolnostima koje smo izneli nije na liniji napretka, već na liniji borbe protiv izgradnje socijalizma u Jugoslaviji.

Moša PIJADE

KARAKTERISTIČNE CRTE DANAŠNJE EKONOMI- KE SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

Drugi svetski rat je pojačao proces neravnomernog razvitka u kapitalističkom svetu. Premda su SAD i do ovog rata stajale na prvom mestu po svojoj ekonomskoj moći, rat je silno povećao njihovu proizvodnju, tako da su one posle Drugog svetskog rata postale i najjača imperijalistička država i vodeća sila u kapitalističkom svetu. Taj neravnomerni ekonomski razvoj odrazio se u velikoj nesrazmeri kapaciteta proizvodnje pojedinih kapitalističkih zemalja.

Dok je 1938 godine udeo SAD u svetskoj proizvodnji elektriciteta iznosio 34.3%, u 1947 godini porastao je na 45.5%. U proizvodnji uglja i lignita udeo SAD u 1938 godini iznosio je 30.8%, 1947 godine porastao je na 47.6%. Od ukupne svetske proizvodnje nafte na SAD otpada 67.4% u 1938 godini, a u 1947 godini taj procent je 65.7%. Treba imati u vidu da se taj procent odnosi na produkciju u SAD. U ostaloj svetskoj kapitalističkoj proizvodnji nafte izvan SAD udeo američkih monopola je znatno porastao, tako da oni kontrolišu i raspolazu sa oko 85% celokupne proizvodnje nafte kapitalističkog sveta.

Takođe se udeo SAD povećao i u proizvodnji sirovog gvožđa i čelika. Od ukupne svetske proizvodnje sirovog gvožđa SAD su proizvodile u 1938 godini 28.4%, čelika 31.4%, a 1947 godine procent iznosi: za gvožđe 52.1%, a za čelik 63.8%. I u tonaži svetske trgovačke mornarice SAD su zamenile mesto s Velikom Britanijom i izbile na prvo mesto. Velika Britanija je držala u 1939 godini 30% od ukupne tonaže svetske trgovačke mornarice, a SAD samo 14%. Međutim, u 1947 godini taj se odnos izmenio: SAD drže 43% od ukupne tonaže svetske trgovačke mornarice, Velika Britanija 24%, a ostali kapitalistički svet samo 33%.¹ Proces porasta ogleda se i u poređenju ukupne industrijske proizvodnje SAD sa ukupnom industrijskom proizvodnjom ostalog kapitalističkog sveta. Dok je indeks ukupne industrijske proizvodnje kapitalističkog sveta u poređenju sa 1938 godinom po-

¹ Nations Unies Recueil d'indices sur l'economie mondiale juillet, 1948,

rastao na 128, dotle je u ostalom kapitalističkom svetu — bez SAD — taj indeks pao na 89 (1947 godine).

Ovakav veliki porast proizvodnje SAD u odnosu na ostali kapitalistički svet dao je povod buržoaskim ekonomistima da pokušaju podržavati iluziju o »isključivosti« američkog kapitalizma, što mu omogućuje da bude gospodar svojih unutrašnjih suprotnosti i da se razvija besprekidno po uzlaznoj liniji. Ovakva shvatanja pothranjivana su i zbog uloge SAD u poslednjem ratu. SAD nisu bile neposredno ugrožene fašističkom agresijom, pa su iskoristile stanje drugih kapitalističkih zemalja antihitlerovske koalicije na taj način što su postale njihov glavni snabdevač: u prvo vreme na bazi plaćanja u gotovu, kasnije ustupanjem vojno-strategiskih baza, a najzad, kad su te države postale nesposobne da plaćaju za svoje ratne potrebe, prešle su na kreditiranje u vidu zajmova, »pomoći« i »poklona«. Takvi odnosi među kapitalističkim zemljama doveli su do toga da su SAD preuzele dominantnu ulogu u ekonomici kapitalističkog sveta, a istovremeno su poslužile za bazu niza novih »teorija«. Brutalna i bezobzirna američka ekspanzija pokušala se prikriti teorijama o svetskom gospodstvu SAD, Trumanovom doktrinom i tvrđenjem o »zastarelosti« principa nacionalnog suvereniteta. Takve »teorije« propovedali su pretstavnici američkog imperijalizma, a prihvatili desni socijalisti u Evropi.

Razvoj prilika u SAD i u ostalom kapitalističkom svetu pokazuje da ta politika nije dala očekivane rezultate. Neuspeh Maršalovog »plana« u zapadnoj Evropi, što se ogleda naročito u pojačanim suprotnostima, pored prividnog jedinstva, i između samih zapadnoevropskih država i između tih država i SAD. Slom američke politike u Kini i sve jače izbijanje unutrašnjih suprotnosti u samim SAD razlog su da su vodeći krugovi američke politike izgubili dosadnji optimizam u pogledu perspektive daljeg razvoja ekonomike SAD. Otuda je novi plan Trumana za podizanje »ekonomski zaostalih područja« stvarno znak slabosti i neuspeha te politike. Sve dosadnje mere nisu uspele da dadu očekivanu stabilnost američkoj ekonomici.

I

Industrijska i poljoprivredna proizvodnja u SAD u toku rata znatno se povećala, a posle rata održava se na relativno visokom nivou. Ali to ne znači da je kretanje proizvodnje išlo ravnomerno i da je bilo u stalnom usponu. Naprotiv, to kretanje je praćeno jakim kolebanjima. Indeks ukupne industrijske proizvodnje postigao je svoju najvišu tačku u 1943 godini kada se popeo na 239 (1935—1939=100). Već naredne godine proizvodnja pada, a 1946 indeks industrijske proizvodnje sveo se na 170, tj. pao za 69 poena ili 29% u odnosu na 1943 godinu.

Ovo smanjenje proizvodnje nije neznatno, što se još bolje vidi ako ga uporedimo sa stepenom pada proizvodnje u SAD za vreme velike svetske ekonomske krize tridesetih godina, kada je pad u ukupnoj proizvodnji iznosio 42 poena (indeks je pao od 112 u 1929 g. na 70 u 1932 g.) tj. za 37,5%; ili 1938 godine kada je pad, koji je označavao početak krize, u jednoj godini iznosio 17 poena (indeks proizvodnje je pao od 111 u 1937 na 94 u 1938 g.) ili za 15,3%.

Porast industrijske proizvodnje nije tekao ravnomerno u svim industriskim granama. To se ogleda u jačem porastu proizvodnje prerađivačke industrije od ekstraktivne industrije, kao i u jačoj proizvodnji trajnih dobara (durable goods) od proizvodnje sredstava za potrošnju (nondurable goods). Dok je indeks proizvodnje prerađivačke industrije porastao u 1943 godini na 258 (1935—1939=100), indeks proizvodnje ekstraktivne industrije popeo se samo na 132. Neravnomernost opažamo i kod kretanja proizvodnje trajnih dobara, čiji se indeks penje u 1943 godini na 360. i sredstava za potrošnju čiji je indeks porastao samo na 176. Takođe i poljoprivredna proizvodnja u odnosu na industrisku nije se razvijala istim tempom, jer je indeks poljoprivredne proizvodnje porastao samo na 125.²

Rat je, kako vidimo, povećao disproporciju između pojedinih privrednih grana SAD. Porast indeksa ukupne industrijske proizvodnje proizlazi uglavnom iz porasta proizvodnje industrije trajnih dobara u koje američka statistika proizvodnje ubraja proizvodnju gvožđa, čelika, mašinerija, automobila i drugih transportnih uređaja, obojenih metala i njihovih proizvoda, a čiji je porast bio izazvan isključivo potrebama vođenja rata.

Ovaj porast proizvodnje nije baziran na novim investicijama, izuzev kod ratne industrije. Povećanje proizvodnje je rezultat jačeg iskorišćavanja već postojećih a neiskorišćenih kapaciteta. Čak i u takvoj ratnoj konjunkturi, kakvu su pretstavljale godine 1940 do 1945, privreda SAD nije uspjela da iskoristi sav svoj proizvodni kapacitet. A to znači da se hronično neiskorišćavanje proizvodnog kapaciteta privrede održava i onda kad su u najvećem razmahu proizvodne snage, kakav je bio slučaj u posljednjem ratu.

Stepen stvarnog iskorišćenja proizvodnog aparata u prerađivačkoj industriji u SAD, ako se uračunaju i preduzeća koja su izvan pogona a sposobna su za rad (tzv. zakon zervisana) polazeći od 308 radnih dana u godini, iznosio je:

² Ibid., str. 110 i 111

Godine	U jednoj smeni	U dve smene
1925—1929	70,0	35,0
1929	76,4	38,2
1932	35,6	17,8
1931—1936	61,6	30,8
1937	77,9	36,9

Prema tome, vidimo da je američki kapitalizam raspolagao znatnim neiskorišćenim proizvodnim kapacitetima, koje je u toku rata pokrenuo u većim razmerama.

Već je izneseno da, ukoliko je tokom rata bilo novih investicija, one su vršene za podizanje ratne industrije. U periodu 1935—1940 godine od ukupnih investicija, u privatnu građevinsku delatnost uloženo je 18.167 miliona dolara ili 58.5%, a u državnu 12.852 miliona dolara ili 41.5%, od kojih za potrebe odbrane pada samo 882 miliona. Međutim, u periodu od 1941 do 1945 godine na privatnu građevinsku delatnost otpada 14.122 miliona dolara ili samo 28.4%, dok su se državne investicije povećale na 25.955 miliona dolara ili 65%, od čega je za vojne potrebe otišlo 18.075 miliona dolara.³

To potvrđuje i kretanje izdataka za podizanje novih fabrika i uređaja. Američki kapitalisti uložili su u 1939 godini 5.2 milijarde dolara, u 1940 g. 6.5 milijardi dolara, u 1941 g. 8.1 milijardi dolara, a u 1942 godini investicije opadaju i iznose 6.6, dok se 1943 godine smanjuju na 4.5 milijarde dolara. Ako kod toga uzmemo u obzir smanjenje kupovne snage dolara, onda je obim tih investicija daleko manji.⁴ Radi se, dakle, o zameni starih mašina i uređaja novim, pošto su se stare mašine usled intenzivnije upotrebe u toku rata istrošile, a ne radi se o stvarnom proširenju aparata proizvodnje.

Iz svega ovoga može se zaključiti da je povećanje proizvodnje u SAD posledica: ratne konjunktura, iskorišćavanja postojećeg kapaciteta, a ne proširenja proizvodnje na bazi novih povećanih investicija; investiralo se samo u cilju zamene istrošenih mašinerija i jedino je bilo znatnijih investicija u ratnoj industriji za račun države.

U toku rata nije bilo znatnijeg proširenja proizvodnih kapaciteta. To isto važi za posleratni period. Kod toga je vrlo karakteristično da su u investicijama nastupile izvesne strukturalne promene, što se ogleda u tome da u američkoj ekonomici rastu investicije u neproductivnim granama, kao što je na primer trgovina, gde se godišnji iznos investicija u 1948 godini u odnosu na 1939 godinu popeo za preko 2.5 puta.

³ Ibid, str. 112

⁴ Ibid., crp. 113.

Do povećanja proizvodnje, kako industrijske tako i poljoprivredne, u ovom periodu došlo je usled ratne konjunktore, budući da je oko polovina proizvodnje, koju je otkupljivala država, odlazila na podmirenje ratnih potreba. Udeo proizvodnje za potrebe rata u prerađivačkoj industriji iznosio je 1941 godine 22%, 1942 godine 56%, a 1943 godine popeo se na 66% od ukupne proizvodnje prerađivačke industrije SAD.

Rat je završen 1945 godine. Industrijska proizvodnja se znatno smanjila, ali se ipak u poređenju sa predratnom održava na relativno visokom nivou. Poljoprivredna proizvodnja nije ni opala u posleratnim godinama, već naprotiv pokazuje izvestan porast.

Koji su razlozi tome?

Prvo, u SAD nije u potpunosti izvršena rekonstrukcija industrije na mirnodopsku proizvodnju. Mnoga preduzeća ratne industrije produžila su da rade, čak se i nova osnivaju. Budžet izdataka za potrebe »narodne« odbrane iz godine u godinu raste.

Rashodi za »narodnu« odbranu izgledaju ovako, u milionima dolara:

1938—1939	1947—1948	1948—1949	1949—1950
1.074	10.746	11.026	14.300

U četvrtoj posleratnoj godini rashodi za naoružanje su za 14 puta veći nego pre 10 godina. Ali ni to nije sve. Vladajuća oligarhija SAD nagoveštava forsirani kurs pripremanja rata, što bi kao deo opšteg programa američkog imperijalizma trebalo da donese puno zaposlenje američkoj privredi. Ali ona istovremeno priprema široke narodne mase i na žrtve. »Svaki građanin mora priznati, da dalje povećanje produktivnog napora za vojničke potrebe neizbežno traži izvesne žrtve u narodnoj potrošnji. To je naša specifična primena stare alternative »topovi ili maslac«⁵

Postaje, onda, razumljivo zašto Truman u govoru prilikom podnošenja predloga budžeta za 1949/50 godinu nagoveštava dalje povećanje rashoda za ratne ciljeve: »...Očekuje se da će izdaci za izvršenje sadašnjeg programa odbrane... biti u 1951 godini veći, usled daljeg proširenja programa koji je sada u toku i zbog velikih porudžbina koje su već zaključene za avione, brodove i drugi materijal i opremu, što će biti isporučeno i isplaćeno u toku idućih nekoliko godina«.

Treba imati u vidu da u ovim izdacima nisu obuhvaćeni izdaci za izdržavanje trupa u okupiranim područjima. Isto tako

⁵ Dr. E. G. Nourse, predsednik Ekonomskog saveta predsednika Trumana u govoru na joint Orientation Conference at the Pentagon Building u Washington-u

ovde nije učvršćeno finansiranje tzv. prirodnih izvora, što obuhvata u prvom redu izdatke na atomsku energiju, za vojne baze na Aljasci i slično, što sve zajedno povećava iznos za nekoliko milijardi dolara.

Drugo, ma da je industrijska proizvodnja SAD za vreme rata uvećana, ona nije mogla istovremeno da zadovoljava potrebe vođenja rata i potrošnju stanovništva. Izgradnja stanova, kao i proizvodnja putničkih automobila i druge robe široke potrošnje, bile su zabranjene ili jako ograničene za vreme rata. Pri kraju rata nastala je velika tražnja sredstava za potrošnju, predmeta koji nisu prvostepene važnosti, kao stanova, automobila, hladnjača i tome slično. Suma uloga na štednju povećala se za vreme rata od 3.7 milijarde dolara u 1939 godini na 34.2 milijarde dolara u 1944 godini. Najveći deo te sume predstavljali su neutrošeni prihodi srednjih slojeva, trgovaca, činovnika i dobro plaćenih radničkih vrhova za vreme rata. To je u prvim godinama rata izazvalo izvesno povećanje tražnje robe na unutrašnjem tržištu SAD.

I treće, SAD su, u jednoj ili drugoj formi, tj. davanjem zajmova, »pomoći« i sl. forsirali izvoz svojih proizvoda, što je pak doprinelo da se proizvodnja održava na takvoj visini. Ti izdaci u budžetu se nalaze kao izdaci »za spoljne poslove i finansije« i popeli su se od 19.0 miliona dolara u 1938/1939 na 6.1 milijardi dolara u 1948/49 g.⁶; tj. povećani su u poslednjih 10 godina za 320 puta.

I pored relativno visokog nivoa proizvodnje, i pored dobrih poslova, monopoli ne gledaju u budućnost s uverenjem da će vlada SAD uspeti da održi postojeći nivo proizvodnje politikom finansiranja izvoza.

Nepoverenje u budućnost ogleda se u prvom redu u tome što se nove investicije ne ulažu da bi se povećali kapaciteti, već da se usavrše tehnički procesi u postojećim preduzećima, tj. za ojačanje konkurentске sposobnosti. Tako pretsednik Truman u svome izveštaju za 1948 godinu kaže:

»Izdaci na fabrike i uređaje od oko 19 milijardi dolara su nešto iznad onih u drugoj polovini 1947 godine, ali zbog povećanja cena nije postignut prošlogodišnji volumen investicija...« i dalje »...Tamo gde je izvršeno proširenje, modernizacija postrojenja u cilju smanjenja troškova proizvodnje i poboljšanja kvaliteta proizvoda biće potrebne znatne investicije, ali u manjem obimu nego u poslednje dve godine«.⁷

Ako pritom uzmemo još u obzir da dobar deo iznosa koji američka statistika vodi kao nove investicije otpada na revalo-

⁶ Budget Message from The President of the United States, Congressional Record, br. 5/1948, str. 103

⁷ The Economic Report..., 1949, str. 5

rizaciju zaliha zbog stalnog povišenja cena, vidimo da efektivnog povećanja kapaciteta u nekoj znatnijoj meri posle završetka rata nije ni bilo. Povećanje kapaciteta, koliko ga je bilo, vrlo je različito po pojedinim privrednim granama, i monopoli su konzekventno sprovodili, naročito u proizvodnji gvožđa i čelika, ne politiku povećavanja kapaciteta, već održavanja visokih cena, u čemu su sve do poslednjeg vremena i uspevali. Prerađivačka industrija kao celina povećala je svoj kapacitet za više od polovine prema stanju od 1939 godine i moguće je za jednu četvrtinu do kraja 1945 g. Ali kod toga treba zabeležiti da je u dvema granama, u proizvodnji električne energije i čelika, koje predstavljaju »uska grla« američke ekonomike a istovremeno su ključne industrijske grane, to povećanje iznosilo: kod javnih električnih centrala samo za 45% od 1938 g. ili 12% za poslednje tri godine, a kod čeličnih peći za oko 16% od 1938 godine ili oko 3.5% za poslednje tri godine.⁸

U izvesnom broju industrija, po priznanju samog Trumana, postoje neiskorišćeni kapaciteti, u prvom redu u industriji aviona, industriji brodogradnje i u proizvodnji magnezijuma. Ali prema drugim izvorima⁹ industrija mašina alatlika, jedna od osnovnih grana industrijske proizvodnje, radi s manje od polovine kapaciteta. Ukupna vrednost proizvodnje te grane iznosila je 1948 godine 285 miliona dolara, što je za 21 milion dolara manje nego u 1947 godini, što predstavlja samo 22% od najviše dostignutog nivoa u 1942 godini. U 1948 g. produkcija (physical production) je niža nego u 1939 g. Te disproporcije i postojanje neiskorišćenih kapaciteta su tako očigledne u posleratnom periodu da su prisiljeni i službeni krugovi da ih javno priznaju.

Šta više, niz industrija potrošne robe počeo je da otpušta radnike ili da snižava radno vreme, i to naročito u tekstilnoj industriji, industriji električkog pribora, industriji obuće, i zvanično se priznaje »da je prosečno radno vreme zaposlene osobe u privredi SAD, uzeto kao celina, bilo dosta ispod nivoa u 1947 godini.«¹⁰

II

Uporedo sa porastom proizvodnje rastao je i broj zaposlenih radnika. Zvanična američka statistika registruje neprekidni porast ukupne radne snage, tako da od 1939 godine, kada iznosi 55.6 miliona, taj se broj u 1944 godini penje na 65.0 miliona. Upkos tome, u celom periodu od 1939 godine pa do danas, zvanična američka statistika priznaje da je nezaposlenost stalna

⁸ The Economic Report..., 1949, str. 18

⁹ Economic Notes, February, 1949, str. 8

¹⁰ The Economic Report..., 1949, str. 1

pojava, pa i u godinama najvećeg privrednog poleta, kakve su bile ratne godine.¹¹

Podaci o kretanju na tržištu rada pokazuju očit nepodudaranje između ukupnog broja radne snage, broja angažovanih u vojsci, zaposlenih i nezaposlenih. Ne vidi se kuda je nestalo oko 5 miliona ljudi, tj. razlika koja postoji između najvećeg broja evidentirane radne snage u 1944 i 1946 g. Tih 5 miliona ljudi nema ni u vojsci ni među zaposlenima, pa čak ni među nezaposlenima. Ustvari, to pretstavlja neevidentiranu nezaposlenost, za koju je američka zvanična statistika izgubila svako interesovanje.

Podaci, pak, koji se odnose na zaposlene radnike i nameštenike po pojedinim privrednim granama, još bolje pokazuju promene koje su nastupale na tržištu rada u SAD.

¹¹ Ibid, str. 105 i 106

Kretanje radne snage (sumarno)

Godina:	Ukup. rad. snage:	U vojsci:	Ukup. rad.	Zaposleno	Nezaposl.
1939	55.600	730	55.230	45.750	9.480
1940	56.030	390	55.640	47.520	8.120
1941	57.380	1.470	55.910	50.350	5.560
1942	60.230	3.820	56.410	53.750	2.660
1943	60.410	8.870	55.540	54.570	1.070
1944	65.890	11.260	54.630	53.960	670
1945	65.140	11.280	53.860	52.820	1.040
1946	60.820	3.300	57.520	55.250	2.270
1947	61.610	1.440	60.170	58.030	2.140
1948	62.748	1.307	61.442	59.378	2.064

Po privrednim granama

Godina	U prerad. industr.	U ekstr. industr.	Građev.	Transport	U polj.	Trg.	Fin.	Usluge	Drž. službe
1940	10.780	916	1.294	3.013	9.540	7.055	1.419	3.562	4192
1941	12.974	947	1.790	3.248	9.160	7.567	1.462	3.554	4622
1942	15.051	983	2.170	3.433	9.250	7.481	1.440	3.708	5431
1943	17.381	917	1.567	3.619	9.080	7.322	1.401	3.786	6049
1944	17.111	883	1.094	3.798	8.950	7.399	1.374	3.795	6026
1945	15.302	826	1.132	3.872	8.880	7.685	1.394	3.891	5967
1946	14.515	852	1.661	4.023	8.320	8.820	1.586	4.430	5602
1947	14.901	911	1.921	4.060	8.260	9.450	1.656	4.622	5449
1948	16.282	924	2.056	4.066	7.973	9.741	1.718	4.690	5654

Iz pregleda broja uposlenih po privrednim granama vidi se da promene u kretanju radne snage nisu u svim privrednim granama jednake. U neproizvodnim privrednim granama, kao što je trgovina, broj zaposlenih je porastao (u 1948 g. prema 1943 g.) za 2.419 hiljada ljudi, a prema 1939 god. za 3.036 hiljada; u usluga za 904 hiljada odnosno 1.462; u državnoj službi za 2.062 hiljade odnosno 1.667; u finansijama za 317 hiljada; dotle je u industriji u 1948 prema 1943 g. smanjen broj radnika za 1.099 hiljada, a u poljoprivredi za 1.107 hiljada.

U povećanju broja neproaktivno zaposlenih ogleda se pojačani proces parazitizma i truljenja američkog monopolističkog kapitalizma u posleratnom periodu.

Dalje, službeni podaci o kretanju radne snage pokazuju da broj zaposlenih u pojedinim privrednim granama ne odgovara visini proizvodnje o kojoj je bilo već govora. Industriska proizvodnja je pala u 1946 g. u odnosu na 1943 g. za 44.5%, broj zaposlenih u industriji je opao samo za 19%. Čime se ovaj nesklad može protumačiti? Sigurno ne povećanjem produktivnosti rada. Nesrazmera u smanjenom broju radnika u odnosu na proizvodnju proizlazi otuda što je veliki broj radnika uposlen samo delimično (od 1 do 14 časova nedeljno) ili radi »nepotpunu radnu nedelju« (od 15 do 44 časova nedeljno). To je još jedan vid prikrivene nezaposlenosti.

Ovo potvrđuju i zvanični podaci Ministarstva rada SAD. Prema podacima toga Ministarstva, u avgustu 1948 godine bilo je ukupno registrovanih radnika 61.3 miliona, od kojih 1.9 milion nezaposlenih, a delimično zaposlenih od 1 do 14 časova nedeljno 1.6 mil.; a delimično zaposlenih od 15 do 34 časova nedeljno 6.5 miliona; u ugovornom odnosu ali ne na radu 4.6 miliona.

Dakle, broj nezaposlenih ili delimično zaposlenih iznosio je ukupno 14.6 miliona u avgustu 1948 g. A ako tome dodamo oko 5 miliona onih koji su ispali iz evidencije kao radna snaga, znači da krajem 1948 godine u SAD ima oko 20 miliona što potpuno, što delimično nezaposlenih. To ujedno ukazuje na fiktivnost porasta broja zaposlenih američke zvanične statistike.

Hronična nezaposlenost u godinama posle rata je u porastu i stalno pritiskuje na tržištu radne snage SAD. Danas, prema najnovijim podacima američkog Ministarstva rada, broj nezaposlenih je premašio 3 miliona, a predstavnici radničkih organizacija tvrde da potpuno nezaposlenih ima već preko 5 miliona.

Ovakva situacija na tržištu rada odražava se i na fondu plata radničke klase, odnosno na njenoj kupovnoj moći. Svaki milion novih potpuno nezaposlenih smanjuje kupovnu moć za 2 milijarde dolara godišnje. Ni u jednoj drugoj zemlji na svetu

nije tako velika provalija između proizvodnih mogućnosti s jedne strane i potrošne snage s druge strane. Ako uporedimo ukupni nacionalni dohodak sa delom koji otpada na plate i nadnice radničke klase, vidimo da se fond plata, u poređenju sa 1939 godinom, kad je iznosio 65.9% od ukupnog nacionalnog dohotka SAD, smanjio 1946 godine na 65.5%, u 1947 godini 62.9% i najzad u 1948 godini pao na 61.5%. Uzmemo li u obzir prirodni priraštaj radničke klase u celini i uvlačenje svih članova radničkih porodica u najamni odnos, onda je apsolutno osiromašenje radničke klase još upadljivije.

III

Ne samo da se položaj radničke klase kao celine iz godine u godinu pogoršava, nego i pojedinačno kretanje nadnica ne ra-
ste uporedo s tempom porasta cena robe na tržištu.

Od 1939 godine nominalna nadnica je u tri maha povećana. Uzimajući 1939 godinu kao osnovu, indeks nadnica po času popeo se u 1943 godini za industrijske radnike na 151.8, a u ugljenokopima na 128.6, u 1948 godini pak, za industrijske radnike na 209.6, a u ugljenokopima na 213.9.

Međutim, tek iz poređenja sa kretanjem cena videće se jasnije ekonomski položaj radnika i stanje njihove kupovne moći.

Brži porast cena robe paralizovao je porast nominalnih nadnica. Ako se uzme stanje iz 1939 godine za 100, pa se prema njemu prave poređenja za docnije godine, onda povećanje cena u trgovini na veliko izgleda ovako:

	Godina		
	1939	1943	1948
poljoprivredni proizvodi	100	187.7	288.5
prehranbeni predmeti	100	151.7	254.4
ostalo	100	119.3	185.2

Uporedna tabela kretanja indeksa nadnica i indeksa cena na veliko za proizvode koji u radničkom budžetu zauzimaju najvažnije mesto pokazuje:

God.	Cene		Nadnice	
	polj. proiz.	prehr. proiz.	ind. rad,	rud. rad.
1943	187.7	151.3	151.8	128.5
1948	288.5	254.4	209.6	213.9

da je realna nadnica radnika u SAD snižena u periodu rata, a naročito posle rata. Ako uporedimo stvarno kretanje cena u trgovini na malo, ta razlika biće veća, odnosno nepovoljnija za radnike.

Pošto se radi o nadnicama po času, onda — s obzirom na posleratnu masovno delimičnu i nepotpunu radnu nedelju — nesrazmera prihoda radnika i povećanih cena na tržištu daleko više pogađa radničku klasu nego što se to vidi iz pregleda kretanja najamnine po času.

Pogoršanje položaja radničke klase potvrđuje stalno opadanje potrošnje pojedinih artikala po stanovniku prema zvaničnoj statistici.

Tako, na primer, potrošnja mesa bila je u 1947 godini po stanovniku 155.4 funti, u 1948 godini je pala na 145 funti; potrošnja pšenice u 1946 godini 209 f. u 1948 godini na 203 f., mlečnih proizvoda u 1946 godini 809 f., u 1948 godini pala je na 768 f.; konzervisanog povrća od 46.2 u 1946 godini na 38.1 f. u 1948 godini; svežeg povrća od 270 f. u 1946 godini na 253 f. u 1948 godini i potrošnja pamuka po glavi iz žetve 1946/1947 godine bila 30.7 f., ali je u 1947/48 godini pala na 27.2 f.¹²

Razume se da smanjenje potrošnje nije pogodilo kapitaliste, koji nisu smanjili ni jedno svoje zadovoljstvo, ali i ovakva statistika sa grubim prosečnim podacima, koja i kapitalistu i radnika trpa u jedno, pokazuje faktično pogoršavanje ekonomskog stanja širokih narodnih masa SAD.

Ovakvo pogoršanje položaja radničke klase neminovno vodi zaoštavanju klasne borbe u SAD. Pokušaji monopola da preko svojih agenata u radničkim organizacijama CIO i AFL učine organizovanu radničku klasu glavnim instrumentom u službi interesa američkog imperijalizma izazvaće otpor. U posleratnom periodu ima niz pojava koje ukazuju da se radnička klasa SAD ne miri sa stanjem u koje je guraju američki monopoli.

I položaj srednjih slojeva, trgovaca i sitnih industrijalaca u borbi sa monopolima, u toku rata se pogoršao, što se posle rata produžava.

Podaci o stečajevima pokazuju da su »mali« ti koji podležu u konkurentskoj borbi i izbacuju se na ulicu. Dun and Bradstreet's donosi da se je broj stečajeva u 1948 godini povećao za 69% prema 1947 godini za firme sa kapitalom od 5.000—25.000 dolara, a samo za 7% za preduzeća sa kapitalom od 100.000 dolara na više.

Udeo srednjih slojeva u nacionalnom dohotku opao je od 23.6% u 1946 g. na 22.6 u 1948 godini.

I kod farmera je ista situacija: »...U drugoj polovini 1948 godine dohodak od poljoprivrede je pao ispod uobičajene sezone stope, kao i kod preduzeća koja ne spadaju u korporacije a

¹² The Economic Report..., 1949, str. 117 i 118

dohodak od renta prestao je rasti, dok je onaj od dividenda naglo porastao.¹³ Ma da to opadanje nije zasada tako veliko, ali pošto ga američka zvanična statistika sada po prvi put beleži, to ukazuje da su se dogodile daleko veće promene u pogoršanju položaja srednjih slojeva.

Dohodak farmera se prvi put za poslednjih 10 godina snizio od 17,8 milijardi dolara (1937 godine) na 17,2 milijarde dolara (1948 godine). I zbog toga se ne veruje u unutarnje snage tržište, jer »značajnija opasnost leži u tome što su stihiske snage tržišta koje teže ka povećanju potrošnje nesigurne, a možda i nedovoljno jake, da dovedu do potrebnih izmena u podeli prihoda i rashoda, kada se privremeni faktori potražnje smanje.«¹⁴ Udeo lične potrošnje u odnosu na predratno stanje smanjuje se od 75% bruto proizvodnje u 1939 godini na 70% u 1948 godini. Tim povodom Truman patetično izjavljuje: »U 1949 godini mi smo ušli u period teških iskušenja. Udeo potražnje i kupovne snage stvorene ratom je prošao, i mi sada moramo da se više oslonimo na tekuću kupovnu snagu, da bi potpuno apsorbovala proizvodnju robe i usluga.«¹⁵

Ovakvo stanje širokih narodnih slojeva zvanična statistika SAD pokušava da sakrije na taj način što ukupni dohodak deli po glavi stanovnika. Pa i tako podeljeni lični dohodak (personal income) od 1944 godine u stalnom je opadanju. Preračunat u dolare iz 1947 godine, lični dohodak iznosio je 1944 godine 1,295 dolara, 1946 godine 1,258 dolara, a 1948 godine je pao na 1,209 dolara. Osiromašenje radničke klase je očigledno i pored skrivanja raspodelom ukupnog ličnog dohotka, kako milionera tako i nezaposlenog, na podjednake delove.¹⁶

Prema tome, pretpostavka na kojoj počiva politika američkih monopola na pogrešnim je osnovama. Cilj joj je da odvrati radničku klasu od dosledne klasne borbe i da je preorijentiše na kolosek »klasne saradnje«. Ali razvoj prilika pokazuje da će radnička klasa ako bi sledila politiku američke finansijske oligarhije, zapadati u sve veću bedu i, najzad, na njena leđa će se svaliti sve posledice avanturističke politike američkih monopola.

IV.

Dok se položaj radnika i srednjih slojeva, kako smo videli, pogoršava od 1940 godine na ovamo, profiti monopola su u stalnom porastu.

¹³ Ibid, str. 5

¹⁴ The Economic Report..., 1949, str. 62

¹⁵ Ibid, str. 3

¹⁶ Ibid, str. 104

Profiti korporacija iznose u 1939 godini 8,3% od ukupnog nacionalnog dohotka. U toku rata su u jakom porastu i dostižu u 1941 godini 16,5%. Posle toga udeo profita se nešto smanjuje, a od 1946 godine je opet u stalnom porastu, i 1948 godine dostiže 15,2% nacionalnog dohotka.

Veliki profiti korporacija pojačali su proces koncentracije kako kapitala tako i proizvodnje. Ogromna koncentracija se ogleda u tome da je u 1947 godini samo 629 korporacija imalo 3.671 miliona dolara profita, a samo u tri tromesečja 1948 godine 3.302 miliona. Dalje, samo 15 korporacija industrije automobila imale su u 1947 godini 417 miliona dolara profita, 45 korporacija proizvodnje nafte imalo je 480 miliona dolara, a 47 korporacija koje se bave proizvodnjom gvožđa i čelika imalo je 437 miliona dolara profita.

Karakteristično je, da monopoli sve veći deo profita zadržavaju, čime se stalno uvećava njihova finansiska moć. U 1939 godini isplaćeni deo profita na ime dividende iznosio je 3,8 milijarde dolara, a zadržani deo profita 1,2 milijardu dolara, dok u 1948 godini deo profita isplaćen kao dividenda iznosi 7,6 milijardi dolara, a neraspodeljeno je 13,2 milijardi dolara.

Profiti pojedinih grana i pojedinih korporacija nisu jednaki. Učešće niza industrija sredstava za potrošnju u ukupnom profitu je opalo, dok u metalnoj industriji pokazuje porast. Isto tako su profiti velikih korporacija procentualno daleko veći nego profiti manjih korporacija. Tako najmanje korporacija prerađivačke industrije sa aktivom od 250 hiljada dolara izveštavaju o mnogo nižoj prosečnoj stopi profita, dok velike prerađivačke korporacije sa aktivom od 1 milion dolara prolaze mnogo bolje.¹⁷

Dokle je došla koncentracija kapitala potvrđuju podaci Privremenog nacionalnog ekonomskog komiteta Kongresa iz kojih se vidi da se 25% svih akcija nalazi u rukama 10.000 ljudi. Taj proces vidi se iz toga da 455 korporacija koje predstavljaju 0.125% svih korporacija SAD danas kontroliše 51% celokupne aktive američkih korporacija.¹⁸

Ova koncentracija i centralizacija kapitala u privredi SAD osnažila je još više monopole i još više potčinila državu i državnu politiku njihovim interesima. To se ogleda u vođenju kako unutrašnje tako i spoljne politike. Porast eksploatacije radnika i pritisak na demokratske slobode iz dana u dan je veći. S druge strane, ekonomsko prodiranje u inostranstvo i agresivna politika postale su izlaz za otklanjanje unutrašnjih suprotnosti. Do tako velikog bogaćenja monopola SAD došlo je i zbog toga što su metode finansiranja ovog rata u SAD bile drukčije nego u Prvom svetskom ratu. Dok su u Prvom svetskom ratu monopoli,

¹⁷ The Economic Report..., 1949, str. 10

¹⁸ Seymour E. Harris, Saving American capitalism

u jagma sa profitom koji je obećavala ratna konjunktura, dobar deo investicija vršili iz sopstvenih sredstava, u Drugom svet-skom ratu situacija je drukčija.

Ukupna vrednost industrijskih preduzeća u SAD 1939 go-dine cenila se na 40 milijardi dolara. Do polovine 1946 godine postrojena su nova preduzeća od 26 milijardi dolara, od toga pada na državu $\frac{2}{3}$ iznosa a na pojedine firme $\frac{1}{3}$.¹⁹ Znači, država je preuzela gotovo celokupni riziko na sebe, jer su gotovo sva ta preduzeća tokom rata bila data na eksploataciju privatnim firmama, a posle rata prodana ili predana uz više nego povoljne uslove monopolima. Monopoli su već toliko ovladali ekonomikom SAD da su za finansiranje iskoristili u najvećoj meri državni aparat i državne finansije, da su svojom politikom natovarili na državu veliki unutrašnji dug. Time su monopoli osigurali plasman svojih slobodnih kapitala, a državne finansije koristili za svoje poslovne mahinacije.

7.

I tako, na jednoj strani profiti rastu, ogromna bogatstva se koncentrišu u malo ruku, dok s druge strane nadnice opadaju, ukupni prihodi radničke klase su sve niži, radnička klasa i široke narodne mase sve gore žive. Takva situacija sužava unutrašnje tržište i povećava teškoće kod realizacije robe, što se ogleda u povećanju zaliha robe i u stalnom opadanju kupovina. Na taj način se još više zaoštravaju suprotnosti između monopolističkog kapitala i radničke klase.

Podaci o kretanju prodaje i zaliha u industriji, trgovini na veliko i trgovini na malo, pokazuju da je u 1948 godini u svima njima manje prodato robe a više ostalo na stovarištima nego u ranijim godinama. Isto se to vidi i iz stanja ukupno inventarisane robe, bilo trajne ili potrošne. Od 1941 godine stalno se pogoršava odnos prodaje prema zalihama. To je rezultat s jedne strane povećanja proizvodnje, a s druge strane stalnog smanjivanja kupovne snage.

Od 1940 godine sa sasvim malim kolebanjima odnos zaliha robe prema količini prodane robe je sve nepovoljniji i to kako u industriji tako i u trgovini na veliko i malo. Dok su u 1945 godini zalihe iznosile ukupno 30.346 miliona dolara, a prodato je za 22.242 miliona dolara, u 1948 godini taj odnos izgleda 51.354 miliona dolara prema 34.900 miliona dolara. Naravno izraziti je taj srazmer kod trajnih dobara (durable goods) kod kojih je odnos 1948 godine bio 21.704 miliona dolara zalihe, a prodato je

¹⁹ Neue Züricher Zeitung, od. 13. I. 1949 g.

svega za 11.483 miliona dolara za razliku od 1944 godine kad je taj odnos bio 12.559 miliona dolara prema 8.543 mil. dolara.²⁰

Teškoće u plasiranju robe koje su nastale usled smanjenja kupovne moći širokih masa nastoje se ukloniti »širokogrudim« uvećanjem potrošačkog kredita. Dok je suma potrošačkog kredita u 1939 godini iznosila 7.7 milijardi dolara, 1943 godine pada na 5.3 milijardi dolara, da se podigne u 1949 godini na 16.1 milijardi dolara ili za 202% prema 1939 godini. Od toga otpada 8.2 milijardi dolara na kredite na otplatu.

VI.

I posle tri godine pričanja o prosperitetu zvanični ekonomisti karakterišu taj period kao vreme predaha, da bi se moglo dalje nastupati. Pretsednik Truman u svom govoru prilikom preuzimanja dužnosti predsednika kaže: »Mi smo dobili vremena da odahnemo, ali još nemamo osigurani čvrsti prosperitet bez daljega napora i budnosti«. I zaista, ako pogledamo dublje, vidimo da sve ružičaste slike postaju čista obmana, i da se u situaciji veštački stvorenoj inflacijom jasno ocrtavaju profiteri u licu velikih monopola.

Počevši od 1940 godine finansiska oligarhija SAD obilatno služi sredstvom novčane i kreditne inflacije. Kroz mehanizam inflacije američki monopoli na najlakši način sprovode politiku sopstvenog bogaćenja i osiromašenja radničke klase i uništavanja srednjih i malih preduzeća. U isto vreme, terajući neprekidno cene u visinu, oni potstiču tražnju proizvoda, jer kupci žure sa nabavkama u očekivanju da će se cene još povećati.

Na ovaj način se stvara veštačko, inflacionističko oživljavanje poslova.

Poreklo današnje inflacije u SAD leži u povećanju državnih izdataka u toku i posle rata i u obilatom kreditiranju od strane američkih banaka. Najveći deo državnih ratnih izdataka pokriven je zajmovima koji su u toku rata porasli od 43 milijarde dolara u 1940 godini na 252.3 milijarde u junu 1948 godine. Veliki deo državnog zajma upisale su privatne banke iz svojih sredstava i time pokrile kredite kod federalnih rezervnih banaka. Rezultat je vrlo znatni porast kako novčanog opticaja tako i kredita. Proširenje novčanog i kreditnog volumena bilo je favorizovano jakim i neprekidnim prilivom zlata iz inostranstva. U toku perioda 1936—1948 godine povećao se zlatni stok od 11.258 miliona dolara na 23.678 miliona.²¹ Ova zlatna masa

²⁰ The Economic Report, 1949, str. 114 i 115

²¹ International Financial Statistics, International Monetary Fond, br. 8/48, str. 127

omogućila je znatno povećanje novčanog opticaja. Iako je ovo prošerenje izvršeno u skladu sa zakonskim propisima o pokriću, ono je ipak u znatnoj meri premašilo potrebe prometa za novcem, i dovelo do velike inflacije, izražene u porastu cena.

Pojava inflacije u SAD karakteriše i Prvi i Drugi svetski rat, s tom razlikom da je inflacija u Drugom svetskom ratu daleko nadmašila obim i stepen inflacije Prvog. Od 1915 do 1920 godine novčani opticaj se povećao od 1.578 miliona dolara na 4.105 miliona dolara. Sve do ekonomske krize u 1929 godini novčani opticaj pokazivao je relativnu postojanost i tek 1929 godine, koja je istovremeno i godina kulminacije i početka krize, on je dostizao samo 3.699 miliona dolara. Od 1929 godine do 1933 godine, godine završetka krize, novčani opticaj se povećao na 4.761 miliona dolara i neprekidno se povećavao. U prvoj godini rata, 1939 godine, dostigao je visinu od 6.005 miliona dolara. Stvarno, s obzirom na veliki pad cena, ova suma bila je za oko 1/3 veća, što bi značilo da se novčani opticaj od 1929 godine do 1939 godine više nego udvostručio. U toku ratnih godina novčani opticaj povećao se velikom brzinom i od 7.3 milijardi dolara u 1940 godini dostigao je 1945 godine 26.5 milijardi dolara, na kome se nivou uglavnom održavao i u godini 1948. Dakle, od godine velike krize pa do kraja rata novčani opticaj u SAD povećan je blizu osam puta. Za ocenu stepena inflacije moraju se uzeti u obzir i obaveze po viđenju bankarskog sistema. Iznos ovakvih obaveza (demand deposits) povećao se od 1929 godine do 1945 godine od 22.5 na 75.9 milijardi dolara, a u 1947 godini čak je dostigao i 87.2 milijardi dolara.

Kontrola cena je donekle obuzdavala dizanje opšteg nivoa cena. Od 1939 godine do 1944 godine opšti indeks cena na veliko povećao se od 77.1 na 104.0 (uzimajući indeks iz 1926 godine za 100), tj. za ukupno 26.9 poena. Krajem 1945 godine, kada je ukinuta kontrola cena, opšti indeks skače naglo na 181.1 u 1946 godini i 152.1 i 164.9 u 1947 i 1948 godini.

Novčana inflacija ustvari mnogo je veća nego što to pokazuju cene na veliko. Kupovna sposobnost dolara je minirana inflacijom, čiji se pritisak u smislu daljeg povećanja cena jako oseća. Na drugoj strani sve veća hiperprodukcija i strah od krize vrši na cene pritisak u smislu opadanja. Uspostavljena je na ovaj način izvesna, veoma labilna, ravnoteža koja svakog trenutka može biti poremećena.

VII.

Iz dosadašnje analize ekonomske situacije SAD vidi se uzajamni odnos između kretanja proizvodnje, tržišta radne snage,

nadnica i cena s jedne strane i porasta profita, zaliha robe i potrošačkog kredita s druge strane. Opadanje proizvodnje prema stanju u 1943 godini, smanjenje broja stvarno uposlenih radnika, smanjenje realne nadnice, izazivaju smanjenje kupovne moći širokih radnih masa, što uz povećanje stokova robe i uz povišenje potrošačkog kredita daje znakove pretstojeće ekonomske krize u SAD.

Niz raznih mera kao što su kurs na naoružanje, bacanje milijardi dolara u ruke velikih monopola, politika podržavanja cena poljoprivrednih proizvoda, državno kreditiranje podizanja privatnih stanbenih zgrada, nisu dovoljne da otklone imanentne zakone kapitalističkog razvoja koji vode privredu SAD ka krizi.

Ogroman program naoružanja, upotpunjen intenzivnom tendencijom za obuhvatanje svetskih tržišta, nesumnjivo ima cilj da za neko vreme odloži izbijanje krize. I upravo zbog toga što se nije pravilno ocenio ekonomski efekat izdataka za naoružanje u posleratnom periodu pogrešilo se u pogledu procene termina izbijanja ekonomske krize. Truman u svome godišnjem izveštaju između ostalog kaže: »U 1948 godini postoje znaci da su neki vanredni izdaci potrošača pri kraju. Izdaci za potrošnju prestaju da se povećavaju brže nego lični dohodak«. ²² Znači, da se izdaci prilagođavaju prihodima, ali prihodi kod jedne i druge grupe najvećih potrošača postaju relativno sve slabiji. Tako u istom izveštaju se na drugom mestu kaže: »Ali ta povišenja (najamnine u tri maha u posleratnom periodu) u mnogo slučajeva bila su više nego ukinuta povećanjem životnih troškova u prošle dve godine«. ²³

Na koji način i na čiji račun američki monopoli pokušavaju da odlože pretstojeću krizu?

Odgovor na ovo pitanje nije moguć ako bi se zasnivao jedino na analizi unutrašnje ekonomske situacije SAD. Ekonomski položaj SAD danas sve više zavisi od razvoja ekonomsko-političke situacije u svetu.

Da bi održali i osigurali svoj dominantni položaj među kapitalističkim zemljama, kao i da održe na visokom nivou proizvodnju svoje industrije, monopoli SAD aktivno se bore da zahvate i dobiju pod svoju kontrolu postojeće i potencijalne izvore sirovina u svetu. Američki monopoli, da bi čvrsto držali u svojim rukama sirovinске izvore, plasirali su veći deo svog kapitala po celom svetu. Pre nego što je rat završen, još za vreme Ruzvelta, formiralo se shvatanje o potrebi da vlada SAD upravlja obimnim planom investicija u inostranstvu. Reakcio-

²² The economic report of the president, p. 13

²³ The Economic report of the president, p. 13

narni krugovi su tražili da se ostvare investicije neaktiviziranog viška kapitala u inostranstvu i vršili su pritisak na vladu da svoju politiku upravi na osvajanje svetskog gospodstva i da razvije obiman program ratne ekonomike. Zbog povoljnije situacije SAD u posljednjem ratu, monopoli SAD su prigrabili za sebe veliki deo inostranih investicija evropskih zemalja, naročito Velike Britanije i Francuske.

Ali ipak po svaku cenu treba održati visoki nivo industrijske proizvodnje. To se do danas postizalo velikim ratnim i posleratnim budžetima, širokim planom kreditiranja, i konačno davanjem ajmova i tzv. poklona. U svakom slučaju demping u izvozu kapitala u jako širokim razmerama ima za cilj da se otvore »normalni« kanali za izvoz kapitala privatnika, tj. monopola. Tako dugo dok vladaju »nenormalne« prilike, sav riziko preuzima američka država koja ga prebacuje na široke narodne slojeve. Tom politikom dempinga u izvozu kapitala treba da se obezbedi i američki izvoz robe na sadanjoj visini, jer i od toga zavisi zaposlenost u američkoj privredi. Jedan američki ekonomista,²⁴ proračunao je da su SAD tokom poslednjih 33 godine oko 80 milijardi dolara, što posudili što »poklonili« evropskim zemljama, da bi im omogućili da nabavljaju robu na dolarskom području. Osim toga su te zemlje utrošile oko 20 milijardi dolara zlata za kupovinu američke robe.

U toku 8 godina od 1. VII. 1940 godine do 30. VI. 1948 godine »pokloni« i zajmovi inostranim zemljama iznosili su sumu od 65.7 milijardi dolara. Samo u posleratnom periodu od 1. VII. 1945 godine do 30. VII. 1948 godine program »pomoći« je progutao iznos u visini od 17.2 milijarde dolara i to na osnovu zakona o zajmu i najmu dolara 47.6 milijardi

»pomoć« civilnom stanovništvu na oku-			
pacionim područjima	»	3.4	»
»pomoć«	»	3.9	»
drugi »pokloni« i finansiska »pomoć«	»	1.0	»
zajmovi razne vrste	»	9.8	»

Od toga je najviše otpadalo na Veliku Britaniju, koja je u toku tih osam godina primila, što »poklona« što zajmova, u visini od 35 milijardi dolara, što predstavlja 53% od ukupne svote, a 78% »pomoći« koja je data danas »maršalizovanim« zemljama. Kod toga je vrlo važno podvući činjenicu da se udeo zajmova iz godine u godinu snižavao. Tako su još 1946 godine. zajmovi predstavljali oko 50% u ukupnoj »pomoći« sadanjim »maršalizovanim« zemljama; u 1947 godini udeo zajmova se povećao na oko 75%, da padne u 1948 godine ponovo na 50%, i da bude u 1949 godini oko 20%. Za pomenutih osam godina udeo zajmova

²⁴ Seymour E. Harris: »The european recovery program«.

iznosi samo 15% od ukupne sume raznih oblika »pomoći« poje-
dinim zemljama.

Šta nam ovo pokazuje? U uslovima opšte krize kapitali-
zma, uz pojačanu neravnomernost u ekonomskom razvitku po-
jedinih kapitalističkih zemalja, finansijska oligarhija SAD,
koja je zadobila dominantnu poziciju u imperijalističkom svetu,
kao pauk siše sva još raspoloživa blaga ostalog kapitalističkog
sveta. Pošto je prigrabila skoro sve zlato kapitalističkog sveta,
pošto su partneri postali nesposobni da jamče za zajmove, pošto
je zbog neravnomernog razvitka nemoguća razmena robe na
ravnopravnoj osnovi, ona iskorišćava državu, da bi preko tzv.
poklona održala svoj privredni mehanizam. Vidi se kako izbi-
jaju parazitske crte savremenog imperijalizma.

Četiri godine posle rata SAD imaju još uvek ratne budže-
te, koji su 4—5 puta veći nego najviši budžeti za vreme pret-
sednikovanja Ruzvelta. Ali, kako se troše državni rashodi?

50% na »nacionalnu odbranu« i »međunarodnu pomoć«

13% veteranima iz prošlih ratova

13% na kamate na unutarnji dug,

i ostaje 6% za socijalnu pomoć, zdravlje i socijalnu bez-
bednost i

18% za celokupnu ostalu delatnost državnog aparata.

Prema tome, 76% svih rashoda ide na izdatke koje su koristili
li će ih koristiti samo veliki monopoli.

Neposredne isplate države monopolima od 1947 godine
do 1948 godine porasle su za 1 milijardu dolara, a očekuje se da
će u 1949 godini porasti još za 2 milijarde. Veći deo toga porasta
odlazi na povećanje isplate za »nacionalnu« sigurnost, naročito
za nabavku aviona i za izvršenje programa gomilanja strate-
giskih sirovina.²⁵ Vlastodršci SAD i očekuju da samo izdaci
takve prirode mogu da održe privrednu delatnost na sadašnjoj
visini. »Deo koji otpada na ličnu potrošnju od ukupne nacio-
nalne potrošnje nije ni u jednoj godini mira, otkako raspola-
žemo statističkim podacima, bio tako nizak. To ne pretstavlja
neposrednu opasnost tako dugo dok rastu državni rashodi i
rashodi poslovnih krugova i neto inostrane investicije.²⁶ Ali,
koliko će dugo biti mogući tako visoki budžeti? Treba podvući
da prema američkim podacima državni prihodi danas iznose
25% nacionalnog dohotka, dok su 1929 godini iznosili svega 3%.

Struktura prihoda američkog budžeta pokazuje da tro-
š od ukupnih budžetskih prihoda od posrednih i neposrednih po-
škove sadašnje agresivne politike snose široki narodni slojevi.

²⁵ The Economic report..., 1949, str. 28

²⁶ Ibid, str. 7

reza dolazi 71%, a od svih monopola samo 29%, i to u vremenu kada su njihovi profiti u stalnom porastu.²⁷

Kako se odražuju mere američkih monopola na inostranom planu? Sav demping u izvozu kapitala vrši se u cilju da se održi na što višem nivou izvoz robe iz SAD. To jasno potvrđuje i Truman u svom godišnjem izveštaju kad kaže. »Svakako i kod maksimalno povećanog uvoza biće potrebne znatne inostrane investicije, da se održi nivo izvoza dovoljno visoko kako bi se sprečilo bolno prilagođavanje domaće poljoprivredne i industrijske proizvodnje u nekim granama.²⁸ I dalje, u vezi s pitanjem nabavke robe za »maršalizovane zemlje« izvan SAD, Truman kaže: »To neće smanjiti ukupne izvozne zahteve, jer će prodavci robe za evropski program obnove trošiti u SAD dolare, koje budu primili.«²⁹ Prema tome celokupni promet američke robe reguliše se politikom dolara. Tome treba da posluži i uvozna politika, »jer potreban nam je veći uvoz da bismo ojačali svoju politiku čuvanja rezervi i gomilanja strategiskih sirovina. Naš uvoz i tako predviđa promenu kupaca našega izvoza.«³⁰ Takva politika treba da izmeni strukturu spoljne trgovine i da tim putem prisili pojedine zemlje da svoju ekonomsku strukturu prilagode potrebama američke ekonomike. Ako poredimo strukturu američkog izvoza u poslednjih 10 godina, dobijamo ovaj pregled:

	Sav izvoz		Izvoz u »maršalizovane« zemlje do 23. XI. 1948 g.
	1938	1947	
Hrana	14.16	21.55	29.2
Sirovine i polufabrikati	36.02	22.04	51.4
Gotovi proizvodi . . .	49.82	56.41	19.4
	100.00	100.00	100.00

Ako se, dakle, uporedi struktura celokupnog američkog izvoza robe sa strukturom izvoza u »maršalizovane« zemlje, vidi se da se udeo hrane za Evropu dva puta povećao od prosečne predratne stavke, udeo sirovina i polufabrikata je za 100% veći nego prosek u 1947 godini, a sav izvoz gotovih proizvoda iznosi 50% ukupnog izvoza, dok u »maršalizovane« zemlje iznosi svega 1/5. Prema tome, pošto znamo da se izvoz hrane nije povećao u druge vanevropske zemlje, to nas takvo stanje upućuje da možemo smatrati da se opadanje američkog izvoza hrane i sirovina u druge zem-

²⁷ Economic Notes, mart, 1949

²⁸ The economic report 1949, str. 73

²⁹ Ibid, str. 72

³⁰ Ibid, str. 7

lje kompenzira viškom izvoza tih artikala u zapadnu Evropu. Velikom izvozu gotovih proizvoda (a prvenstveno sredstava za investicije) u druge zemlje, kuda ide kao izvoz američkog kapitala, odgovaraju neznatne stavke takvog izvoza u Evropu. SAD dosledno izbegavaju snabdevanje zapadne Evrope kapitalnim dobrima, da bi na taj način usporile njihovu ekonomsku rekonstrukciju i onemogućile konkurenciju zemalja zapadne Evrope na svetskom tržištu.

Izvozom kapitala u raznim oblicima, SAD danas diriguju kretanjem prometa robe u kapitalističkom svetu, određuju strukturu i pravce svetske trgovine. U tom pogledu ne služe se samo vlastitim ustanovama i organizacijama, već iskorišćavaju svoj položaj u svim međunarodnim organizacijama u cilju koordinacije politike tih organizacija sa ciljevima američke ekspanzije. U istom pravcu su istupanja američkih predstavnika i u međunarodnim organizacijama i organima, kao i u raznim regionalnim komisijama Organizacije Ujedinjenih nacija. Danas su SAD isplele svoju mrežu po celom kapitalističkom svetu, i interese američkog imperijalizma hoće agenti američkog kapitala da identifikuju sa interesima celoga sveta.

Pored svega ovoga, ne sme se prenebregnuti vrlo važna činjenica, koja opet ukazuje na to da planovi »pomoći« ne donose očekivane rezultate. Cilj Maršalovog plana je vrlo jasno definisan u izveštaju Mešovitog komiteta za inostranu ekonomsku saradnju američkog Kongresa. Taj Komitet u svom izveštaju Kongresu od 10. januara ove godine kaže: »Komitet misli da program evropske obnove treba tako sprovesti da obnova evropske ekonomike dopunjuje američku poljoprivredu i industriju, a ne da podiže trgovačke barijere između Evrope i SAD«, ³¹ tj. da posluži održanju dostignutog nivoa američke spoljne trgovine. Ali kako se to odigrava u stvarnosti? Američki izvozni višak se smanjio od 11.3 milijardi dolara (1947 g.) na 6.5 milijardi (1948 g.), znači, smanjenje za 4.8 milijarde, i to smanjenje izvoznog viška nastalo je uglavnom zbog smanjenja izvoza. Smanjenje izvoza predstavlja novi element s kojim se nije računalo. Ako uporedimo godišnje podatke, to smanjenje iznosi 18% u vrednosti, a 20% u pogledu fizičkog volumena izvoza. Ali ako upoređujemo današnje stanje sa stanjem kada se počeo primećivati pad izvoza, tj. od drugog tromesečja 1947 godine do trećeg tromesečja 1948 g., onda pad u volumenu za godinu dana iznosi čak 34%, tj. jednu trećinu. Smanjenje izvoza je naročito bilo drastično u izvozu uglja, mlečnih proizvoda i masnoća, tekstila i tekstilnih prerađevina, gumenih i čeličnih proizvoda. U odnosu na Evropu najveći pad je bio u trgovini sa Istočnom Evropom i sa SSSR-om. Ali izveštaj takođe pri-

³¹ International Monetary fond, Vol., I., № 30, od 30. 2. 49. g.

znaje »da uprkos otpočinjanju evropskog programa obnove, naš izvoz u zemlje učesnice (»maršalizovane« zemlje) predstavlja manji udeo u ukupnom izvozu poslednjih meseci nego što je bio u početku izvođenja programa ili pre rata«. U te zemlje smanjio se izvoz za nekih 800 miliona dolara.

Prema tome, politika »hladnog rata«, politika diskriminacije u odnosima između pojedinih država, tuče same inicijatore takve politike.

Ali s druge strane vidimo da to »maršalizovanje« izaziva otpor, da suprotnosti između imperijalističkih sila jačaju i evropske kapitalističke zemlje, ukoliko se oporavljaju od posledica rata, nastoje da pruže otpor planovima američkih monopola, koji ustvari znače likvidaciju pojedinih nacionalnih privreda. U poslednje vreme, ne samo da ne slabe razne restriktivne mere u spoljnoj trgovini, već naprotiv, jačaju bilateralne tendencije uprkos svih pokušaja i pritiska američkih predstavnika ECA u Evropi. Uprkos toga što 10 miliona registarskih tona trgovačke mornarice u SAD leži neiskorišćeno, Velika Britanija je uspjela da podigne tonažu svoje trgovačke mornarice na predratni nivo. Francuska, koja je bila jedan od znatnijih potrošača američkih žitarica, danas izlazi kao izvoznik pšenice na svetsko tržište. Politika monopola SAD da onemoguće razmenu robe između Istoka i Zapada u Evropi, a što je dovelo do opšteg smanjenja volumena međuevropske robne razmene, nailazi u samim zapadno-evropskim kapitalističkim zemljama na sve veći otpor. Stalnu pretnju predstavljaju neiskorišćeni kapaciteti nemačke i japanske industrije koju američki monopoli drže u rezervi kao sredstvo pritiska u svojim odnosima sa zapadno-evropskim kapitalističkim zemljama. Sve glasniji i jači postaju povici britanskih i francuskih monopola na konkurenciju nemačke i japanske robe na svetskom tržištu.

Svi dosadani »planovi« kojima je bio cilj da otklone rastuće suprotnosti u ekonomici SAD, a koji se sastoje u finansiranju sopstvenog izvoza, tj. u ogromnom izvozu robe i kapitala, nisu dali očekivane rezultate. Svetsko tržište se pokazuje nesposobnim da i uz veštačku podršku apsorbuje proizvodnju SAD. Sprovođenje ovakve politike zaoštava istovremeno suprotnosti u kapitalističkim zemljama, gde simptomi krize izbijaju sve jasnije. Zatvaranje nekih industriskih grana i uvećana nezaposlenost u Italiji, Francuskoj i Belgiji pokazuju tešku situaciju u koju zapadaju te zemlje. Smanjenje izvoza iz SAD u 1948 godini odraz je prilika na svetskom tržištu. Prema tome, osnovni cilj američke politike — povećanje svetske trgovine — doživeo je neuspeh. Stoga američki monopoli prave nove planove za »podizanje ekonomski zaostalih područja«, a sve u cilju traženja izlaza da bi se prevazišle suprotnosti u svojoj zemlji.

S druge strane, politika velikih budžeta, izazvanih programom naoružanja, pašće na leđa širokih masa, čiji položaj, kako smo videli, postaje sve gori. Taj program prevazilazi potrebe odbrane nezavisnosti SAD. Prvo, zbog toga što niko ne ugrožava nezavisnost SAD, a drugo što SAD raspolažu dovoljno jakim i raznovrsnim kapacitetima za svoju odbranu. Ali nije u pitanju odbrana SAD, već tim putem hoće SAD da utvrde svoje pozicije u kapitalističkim zemljama i da se domognu gospodstva nad celim svetom. Otuda uloga SAD u naoružavanju i standardizaciji oružja kapitalističkih država čitavog sveta, što treba da ih još jače ekonomski poveže i učini zavisnim. To će pojačati pozicije američkih monopola.

Poslednju manifestaciju agresivne politike pretstavlja Atlantski pakt, koji ugrožava svetski mir, a uperen je kako protiv Sovjetskog Saveza i zemalja narodne demokratije tako i protiv demokratskih snaga u čitavom svetu.

✱

Nema razloga da se veruje da je sadanji američki kapitalizam postao »otporniji« protiv krize, nego što je bio onaj između dva rata. Ekonomski savetnici predsednika Trumana izložili su ceo sistem na koji treba da se osloni »osnovna snaga ekonomike« SAD, i koja treba u prvom redu da ukloni ili bar da ublaži posledice pretstojećeg zastoja u privredi SAD. Taj sistem sastoji se u proširenju socijalnog osiguranja, u programu pomaćanju ratnih veterana, u podržavanju otkupnih cena poljoprivrednih proizvoda, u ogromnim budžetima državnih rashoda itd., sve u cilju da se na veštački način održi potražnja robe na tržištu. Tome cilju treba da posluže i razni programi »pomoći« u inostranstvu kao i »planovi« podizanja ekonomski zaostalih područja. Ali sav taj sistem nije u stanju da ukloni posledice delovanja zakona kapitalističkog razvoja. Uprkos održavanju relativno visokog nivoa proizvodnje, opažaju se očigledni znaci smanjenja kupovne moći, i prema tome ceo plan koji bazira na prebacivanju troškova održanja sadašnjeg nivoa industrijske proizvodnje na široke radne mase urodiće samo pojačanjem suprotnosti u ekonomici SAD.

Prema tome, u uslovima opšte krize kapitalizma, a pri zaoštravanju krize kolonijalnog sistema, ni novi »plan« SAD »podizanja ekonomski zaostalih područja« neće doprineti ekonomskoj i političkoj stabilizaciji kako SAD tako ni ostalog kapitalističkog sveta. Naprotiv, budući da pretstavlja samo novu varijantu već primenjivanih mera, on će imati iste rezultate kao i dosadanji poduhvati preduzimani u tom pravcu, ali s tom razlikom da će jače zaoštravati suprotnosti u samom kapitalističkom taboru.

Lazar SOKOLOV
i Marijan HUBENI

ZLOČIN GENOCIDA U MEĐUNARODNOM KRIVIČ- NOM PRAVU ²

Na svom trećem redovnom zasjedanju u Parizu, Generalna skupština Organizacije Ujedinjenih nacija donela je, 9 decembra 1948 godine, rezoluciju kojom usvaja »Konvenciju za sprečavanje i kažnjavanje zločina genocida«. Rezolucija je donesena jednoglasno, sa 55 glasova za, bez ijednog glasa protiv i bez ijednog uzdržavanja od glasanja, što pretstavlja dosta redak slučaj jednodušnosti unutar OUN. Radi se o dokumentu od širokog opšteg interesa i od posebnog interesa za međunarodno krivično pravo, pošto je to prva konvencija iz te oblasti koja je donesena u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija. Kao takva, ona ima veliku važnost za dalji razvoj teorije i prakse međunarodnog krivičnog prava, koje dobija svoje određenije konture u periodu između dva svetska rata i čiji se brži i jasniji razvoj zapaža tek od početka Drugog svetskog rata.

I

Pojava fašizma — dosad najbrutalnijeg oblika buržoaske diktature u epohi imperijalizma — neminovno je donela sobom i oživljavanje raznih lažnih i nenaučnih teorija i doktrina o »višim« i »nižim« rasama, o predestiniranom pravu tzv. »viših rasa« da sebi potčinjavaju druge rase i narode, da u svom »životnom prostoru« uklone sve grupe i pojedince koji smetaju njihovim osvajачkim i pljačkaškim težnjama i da u krajnjem cilju zavladaju svetom.

Koristeći razne vekovne predrasude nacionalne, rasne i verske mržnje, koje su postojale kao zaostaci iz primitivnih vremena i kao rezultati mnogobrojnih suprotnosti u razvoju eksploatacijskih društava, fašizam je prema svojim potrebama sistematski raspirivao nacionalnu, rasnu i versku mržnju, želeći time — radi lakšeg ostvarenja svojih ciljeva — da skrene pažnju širokih narodnih masa sa pravih uzroka društvene bede i sa

pravog i jedino naučnog rešenja, datog u nauci i praksi marksizma-lenjinizma. To je bilo jedno od važnih sredstava za uništenje otpora protiv fašističkog zla, kojim se fašizam obilno služio naročito posle dolaska na vlast u nekim zemljama, sprovodeći svoju besomučnu propagandu i u praksi.

Napredna nauka i napredno javno mišljenje u svetu, a u prvom redu u Sovjetskom Savezu, ukazivali su na nečovečnost tih fašističkih mera i na opasnost koju one predstavljaju za mir i međunarodnu bezbednost i saradnju, protestujući protiv njih na razne načine i predlažući protivmere. Ali reakcionarne snage u kapitalističkim zemljama otvoreno ili prikriveno podržavale su fašizam ili su se u najboljem slučaju zadovoljile sa licemernim i platonskim protestima.

Međutim tek kada je buknuo Drugi svetski rat i kada su se fašistički način ratovanja i postupanja prema velikim delovima civilnog stanovništva u sopstvenim zemljama i u okupiranim oblastima sve očividnije manifestovali, postalo je sve jasnije da će fašizam najbrutalnije i do moguće maksimalne mere ostvariti ne samo svoje osvajачke i pljačkaške težnje, nego i doktrinu istrebljenja i porobljavanja čitavih naroda i rasa. Postalo je jasno da se masovni zločini fašizma po broju žrtava i po broju izvršilaca kvalitativno razlikuju od zločina počinjenih u ranijim ratovima modernog vremena a isto tako i po njihovoj okrutnosti i bestijalnosti, te da su mnoge stotine hiljada izvršilaca tih zločina sistematski vaspitavani i trenirani za takva dela koja se izvršuju metodički i planski, sa industriskom preciznošću i uz korišćenje raznih tekovina moderne nauke i tehnike. Postalo je jasno da su ti zločini dirigovani sa jednog centralnog mesta, od strane najvišeg rukovodstva fašističke države, i da te bezbrojne pojedinačne i masovne zločine objedinjuje cilj potpunog porobljavanja i istrebljenja milionskih grupa ljudi.

Sovjetska vlada u nekoliko svojih nota ukazala je još prvih meseci posle napada na SSSR na specifičnost i krajnje ciljeve strahovitih fašističkih zločina. Tako je u noti od 6 januara 1942 godine rečeno:

»Hitlerovska vojska ne vodi običan rat, nego banditski rat koji ima za cilj istrebljenje miroljubivih naroda koji stoje na putu zločinačkim težnjama nemačkih fašista da zagospodare drugim narodima i čitavim svetom«.

U zajedničkoj deklaraciji 12 savezničkih vlada od 18 decembra 1942 godine »o istrebljenju jevrejskog stanovništva Evrope« utvrđeno je da se »nemačke vlasti na svim teritorijama na kojima se prostire njihov varvarski režim ne ograničavaju na lišenje najelementarnijih ljudskih prava svih lica jev-

rejskog porekla, već upravo sprovode u život Hitlerovu više puta izrečenu nameru da istrebi jevrejski narod u Evropi.«¹

Tih i takvih nota i deklaracija bivalo je sve više i u njima su se iznosila sve strašnija i mnogobrojnija fakta, koja su potvrdila da fašistička praksa naročito u nekim okupiranim oblastima doista ide za tim da fizički i biološki uništi milionske grupe ljudi, a druge milionske grupe da potpuno porobi i njihovu kulturu ugasi. Najočiglednije i najmasovnije se to manifestovalo u slovenskim zemljama.

S obzirom na takav krajnji cilj, na ogromne grupe žrtava, na način izvršenja i na veliki broj izvršilaca, postalo je jasno da se radi o zločinu sui generis koji je nepoznat u modernom krivičnom pravu i za koji ono nema adekvatnog imena. To ime stvorio je u nauci prof. R. Lemkin kovanicom »genocid« (od grčkog genos = rod, narod i latinskog occidere = ubiti) po analogiji reči homicid (ubistvo čoveka), patricid (oceubistvo) i sl.²

Genocid dakle znači sistematsko uništenje čitavih nacionalnih, rasnih, etničkih, jezičnih ili religioznih grupa. (U našoj štampi se pokušalo da se reč genocid prevede sa »narodomorstvo« po analogiji na pr. čedomorstvo. Iako u suštini pokriva pojam, smatramo da tu reč ne treba usvojiti kao termin, pošto je međunarodni termin genocid širi a pored toga je već usvojen u nauci i praksi.)

Ovakvo najšire definisan, genocid je u stvari nova reč za pojam koji nije nepoznat u istoriji čovečanstva. Još u doba prvobitne zajednice klanovi i plemena uzajamno su se istrebljivali u slučaju ratova, krvne osvete i sl., a u raznim periodima klasnog društva bilo je mnogo takvih istrebljivanja ili pokušaja istrebljivanja (na pr. masovno uništenje Kartažana od strane Rimljana, istrebljenje sekta u tzv. verskim ratovima Srednjeg veka, istrebljenje Indijanaca od strane španskih i engleskih kolonizatora itd.). I novije doba poznaje dosta ovakvih slučajeva, naročito u vezi s kolonijalnim osvajanjem i vladavinom u kolonijalnim zemljama Britanske imperije i drugih kolonijalnih sila koje su sistematski uništavale čitava urođenička plemena i narode; bilo ih je i van kolonija, pa i u XX veku kao na primer pogromi Jevreja u carskoj Rusiji, pokolj Jermena u Turskoj itd.

Ovakvi slučajevi dešavali su se u toku istorije iz raznih konkretnih povoda i razloga a često kao rezultat složenog kompleksa najgrublje eksploatacije, kolonijalne vladavine, želje za

¹ Dokument br. SSSR 44/I Sovjetskog gl. tužioštva u Nirnbergu

² R. Lemkin: Axis rule in occupied Europe, Washington 1944, str. 79—99

pljačkom i osvajanjem, primitivnih relikata mržnje i predrasuda, a bili su većinom ograničeni na manje teritorije, na srazmerno manje grupe ljudi, na kraće vreme trajanja, izvedeni doduše veoma brutalno ali bez krajnje temeljite pripreme i tehnike. Oni su se dešavali u stanju rata kao i u miru.

Zajednička oznaka svih navedenih i njima sličnih masovnih ubistava, pokolja i zlostavljanja bila je u tome da su bili upereni protiv određene rase, nacionalne, etničke ili verske grupe kao celine, tj. u načelu protiv svakog pripadnika odnosne grupe, i to samo zbog toga što on pripada toj grupi, bez obzira na pol, starost, zanimanje, društveni položaj, politička ili religiozna uverenja, kao i bez obzira na to da li je lično nešto skrivio ili je potpuno nevin.

Javno mišljenje sveta i pojedine vlade reagovali su kad protiv takvih masovnih zločina protestima ili »filantropskim« akcijama, ali u međunarodnim srazmerama nije ništa učinjeno za sprečavanje tih zločina. Dugo se smatralo da je to stvar internog zakonodavstva svake zemlje. Istina je da su početkom našeg stoleća doneseni izvesni međunarodni propisi u cilju »humanizacije rata« (na pr. Haške konvencije iz 1907 g.) koji su imali za cilj da donekle zaštite i civilno stanovništvo od masovnih ubistava i drugih zlostavljanja, a posle prvog svet-skog rata ti propisi su dopunjeni novim merama sa istim ciljem (kažnjavanje nemačkih ratnih zločinaca po Versajskom ugovoru, Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima). Ali svi ti propisi odnosili su se samo na slučajeve u ratu. Istina je da su u periodu između dva svetska rata između nekih država zaključene i konvencije o zaštiti manjina, čiji je cilj bio da omoguće nacionalnim manjinama normalni kulturni život i da ih zaštite od prinudnog odnarođivanja, ali te konvencije nisu imale opštu važnost a nisu ih se u praksi mnogo pridržavale ni one države koje su ih potpisale. Naravno, propisi o zaštiti manjina nisu se nikada odnosili na primer na kolonijalne narode.

Tek sistematsko istrebljivanje milionskih ljudskih grupa, sprovedeno od strane fašizma na ogromnim područjima, u besprekidnom vremenskom kontinuitetu od nekoliko godina, sa ogromnim ljudskim i tehničkim aparatom, a upereno protiv čitavih visoko civilizovanih naroda ili njihovih delova, pokazalo je čitavom svetu da dosadašnje polovične mere nisu dovoljne i da nijedan od uobičajenih izraza ne pokriva u potpunosti ni veličinu ni osobenu prirodu toga zločina. Videlo se da izrazi kao »masovna ubistva« ili »masovni pokolji« ne odgovaraju jer ne ukazuju na krajnji cilj dela, tj. na totalno istrebljenje rase, nacionalne ili verske grupe. Pored toga, masovnih ubistava bivalo je, naročito u ratovima, i iz drugih razloga, a ma-

sovno ubistvo je svakako već i ubijanje stotinu ljudi. Sada se međutim radilo o sistematskom istrebljenju miliona ljudi, vršenom u cilju uništenja celih grupa a u vidu beskrajnih serija masovnih ubistava. Videlo se da ni izraz »denacionalizacija« (germanizacija, mađarizacija i sl.) nije adekvatan, jer obuhvata samo prinudnu i obično postepenu asimilaciju izvesnih grupa, ali ne i njihovo fizičko i biološko uništenje niti radikalno i brzo gašenje njihove kulture (uostalom, Hitler je u više mahova govorio, da se »germanizirati može samo tlo a ne i ljudi«).

Doista je trebalo konstruisati novi termin za arhizločin fašističkog uništavanja čitavih naroda i rasa i definisati ga.

II

Iako je za vreme trajanja drugog svetskog rata bilo mnogo štošta poznato o čudovišnim razmerama fašističkih zločina, njihov puni opseg pokazao se tek kada se rat završio pobedom velike antihitlerovske koalicije nad fašističkom Nemačkom i njenim satelitima. Tada je tek postalo moguće da se prikupi i sredi ogromni dokazni materijal u raznim zemljama i okupiranim oblastima, da se saslušaju mnoge preživele žrtve i mnogi zločinci, da se na licu mesta pregledaju ostaci »logora smrti«, ekshumiraju masovne grobnice i do kraja provere podaci o najraznovrsnijim metodama i sredstvima ubijanja, mučenja, pljačke i ponižavanja.

U cilju izvršenja svečanih savezničkih deklaracija i izjava pojedinih vlada, pristupilo se suđenju i kažnjavanju ratnih zločinaca u mnogim zemljama. Postojeći propisi međunarodnog ratnog prava objašnjeni su i dopunjeni novim propisima materijalne i procesualne prirode. Za naš predmet od posebne je važnosti tzv. Londonski sporazum četiri savezničke sile (SSSR, SAD, Vel. Britanija i Francuska) od 8 avgusta 1945 godine »o gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca evropske osvine« i njemu priloženi Statut Međunarodnog vojnog suda. Čl. 6 toga Statuta, propisujući dela za koja će Međunarodni vojni sud biti nadležan, položio je temelje sistema međunarodnih zločina svrstavajući ih pod tri glavne kategorije i opisujući ih ovako:

a) Zločini protiv mira: tj. planiranje, pripremanje, započinjanje ili vođenje agresorskog rata ili rata kojim se krše međunarodni ugovori, sporazumi ili garantije, ili učestvovanje u nekom zajedničkom planu ili zaveri za izvršenje ma kog od gore navedenih dela;

b) Ratni zločini: tj. povrede ratnih zakona i ratnih običaja. Takve povrede obuhvataju, ali se na njih ne ograničavaju, ubistvo, zlostavljanje ili odvođenje na prinudni rad ili za koji drugi cilj civilnog stanovništva okupirane teritorije, ili u okupiranu teritoriju, ubistvo i zlostavljanje ratnih zarobljenika ili lica na moru,

ubijanje talaca, pljačkanje javne ili privatne imovine, namerno razaranje gradova, varoši ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom potrebom.

c) Zločini protiv čovečnosti: tj. ubistva, istrebljenje, porobljavanje, deportacija i ostala nečovečna dela, izvršena protiv bilo koga civilnog stanovništva pre ili za vreme trajanja rata, ili proganjanje na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi u izvršenju ili u vezi bilo kojeg zločina koji spada u nadležnost suda, bez obzira da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje gde su zločini izvršeni.³

Pored zločina protiv mira i ratnih zločina u užem smislu, koji su bar u glavnim crtama već obuhvaćeni u izvesnim ranijim propisima (Brijan—Kelogov pakt od 1928 godine, Haške konvencije, Ženevske konvencije itd.) uvedena je nova kategorija: zločini protiv čovečnosti. Delo genocida kao delikt posebne vrste u Statutu se još ne pominje, ali treba istaći da, govoreći o zločinima protiv čovečnosti, Statut obuhvata važne elemente genocida u izvesnoj meri, a sem toga utvrđuje da se takvi zločini kažnjavaju ne samo ako su izvršeni u ratu već i u doba mira.

Proces protiv glavnih nacističkih ratnih zločinaca i zločinačkih organizacija, koji je vođen pred Međunarodnim vojnim sudom u Nirnbergu i koji je izvanredno značajan za razvoj novog međunarodnog krivičnog prava, od posebne je važnosti i za predmet genocida.

Osnovna optužnica Komiteta glavnih tužilaca prvi put je u jednom zvaničnom dokumentu upotrebila izraz genocid i dala njegovu opisnu definiciju ovako: »Oni (tj. optuženi. A. V.) sprovodili su namerni i sistematski genocid tj. istrebljenje rasnih i nacionalnih grupa, protiv civilnog stanovništva izvesnih okupiranih oblasti, a u cilju da unište određene rase i klase stanovništva i nacionalne, rasne ili religiozne grupe, naročito Jevreje, Poljake, Cigane i druge«.⁴

Ogromni optužni i dokazni materijal koji je u toku nirnberškog procesa iznesen pred sud i pred svetsku javnost mnogostruko je dokazao da je upravo ovakav genocid bio jedan od glavnih ciljeva svih nacističkih zločina i da su — posmatrani sa toga gledišta — zavera protiv mira, agresivni ratovi, ratni zločini i zločini protiv čovečnosti bili ne samo samostalni delikti nego istovremeno i sredstva i elementi u izvršenju genocida.

Moramo ovde napomenuti da je i jugoslovenski optužni i dokazni materijal koji je iznesen pred Međunarodni vojni sud u znatnoj meri doprineo punom rasvetljavanju sistema fašisti-

³ Nirnberška presuda, Beograd 1948, str. 14

⁴ Dokument br. 1 Međunarodnog vojnog suda, str. 12

čkih zločina a posebno i dokazivanju genocida. Citiramo samo neka mesta iz zaključnog dela jugoslovenske optužnice:⁵

»Za vreme same okupacije oni su protivpravno anektirali i rasparčali teritoriju i uništili državnu organizaciju Jugoslavije, da bi zatim sistematski pripremili svoj zločinački plan »germanizacije tla« putem uništavanja stanovništva. Rezultat njihove agresije i okupacije jeste uništenje 1,650.000⁶ utvrđenih, a najverovatnije 2,000.000 Jugoslovena, znači, za relativno kratko vreme od 4 godine skoro sedminu ukupnog stanovništva. Do ovog rezultata došli su svojim opšte poznatim sistemom i planom, koji počinje pljačkom i završava sa masovnim ubistvima, logorima i krematorijumima... Brojna smrt usledila je iz nasilnih raseljavanja. Mnogobrojna sela, pa i čitavi krajevi, odvođeni su u logore u Nemačku, gde ih je čekala smrt. A i u samoj Jugoslaviji organizovani su, pod rukovodstvom optuženih, takvi logori kao što su Banjica, Sajmište, Jasenovac ili Stara Gradiška, koji su bili logori smrti. Uz to oni su primenili još dva moćna sredstva za tamanjenje civilnog stanovništva: zloglasne »kaznene ekspedicije« koje su ostavljale pustoš za sobom i streljanje talaca... I na stotine drugih načina optuženi su pokušali da od Jugoslavije načine svoj »životni prostor«. Čak i kad su, pobeđeni od pravednih demokratskih snaga, morali da se iz Jugoslavije povlače, oni su bacili parolu da treba uništiti što više naroda i dobara i time unapred oslabiti snagu Jugoslavije i za sledeći napad Nemačke, koja će iz rata izići biološki ipak najjača... Optuženi su stvorili svojom partiskom propagandom kod SS-ovaca i drugih dželata pravu psihozu zverskog naslađivanja masovnim uništavanjem našeg naroda«.

Ove završne konstatacije jugoslovenske optužnice potkrepljene su velikim brojem dokumenata i fotografskim materijalom koji je bio najužasniji od svih koji su pred sudom prikazani.

Pri kraju dokaznog postupka u nirnberškom procesu, delegacija FNRJ u Nirnbergu, zajedno sa delegacijama Čehoslovačke i Poljske, posebnom pretstavkom tražila je od Komiteta glavnih tužilaca da insistira na tome da sud zločin genocid smatra dokazanim i da ga unese kao posebnu inkriminaciju u svoju presudu. U tom se aktu — pored ostalog — kaže: »Smatramo kao naročito važno za naše zemlje i za punu istorisku istinu da u završnoj fazi postupka i u završnoj reči Optužbe složenost i međunarodna važnost zločina genocida bude prvenstveno istaknuta, kako on to zaslužuje u svetlu dokaznog materijala. Ozbiljno očekujemo da sud zločin genocida uključi u presudu iz raz-

⁵ Izveštaj Jugosl. drž. komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Međunarodnom vojnom sudu u Nirnbergu, Beograd 1947, str. 55

⁶ Cifra je docnije utvrđena na 1,706.000. Vidi str. 54 publikacije pod ⁵

loga pravde, s obzirom na međunarodno pravo i radi pravnog obezbeđenja mirnog razvoja budućih pokolenja».⁷

Presuda Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu nije doduše usvojila izraz genocida za oznaku posebnog međunarodnog zločina, jer za to nije imala dovoljne formalne podloge u samom Statutu, ali je u svom obrazloženju potvrdila najveći deo relevantnih činjenica i razloga optužbe, naročito u delovima presude o zločinima protiv čovečnosti, o ubijanju i zlostavljanju ratnih zarobljenika i civilnog stanovništva itd.

Ako ovde bacimo još jedan osvrt na nirnberški proces u koliko ima bližu vezu sa našim predmetom, treba istaći da je ogromni materijal koji je u toku procesa raspravljen mnogo doprineo ne samo utvrđenju genocida kao posebnog delikta, nego i rasvetljavanju mnogostrukih sredstava i metoda njegovog izvršenja. On je detaljno osvetlio na koji način su vrhovni nacistički rukovodioci proklamovali svoje genocidne ciljeve i kako je ta »ideologija« delovala na mnogobrojne posredne i neposredne izvršioce genocida. Hitler je govorio: »Biće za sva vremena jedan od glavnih ciljeva nemačkog državištva da svim sredstvima koja su u našoj vlasti sprečimo dalji porast slovenske rase. Prirodni instinkti nalažu svim živim bićima da ne samo pobeđe svoje neprijatelje nego da ih unište.«⁸ Alfred Rozenberg je rekao: »Zadatak je svih Evropejaca da očiste Evropu od kuge jevrejskih ubica. Ovaj zahtev nije okrutan nego je diktovan biološkom nužnošću.«⁹ A svedok Bah-Zelevski (i sam teški ratni zločinac), na pitanje pred sudom: kako su mogli ubijati hiljade i hiljade nevinih ljudi? odgovorio je: »Uzevši u obzir da su nam godinama i godinama propovedali mržnju protiv slovenske rase i da su nas uveravali da Jevreji uopšte nisu ljudi, ovakav rezultat bio je neizbežan.«¹⁰

Nirnberški proces dao je neiscrpan materijal o celoj tehnici genocida; pokazao je da se genocid vršio neposrednim fizičkim sredstvima uništenja kao što su direktna masovna ubistva, sistematsko ubijanje glađu i stvaranjem nemogućih za život zdravstvenih uslova, ubitačni »naučni« eksperimenti na živim ljudima; biološkim sredstvima kao što su sprečavanje porođaja dugotrajnim odvajanjem muškaraca od žena, prinudni abortusi i sterilizacije ili kastracije; socijalnim merama kao što su razaranje socijalne strukture putem prinudnog raselja-

⁷ Arhiva Delegacije FNRJ u Nirnbergu, br. N/135 od 25. VI. 1946

⁸ H. Rauschnig: »The Voice of Destruction«, New York, 1940, str. 138.

⁹ Govor od 10. V. 1943 g., citirano prema Lemkinu (vidi belešku pod 2)

¹⁰ Citirano prema dokumentu OUN A/PV 178, str. 11

vanja i masovne deportacije; merama protiv kulture kao što su zabrana nacionalnog jezika i škola, religioznog kulta, razaranje muzeja, biblioteka, kulturnih spomenika i crkava; merama protiv morala kao što su podržavanje prostitucije i alkoholizma i sistematsko trovanje otrovnim drogama. Dovoljno je ako ovde još napomenemo da je u Nirnbergu utvrđeno da su nemački fašisti direktno uništili 12.000.000 civilnih lica, od kojih samo u logoru Aušvic oko 3.500.000.

Principi nirnberškog Statuta ušli su u Zakon br. X Kontrolnog saveta za Nemačku (od 20 decembra 1945 g.), u Statut Međunarodnog vojnog suda za Daleki Istok (od 19 januara 1946 g.), a pojam zločina protiv čovečnosti ušao je u ugovore o miru zaključene u februaru 1947 g. sa satelitima Nemačke. Golemi materijal koji su prikupile, sredile i delimično objavile posebne komisije za utvrđivanje ratnih zločina (kod nas: Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača i Zemaljske komisije pojedinih narodnih republika), Komisija Ujedinjenih nacija za ratne zločine, kao i materijal koji je iznesen u mnogim procesima protiv fašističkih ratnih zločinaca, kvislinga i drugih pomagača fašističkih okupatora, pružaju neiscrpan izvor za proučavanje i dokazivanje genocida, koji je tek u neznatnoj meri naučno obrađen.

III

Rezimirajući dosada prikazani razvoj problema genocida do momenta kada je Organizacija Ujedinjenih nacija uzela u svoje ruke glavnu inicijativu za dalji rad u tome pravcu, možemo istaći sledeće:

a) Genocid je poseban zločin sistematskog uništavanja nacionalnih, etničkih, rasnih ili religioznih grupa, tj. grupa sa posebnim i relativno konstantnim objektivnim karakteristikama, od kojih se neke u istoriskoj stvarnosti često javljaju zajednički (na pr. izvesni narodi su po pravilu pripadnici jedne veroispovesti);

b) Žrtve genocida su načelno sve individue koje pripadaju određenoj nacionalnoj, rasnoj, etničkoj ili verskoj grupi, i to samo zato što su pripadnici te grupe. Nije dakle genocid ako neko ubije jednog ili više pripadnika izvesne grupe, na primer radi pljačke, lične osvete i sl.;

c) Sredstva kojima se genocid ostvaruje vrlo su različita, a pretežno su to krivična dela koja su i sama po sebi kažnjiva po internim zakonodavstvima mnogih zemalja i postojećim propisima međunarodnog prava. No nije svako od tih dela istovremeno i genocid, ako nije upereno protiv grupe kao takve ili protiv pripadnika grupe u cilju uništenja grupe;

d) Genocid se može izvršiti u ratnom stanju, u vezi s pripremama za rat i u stanju mira, unutar jedne države ili povezano u više država ili okupiranih oblasti. Genocidne radnje mogu, dakle, biti istovremeno i ratni zločini ili obični kriminalni delikti ili zločini protiv čovečnosti;

e) Genocid je upravljen protiv velikih ljudskih grupa, dakle protiv mnogobrojnih stvarnih ili potencijalnih žrtava, a za njegovo efikasno izvršenje potreban je veći broj izvršilaca, obično čitave zločinačke organizacije, pa i veliki delovi državnog aparata;

f) Genocid je, dakle, kompleksno krivično delo koje ima svoje osobenosti u prvom redu s obzirom na cilj (uništenje), objekat (nacionalne, rasne, etničke ili verske grupe) i način izvršenja (uglavnom krivične radnje po internom ili međunarodnom pravu).

g) Savremeni genocid ogromnih razmera pojavio se sa fašizmom koji ga je propovedao i ostvarivao;

h) Genocid u užem smislu ide za fizičkim i biološkim uništenjem određene grupe, ali u širem smislu genocid je i sistematsko nasilno uništavanje osnovnih kulturnih dobara grupe, čak ako se ona fizički direktno ne istrebljuje;

i) Genocid je zločin koji interesuje ne samo pojedine civilizovane države, ne samo stvarno ili potencijalno pogođene grupe, nego i međunarodnu zajednicu. Ne može se prepustiti samo nahođenju pojedinih država da li i do koje mere će internim zakonodavstvom sprečavati i kažnjavati genocid, a ovo utoliko manje što je praksa fašizma najbolje pokazala da su same fašističke države iz svojih najviših centara propagirale, organizovale i sprovodile genocid. Genocid ugrožava celo čovečanstvo i čitavu ljudsku kulturu, jer se duh nacionalne, rasne ili verske mržnje — dokle god se ma gde trpi — uvek može proširiti i na druge ljudske grupe, ugrožavajući time međunarodni mir i saradnju. Pored toga, kulturno nasleđe čitavog čovečanstva zajedničko je blago svih ljudi koje se stvaralo iz doprinosa svih naroda, rasa i religija; sistematsko fizičko ili kulturno uništenje takvih grupa osiromašuje ljudsku kulturu sa osobenim i nezamenjivim udelima tih grupa; (Zamislimo, na pr., da su nemački fašisti još ranije pokušali i uspeli da izvrše nameravani genocid protiv slovenskih naroda ili Jevreja; ljudska kultura nikad ne bi dobila veličanstvena dela Lenjina i Tolstoja, Njegoša i Tesle, Kopernika i Šopena, Marksa i Ajnštajna.)

j) Iz prednjih konstatacija, najzad, proizlazi da pomenute velike ljudske grupe imaju pravo na opstanak samim tim što postoje, kao što takvo pravo ima i pojedinačno ljudsko biće sa-

mim tim što je rođeno. Zaštita tih grupa predmet je od prvo-razrednog međunarodnog interesa i zadatak je međunarodne zajednice civilizovanih država da u tom cilju preduzmu efikasne mere.

I doista, uskoro po okončanju nirnberškog procesa, Generalna skupština OUN donela je na svom prvom zasjedanju, u plenarnoj sednici od 11 decembra 1946 g., dve rezolucije koje su od velikog značaja za dalji razvoj međunarodnog krivičnog prava, a naročito i za problem genocida: Rezoluciju o potvrđi načela međunarodnog prava priznatih Statutom Nirnberškog suda i Rezoluciju o zločinu genocida.

Rezolucija o genocidu doslovno glasi:

»Genocid je uskraćivanje prava na opstanak celim ljudskim grupama, kao što je homicid uskraćivanje prava na život pojedinim ljudskim bićima; takvo uskraćivanje prava na opstanak potresa ljudsku savest, nanosi velike gubitke čovečanstvu koje je usled toga lišeno kulturnih i drugih doprinosa ovih ljudskih grupa, i protivni se moralnim zakonima kao i duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija.

Bilo je slučajeva takvih zločina kojima su u celosti ili delimično uništene rasne, verske, političke i druge grupe.

Kažnjavanje zločina genocida je stvar od međunarodnog interesa.

Generalna skupština, stoga, potvrđuje da je genocid zločin po međunarodnom pravu, koji civilizovani svet osuđuje, i čiji glavni izvršioc, kao i njihovi saučesnici, treba da budu kažnjeni, bez obzira na to da li se radi o privatnim licima, javnim službenicima ili državicima, i bez obzira na to da li je zločin počinjen iz verskih, rasnih, političkih ili ma kakvih drugih razloga;

poziva sve države članice da preduzmu zakonodavne mere za sprečavanje i kažnjavanje ovog zločina;

preporučuje da se između država organizuje međunarodna saradnja u cilju preduzimanja hitnih mera radi sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida.

U tu svrhu, stavlja u dužnost Ekonomsko-socijalnom savetu da preduzme potrebno proučavanje sa ciljem da sastavi nacrt konvencije o zločinu genocida, koji će se podneti idućem redovnom zasjedanju Generalne skupštine.¹¹

Rezolucija je usvojena jednoglasno, i time je dalji rad po problemu genocida dobio svoj centar u OUN. Valja naglasiti dve stvari: 1) da je Generalna skupština potvrdila načela međunarodnog prava priznata Statutom Nirnberškog suda i presudom toga suda, što znači da ta načela treba da važe kao baza novog međunarodnog krivičnog prava, prema tome i za posebnu materiju genocida; 2) da je Generalna skupština pitanje genocida ipak izdvojila u posebnu rezoluciju, ističući time va-

¹¹ Dokumentacija OUN, Journal 75, Supplement A 64 Add. 1, str. 944 — 946

žnost, hitnost i specifično mesto genocida u budućem sistemu međunarodnog krivičnog prava.

Time je otpočeo rad OUN po pitanju genocida. On je prošao kroz mnoge peripetije i trajao više od dve godine dok je doveo do današnje Konvencije. U okviru ovoga članka nemoguće je da prikazemo sve pojedinosti toga rada, sve redakcije raznih nacrti konvencije, mnoge amandmane i obimne i duge diskusije o njima unutar raznih organa OUN. Ograničimo se na tok stvari u glavnim crtama.

U smislu pomenute Rezolucije Generalne skupštine, Ekonomsko-socijalni savet svojom rezolucijom od 28 marta 1947 g. zadužio je Generalnog sekretara OUN da uz saradnju stručnih eksperata pripremi nacrt konvencije o genocidu. Taj nacrt sa obrazloženjem spremljen je i dostavljen vladama država-članica na proučavanje i stavljanje primedbi, a zatim je podnet drugom redovnom zasjedanju Generalne skupštine OUN.¹² Svojom rezolucijom od 21 novembra 1947 g. Generalna skupština potvrdila je rezoluciju o genocidu od 11 decembra 1946 godine, dopunjujući je važnom konstatacijom »da je zločin genocida međunarodni zločin koji povlači u nacionalnom i međunarodnom okviru odgovornost za pojedince i države«. Nalazeći da su za donošenje konvencije potrebne još i dalje studije, Generalna skupština pozvala je Ekonomsko-socijalni savet da neodložno nastavi rad po tom pitanju i da trećem redovnom zasjedanju Generalne skupštine podnese definitivni nacrt konvencije o genocidu.¹³

U martu 1948 godine Ekonomsko-socijalni savet obrazovao je poseban komitet za izradu nacrti konvencije o genocidu, tzv. Ad hoc komitet za genocid, sastavljen od predstavnika Kine, Francuske, Libana, Poljske, SSSR, SAD i Venecuele, s tim da u svom radu ima u vidu dosadanje rezolucije Generalne skupštine, postojeći nacrt Generalnog sekretara kao i primedbe i predloge pojedinih vlada. Ad hoc komitet izradio je novi nacrt i podneo ga Ekonomsko-socijalnom savetu sa opširnim izveštajem i komentarom.¹⁴ Taj nacrt predat je Generalnoj skupštini i upućen na rad njenom Šestom komitetu (pravnom). Šesti komitet posle intenzivnog rada od preko dva meseca izradio je definitivni nacrt konvencije i sa svojim izveštajem podneo taj nacrt plenumu Generalne skupštine, koji ga je posle opširne diskusije jednoglasno usvojio u sednici od 9 decembra 1948 g.¹⁵

¹² Dokumentat OUN br. E/447

¹³ Dokumentat OUN br. E/AC. 25/2 (Rezolucija br. 180/II)

¹⁴ Dokumenta OUN br. E/AC. 25, E/AC. 25/W, E/AC. 25/SR

¹⁵ Dokumenta OUN br. A/C. 6 i A/C. 6/SR, te A/PV. 178 i A/PV.179

IV

Usvojena »Konvencija za sprečavanje i kažnjavanje zločina genocida« sastoji se iz preambule i 19 članova, od kojih prvih 9 članova i čl. 12 sadrže supstancijalne, a ostalih 10 članova protokolarne i proceduralne propise. S obzirom na njihovu teorisku i materijalno-pravnu važnost, citiraćemo doslovno preambulu i pomenute supstancijalne odredbe i pokušaćemo da u glavnim crtama ukažemo na njihove pozitivne i negativne strane imajući u vidu dosadašnji razvoj problema, stečena iskustva iz prošlosti i potrebe budućnosti.

A) Preambula glasi:

»Strane ugovornice,
imajući u vidu da je Generalna skupština Organizacije Ujedinjenih nacija svojom Rezolucijom 96 (I) od 11 decembra 1946 g. proglasila da je genocid zločin međunarodnog prava suprotan duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija i osuđen od civilizovanog sveta; priznajući da je u svim periodima istorije genocid nanosio teške gubitke čovečanstvu;
uvereni da je za oslobođenje čovečanstva od tako mrske nemani potrebna međunarodna saradnja;
saglašavaju se kako sledi:...«

Preambula je potvrdila da je genocid poseban zločin međunarodnog prava i da se on uspešno može savladati samo međunarodnom saradnjom. Ističući da je genocid suprotan duhu i ciljevima Organizacije Ujedinjenih nacija, preambula je još jednom afirmisala visoke principe koji su sadržani u Povelji Organizacije Ujedinjenih nacija, a napose »veru u osnovna prava čoveka, u dostojanstvo i vrednost ljudske ličnosti, u ravnopravnost ljudi i žena i nacija velikih i malih« (preambula Povelje), »razvijanje i potsticanje poštovanja čoveka i osnovnih sloboda za sve bez razlike rase, pola, jezika ili vere« (čl. 1 Povelje). Štiteći osnovna prava i slobode svakog ljudskog bića kao i velikih i malih naroda, neminovno se moralo doći do toga da duh Povelje involvira u sebi i zaštitu posebnih i velikih ljudskih grupa kao što su nacionalne, rasne, etničke i religiozne, iako to u njoj nije izrično rečeno. Time što je njihovo uništavanje proglašeno za težak međunarodni delikt, duh Povelje je protumačen ekstenzivno ali nesumnjivo u smislu osnovnih intencija Povelje.

Nedostatak je preambule da ona nigde ne ukazuje na duboku i neminovnu uzročnu vezu između savremenog genocida i fašizma i rasizma. Ona doduše konstatuje da je »u svim periodima istorije genocid nanosio teške gubitke čovečanstvu«, što je nesumnjivo istina, ali je neophodno trebalo ukazati na to da postoji kvalitativna razlika u pogledu srazmera i u pogledu međunarodne opasnosti između raznih slučajeva genocida u da-

lekoj prošlosti i onih koje je izvršio fašizam. Preambula je u tom pogledu štura i akademska kao što je bila i odnosna konstatacija Rezolucije Generalne skupštine od 11 decembra 1946 godine.

Pretstavnici Sovjetskog Saveza predložili su amandman da se citirano mesto preambule dopuni sledećim rečima:

»i da nedavni događaji dokazuju da je genocid organski vezan sa fašizmom i nacizmom i drugim analognim rasističkim »teorijama« koje vode propagandu rasne i nacionalne mržnje, dominacije tzv. »viših« rasa i istrebljenje tzv. »nižih« rasa.«¹⁶

Ovaj amandman nije prihvaćen. Pretstavnik SAD argumentisao je protiv njega time što se konvencija donosi s obzirom na potrebe budućnosti a ne prošlosti, kao da su fašizam i rasizam tobože samo stvar prošlosti.

B) Član 1 glasi:

»Strane ugovornice potvrđuju da je genocid, bilo da je učinjen za vreme mira ili za vreme rata, zločin protivan međunarodnom pravu, te se obavezuju da će ga sprečavati i kažnjavati«.

Ovom odredbom potvrđen je i proširen za budućnost princip Nirnberškog statuta, prema kome su zločini protiv čovečnosti kažnjivi međunarodni delikti ne samo u ratu nego i nezavisno od rata. Time je taj princip dobio opštu važnost za sve slučajeve genocida u sadašnjosti i budućnosti.

Strane ugovornice primile su na sebe obavezu da genocid ne samo kažnjavaju nego i preventivnim merama sprečavaju. Ne zavisi više od nahođenja pojedinih država da li će to učiniti, nego su to sada dužne činiti na osnovu svoje međunarodne obaveze. Princip prevencije jedan je od osnovnih u modernom krivičnom pravu. U Nirnberškom statutu nije ga naravno bilo, jer je on donet radi suđenja o već učinjenim zločinima nacističke.

C) Član 2 glasi:

»U ovoj Konvenciji genocid znači ma koji od niže navedenih dela, izvršenih u nameri da se uništi, u celosti ili delimično, neka nacionalna, etnička, rasna ili religiozna grupa kao takva:

- a) ubistvo članova grupe;
- b) teška povreda fizičkog ili duševnog integriteta članova grupe;
- c) namerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji su sračunati na njeno potpuno ili delimično fizičko uništenje;
- d) mere za sprečavanje porođaja unutar grupe;
- e) prinudno prenošenje dece grupe u drugu grupu«.

Ova odredba daje detaljnu definiciju genocida. Ona je uža od definicije u Rezoluciji Generalne skupštine od 11 decem-

¹⁶ Dokumentat OUN br. A/PV. 179. str. 52

bra 1946 godine ali preciznija. Objekti genocida su samo nacionalne, rasne, etničke i religiozne grupe, a genocidna dela su samo ona koja su po glavnim vrstama taksativno nabrojana. (Za razliku od Rezolucije, koja je obuhvatila još i »političke i druge grupe«, a kao genocidne radnje generalno proglasila »uskraćivanje prava na opstanak celim ljudskim grupama«).

Definicija Konvencije obuhvata dakle samo fizički i biološki genocid. Ukoliko se na njih odnosi, njene formulacije su pravilne. Istorija i sadašnjost pokazuju da su upravo one grupe koje Konvencija navodi najčešće izložene genocidu. Samo one su karakterisane objektivno najlakše uočljivim oznakama relativno konstantnog karaktera (boja kože, jezik, običaji i sl.). Nesumnjivo je da je fašizam brutalno progonio i uništavao i pripadnike čitavih političkih grupa. Takvi progoni postoje i danas u imperijalističkim i kapitalističkim zemljama protiv naprednih političkih grupa. Koliko god je to za osudu, ipak se tu ne radi o genocidu. Političke grupe nemaju one konstantnosti koja objektivno karakteriše navedene četiri grupe, pripadništvo političkim grupama zasnovano je u pravilu na voljnom pristanku i lako se može izmeniti. Stoga je Sovjetski Savez bio protiv toga da zaštita »političkih grupa« uđe u ovu Konvenciju.¹⁷

Pravilno je u Konvenciji što su akti fizičkog i biološkog genocida uvršćeni samo po glavnim vrstama i što je izbegnuto poimenično nabranje mnogobrojnih radnji kojima se takav genocid može izvršiti. S obzirom na sve akte u prošlosti kojima je fašizam genocid vršio, kao i s obzirom na mnogobrojne druge akte koji se sada i ubuduće mogu praktikovati, svaka detaljna enumeracija neminovno bi ostavljala praznine. Suština zločina je data obuhvatno, a u pojedinim nacionalnim zakonodavstvima moći će se pokušati sa eventualnim iscrpnim nabranjem.

Velika je mana čl. 2 da ne obuhvata pojam genocida protiv kulture, a nema ga ni na drugim mestima Konvencije. Prošlost je isuviše dokazala postojanje i sve opasnosti te vrste genocida. Stoga je sovjetskim amandmanom bilo predloženo da se u Konvenciju unese poseban član koji bi glasio:

»U ovoj Konvenciji genocid znači takođe i sva predumišljajna dela koja su izvršena u cilju uništavanja jezika, vere ili kulture neke nacionalne, rasne ili religiozne grupe, s obzirom na njegovo nacionalno, rasno ili konfesionalno poreklo, tj.: a) zabrana upotrebe nacionalnog jezika takve grupe u svakidašnjem životu ili u školama i zabranu štampanja i raspačavanja publi-

¹⁷ Dokument OUN br. E/AC. 25/7 i članak A. N. Trainina: Борьба с геноцидом как международным преступлением (Сов. Госуд. и Право бр. 5 из 1948).

kacija na jeziku grupe; b) uništenje biblioteka, muzeja, škola, istoriskih spomenika, zgrada posvećenih religioznom kultu ili drugih zgrada sa kulturnom namenom, predmeta kojima se grupa služi, kao i zabranu njihove upotrebe.«¹⁸

Ovaj amandman nije primljen. Pretstavnik SAD izjasnio se protiv njega, smatrajući da kulturni genocid nije genocid u pravom smislu reči i da zaštita kulturnih dobara grupe ne spada u ovu Konvenciju nego u materiju kojom se štite prava čoveka uopšte. Takvo gledište je pogrešno i tendenciozno. Ako bi se pošlo od toga da je deklarisanje ljudskih prava dovoljna zaštita, cela Konvencija o genocidu bila bi nepotrebna. Naprotiv je istina da Konvencija ima cilj da posebnim merama i sankcijama zaštititi pravo grupa na opstanak protiv određenih vrsta najtežih i najopasnijih povreda, u koje bi svakako spadao i kulturni genocid. Karakteristično je da je za sovjetski amandman bilo dosta glasova i iz redova, tzv. skupštinske većine.

D) Član 3 glasi:

»Kazniće se sledeća dela:

- a) genocid;
- b) udruživanje u svrhu izvršenja genocida;
- c) direktno i javno potstrekavanje na izvršenje genocida;
- d) pokušaji genocida;
- e) saučesništvo u genocidu.«

Dok je čl. 2 dao definiciju genocida u smislu Konvencije, ovaj propis predviđa koja će se dela kažnjavati kao genocidna. Usvojen je princip koji moderno krivično zakonodavstvo primenjuje za veći broj težih krivičnih dela, tj. da kažnjava ne samo izvršeno delo nego i pokušaj, saučesništvo, potstrekavanje, pa i udruživanje u svrhu izvršenja takvih dela. Ova dva člana Konvencije obuhvataju dakle sve radnje koje se kažnjavaju kao genocidne u smislu Konvencije. Time je u pogledu fizičkog i biološkog genocida otklonjena mogućnost prigovora povrede načela »nullum crimen sine lege«.

Međutim, u pogledu tač. b) i c) toga člana treba reći da one nisu dovoljno efikasne sa gledišta predupređenja genocida, ukoliko nisu predviđene još druge odredbe koje su s tim u vezi. Iz istorije, a naročito iz istorije fašizma, dovoljno je poznato da direktnom udruživanju u svrhu izvođenja genocidnih dela i direktnom i javnom potstrekavanju na genocid obično prethodi dugotrajna i obimna propaganda rasne, nacionalne ili verske mržnje, često maskirana svečanim ciljevima i »naučnim« argumentima. Nosioci te opasne propagande su često udruženja ili organizacije u čijim programima nema go-

¹⁸ Dokumentat OUN br. A/PV. 179, str. 52—55.

vora o direktnom potstrekavanju na genocid. Na to se prelazi tek onda kad je u dovoljnoj meri stvorena atmosfera mržnje i napetosti, a kad je takva atmosfera stvorena, često nije ni potrebno direktno i javno potstrekavanje, jer će propagandom zavedeni elementi i spontano preći na vršenje genocidnih dela. Imajući prednje u vidu, pretstavnici Sovjetskog Saveza predložili su amandman za poseban član Konvencije koji bi glasio:

»Strane ugovornice se obavezuju da će raspustiti organizacije koje imaju za cilj raspirivanje rasne, nacionalne i verske mržnje i navođenje na izvršenje zločina genocida, i da neće u budućnosti trpeti postojanje takvih organizacija.«¹⁹

Amandman je odbijen. Pretstavnici SAD i drugi pretstavnici »glasачke mašine« izneli su kao protivrazloge — po red ostaloga — i to da se on protivi principu slobode štampe, govora i udruživanja. Tako je Konvencija ostala bez odgovarajućeg propisa koji bi onemogućio opstanak i opasnu delatnost raznih rasističkih i sličnih udruženja koja predstavljaju stvarne i potencijalne izvore za pripremanje genocida.

Samo usvajanjem sovjetskog amandmana, u čl. 3 Konvencije u potpunosti bi bio postignut princip koji je već usvojen u nirnberškoj presudi i u Zakonu br. X Kontrolnog saveta za Nemačku (čl. 2 tač. d) a prema kome je i samo pripadništvo zločinačkim organizacijama delikt, odnosno da takvo pripadništvo u najmanju ruku stvara presumpciju o vinosti, prebacujući na člana takve organizacije teret dokazivanja u pogledu njegove nevinosti (na pr. da je silom uvučen u organizaciju, da nije znao njene ciljeve itd.).

E) Član 4 glasi:

»Lica koja su izvršila genocid ili ma koje od drugih dela nabrojanih u čl. 3 biće kažnjena, pa bila ona državnici, službenici ili privatna lica.«

Pošto je genocid krivično delo, a krivično kažnjena mogu biti samo fizička lica, to taj opšti princip usvaja i Konvencija. No ona sadrži i dve važne tekovine međunarodnog krivičnog prava koje su definitivno usvojene u Nirnbergu: da nikakav imunitet po položaju ne isključuje kažnjavanje zločinca i da pozivanje na više naređenje ne može nikoga da opravda za zločin. Ta dva važna principa nisu doduše izrično navedena, što je svakako nedostatak s obzirom na to da je ova Konvencija prva iz oblasti međunarodnog krivičnog prava koju je donela OUN i u kojoj bi primena usvojenih nirnberških principa morala biti jasno formulisana, — ali pravilno tumačenje

¹⁹ Dokumentat OUN br. A/PV 179, str. 57—60.

ovoga člana u vezi sa ostalim odredbama Konvencije isključuje svaku sumnju u tom pogledu.

F) Član 5 glasi:

»Strane ugovornice se obavezuju da će preduzeti, shodno svojim ustavima, potrebne zakonodavne mere da obezbede primenu odredaba ove Konvencije, a naročito da predvide efikasne krivične sankcije protiv lica koja su kriva za genocid ili za ma koje od drugih dela navedenih u čl. 3.«

Konvencija je predvidela koja će se dela kažnjavati kao genocidna, ali nije predvidela odgovarajuće kazne. Ovaj propis obavezuje države da svoje zakonodavstvo saobrazе Konvenciji i da uvedu »efikasne krivične sankcije« za genocidna dela. Tek uvođenjem tih sankcija biće otklonjena mogućnost prigovora da je povređen princip »nulla poena sine lege«. Pošto pak Konvencija žigoše genocid kao arhizločin svoje vrste, nesumnjivo je da se pod »efikasnim krivičnim sankcijama« mogu podrazumevati samo maksimalne kazne, naročito za slučaj izvršenog dela.

Obaveza da se u interno zakonodavstvo moraju uvesti propisi koji će obezbediti primenu ove Konvencije a contrario znači naravno i to, da se moraju ukinuti takvi domaći zakoni koji već postoje, a koji bi bili u protivnosti sa propisima ove Konvencije.

U vezi s ovim članom treba napomenuti da Konvencija ne sadrži nijedan propis o tome da će krivci za genocidna dela biti obavezni na naknadu materijalne štete koju su naneli žrtvama, njihovim porodicama ili grupi kao celini. Nacrt Generalnog sekretara OUN sadržao je propis u tom smislu,²⁰ i smatramo da ga je trebalo uneti u konačni tekst, kako bi i za interna zakonodavstva bio nesumnjivo obavezan kao princip. Opšte je usvojen princip da učinioci delikta odgovaraju za naknadu štete, a s obzirom na to da su genocidom prouzrokovane štete često ogromne, trebalo ga je naglasiti. Štaviše, s obzirom na prirodu genocidnih dela i na obavezu država da sve preduzmu za njihovo sprečavanje, trebalo je utvrditi i materijalnu odgovornost države prema žrtvama, porodicama i pogođenim grupama, ukoliko je država, ma i svojim nehatnim propustom, omogućila da u granicama njene jurisdikcije do genocidnih dela dođe.

G) Član 6 glasi:

»Lica optužena za genocid ili za ma koje drugo delo navedeno u čl. 3 biće izvedena pred nadležne sudove države na čijoj teritoriji je delo bilo učinjeno, ili pred Međunarodni krivični sud koji će biti nadležan u pogledu onih strana ugovornica koje će priznati njegovu jurisdikciju.«

²⁰ Dokumentat OUN br. E/447, str. 47—50.

Ova odredba sadrži alternativni propis o nadležnosti sudova koji će suditi za genocidna dela. To mogu biti nacionalni sudovi države na čijim teritorijama je genocid izvršen ili neki Međunarodni krivični sud. Prvi slučaj je jasan i u skladu je sa principom suvereniteta države. Drugi slučaj unosi nejasnost i neodređenost. Pre svega se ne zna u kojim konkretnim slučajevima će suditi nacionalni sudovi a u kojima Međunarodni krivični sud. Sem toga, zasada ne postoji nikakav Međunarodni krivični sud i danas je potpuno neizvesno da li i kada će se takav sud obrazovati, a još manje se znaju njegove kompetencije.

U toku rada po pitanju genocida pojavili su se u odnosnim organima OUN razni predlozi u pogledu međunarodnog suđenja za zločin genocida. Postojao je predlog da se ta suđenja povere opštem Međunarodnom krivičnom sudu koji bi se imao obrazovati i koji bi imao suditi za sve međunarodne zločine; zatim predlog da se obrazuje poseban i stalni međunarodni sud za suđenje samo po genocidnim delima; najzad predlog da po genocidnim delima sude ad hoc obrazovani međunarodni sudovi za svaki konkretni slučaj. Bili su podneti i nacrti statuta za takve sudove.²¹ Nijedan od tih predloga nije usvojen, jer su nerealni, jer današnje stanje međunarodnog krivičnog prava, znatne razlike u internom krivičnom zakonodavstvu pojedinih zemalja a i politički uslovi još ne dozvoljavaju ostvarenje međunarodnog krivičnog sudstva.

Sa svih tih razloga, a ističući još i to da upućivanje u Konvenciji na neki nepostojeći međunarodni krivični sud samo umanjuje obim odgovornosti vlada država — ugovornica, sovjetski predstavnik je amandmanom predložio da se iz nacrtu briše deo člana koji govori o alternativnoj nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda i da se ostavi samo prvi deo tj. isključiva nadležnost tamo predviđenih nacionalnih sudova.²²

Amandman je odbijen. Koliko je on međutim bio opravdan i umesan, najbolje se vidi iz toga, da je Generalna skupština istoga dana kada je usvojila i Konvenciju o genocidu, donela »Rezoluciju o proučavanju od strane Komisije za međunarodno pravo pitanja međunarodne krivične jurisdikcije« kojom tek upućuje pomenutu Komisiju da prouči »da li je poželjno i moguće, da se stvori međunarodni sudski organ koji će suditi licima optuženim za genocid i za druge zločine...«²³ Rezolucija je primljena sa svega 43 glasa za. Ona nesumnjivo pokazuje da pitanje međunarodnog krivičnog sudovanja uopšte

²¹ Dokumentat OUN br. E/447, str. 66—84.

²² Dokumentat OUN br. A(PV) 179, str. 56.

²³ Dokumentat OUN br. A(PV) 179, str. 71 i 72.

još nije dovoljno proučeno i da je bila krupna greška ostaviti u Konvenciji o genocidu propis o alternativnoj nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda koji još ne postoji i čije su konture za sada potpuno maglovite. Dalje raspravljanje o složenom pitanju međunarodnog krivičnog suđenja prelazi okvir našeg predmeta.

H) Član 7 glasi:

»Genocid i ostala navedena dela u čl. 3 neće biti smatrani kao politički zločini u pogledu izručenja.

Strane ugovornice se obavezuju da će u takvim slučajevima odobriti izručenje, saobrazno njihovom zakonodavstvu i ugovorima koji su na snazi.«

Ova odredba propisuje da genocidna dela ne mogu biti smatrana kao politički zločini i da genocidni zločinci ne mogu uživati pravo azila koje se priznaje tzv. političkim delikventima. Time je uopšten princip koji je objavljen za vreme Drugog svetskog rata u više savezničkih deklaracija, u kojima je ratnim zločincima osovinskih sila osporeno pravo azila pa makar svoje zločine kamuflirali stvarnim ili tobožnjim političkim motivima. Karakter genocida kao međunarodnog delikta baš se u tom propisu vrlo jasno odražava. Princip univerzalne represije koji je za neke delikte od izvesnog međunarodnog značaja (trgovanje opojnim drogama, trgovina ženama i decom, trgovina pornografskim publikacijama, falsifikovanje novca i sl.) u raznim ranijim međunarodnim konvencijama ostvaren na taj način, što se krivcima moglo suditi ne samo u zemlji gde su delo učinili, nego i u zemlji gde su uhvaćeni, — nije u tom vidu primenjen na genocid, jer postoji prvenstveni interes da takvim zločincima sude države na čijoj teritoriji je delo učinjeno. Ali bezuslovna i opšta obaveza ekstradicije takvih zločinaca je svakako vid univerzalne represije.

Značaj te obaveze na prvi pogled umanjuje stav 2 čl. 7 koji obavezu ekstradicije ipak dovodi u vezu sa njenom saglasnošću sa internim zakonodavstvom i važećim ugovorima pojedinih država. Pravilnim tumačenjem ovoga člana, a u vezi sa čl. 5 Konvencije, mora se međutim doći do toga da će ugovorne strane biti dužne da izmene one interne zakone ili međunarodne ugovore koji bi sprečavali ekstradiciju genocidnih zločinaca.

1) Član 8 glasi:

»Svaka strana ugovornica može pozvati nadležne organe Ujedinjenih nacija u svrhu da bi oni, shodno Povelji Organizacije Ujedinjenih nacija, preduzeli mere koje smatraju za celishodne za sprečavanje i suzbijanje dela genocida ili drugih dela navedenih u čl. 3.«

I ovaj je propis odraz principa univerzalne represije i prevencije. Svaka strana ugovornica može zatražiti intervenciju Ujedinjenih nacija, bez obzira na to da li u datom konkretnom slučaju ima neposrednog interesa. Sprečavanje i kažnjavanje genocida je opšti interes međunarodne zajednice.

Nije precizirano, kojim se organima Ujedinjenih nacija treba obratiti. To je pravilno, jer će zavisiti od prirode konkretnog slučaja kakva će se intervencija tražiti. Ako je, na primer, u pitanju genocidno delo takvih srazmera koje može da dovede u opasnost međunarodni mir, tražiće se intervencija Saveta bezbednosti, a ako se radi o merama gde je više u pitanju zaštita prava čoveka i osnovnih sloboda, tražiće se intervencija Ekonomsko-socijalnog saveta.

J) Član 9 glasi:

»Nesporazumi između strana ugovornica u pogledu tumačenja, primene i izvršenja ove Konvencije, podrazumevajući i one koji se odnose na odgovornost neke države za genocid ili za ona koja drugo delo navedeno u čl. 3, izneće se pred Međunarodni sud pravde, po zahtevu jedne od strana u sporu.«

Za razliku od čl. 8 koji normira intervenciju organa OUN koju može zatražiti svaka ugovornica, spor kod Međunarodnog suda pravde može naravno povesti samo strana ugovornica koja sa drugom ugovornicom dolazi u direktan nesporazum u pogledu tumačenja, primene i izvršenja Konvencije. Tu se, dakle, ne radi o preduzimanju shodnih međunarodnih mera za sprečavanje i suzbijanje genocida, već o autentičnoj odluci po spornom pitanju. U pogledu nadležnosti i postupka važiće inače propisi Statuta Međunarodnog suda pravde.

Interesantnost ovoga člana je još u tome da on jedini govori o odgovornosti države za genocidna dela. Ne radi se, dakako, o nekoj krivičnoj odgovornosti države kao takve, nego o utvrđenju odgovornosti države koja ne bi pravilno ispunjavala obaveze koje je ovom Konvencijom na sebe preuzela.

K) Član 12 glasi:

»Svaka strana ugovornica moći će u svako doba, putem notifikacije upućene Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, da proširi primenu ove Konvencije na sve teritorije ili ma koju teritoriju čijim spoljnim odnosima ona upravlja.«

Konvencija ovom odredbom prepušta nahodanju država sa kolonijama ili sa teritorijama pod starateljstvom, da li hoće ili neće Konvenciju o genocidu primeniti na te oblasti. Pretstavnik Sovjetskog Saveza ukazao je na to da je efikasna zaštita protiv genocida neophodna baš i u kolonijalnim i poluzavisnim oblastima, pa je amandmanom predložio da se čl. 12 Konvencije izmeni ovako:

»Primena ove Konvencije proširuje se u jednakoj meri na teritorije država koje su joj pristupile, kao i na sve teritorije u pogledu kojih te države vrše funkciju upravljanja i administracije (podrazumevajući i teritorije pod starateljstvom i druge neautonomne teritorije).«²⁴

Karakteristično je da je u diskusiji o ovom amandmanu predstavnik Velike Britanije istakao da države članice ne mogu primiti na sebe obavezu automatskog proširenja Konvencije na zavisne oblasti, a da prethodno ne konsultuju te oblasti (kao da bi se moglo očekivati da će upravo kolonijalni narodi ili narodi pod starateljstvom biti protiv primene Konvencije o genocidu na njih). Za amandman Sovjetskog Saveza glasale su 23 države, no pošto je bilo 19 glasova protiv i 14 uzdržavanja od glasanja, amandman je odbijen. A da bi se ipak na neki način »opsenila prostota« i učinilo nešto što bar donekle liči na principe gl. XI i XII Povelje Organizacije Ujedinjenih nacija (Deklaracija o nesamoupravnim teritorijama i Međunarodni sistem starateljstva), doneta je posebna »Rezolucija o primeni Konvencije za sprečavanje i kažnjavanje zločina genocida u neautonomnim oblastima« kojom Generalna skupština preporučuje da države koje upravljaju zavisnim teritorijama preduzmu »potrebne i moguće mere da bi se odredbe Konvencije što pre mogle proširiti na te teritorije.«²⁵ Sadržinski ova preporuka ne predstavlja nimalo jaču pravnu obavezu za kolonijalne ugnjetače nego što je »pobožna želja« iz čl. 12.

L) Od čisto protokolarnih i proceduralnih propisa Konvencije napominjemo samo toliko da Konvenciji mogu pristupiti i države koje nisu članice OUN; da Konvencija podleži ratifikaciji ugovornica a stupiće na snagu onda kada je ratifikuje bar 20 ugovornica; trajanje Konvencije predviđeno je 10 godina a produžava se automatski uvek po 5 godina za ugovornice koje je ne otkazu; ako usled otkaza broj obaveznih ugovornih strana padne ispod 16, Konvencija se gasi; notifikacijom Generalnom sekretaru OUN može svaka ugovorna strana zatražiti reviziju Konvencije u svako doba, a Generalna skupština rešavaće o potrebnim merama po takvom predlogu.

V

Posmatrana kao celina, Konvencija o genocidu predstavlja značajan korak napred u razvoju novog međunarodnog krivičnog prava. Kao prva iz te oblasti koja je doneta u okviru OUN i koja je jednoglasno primljena, ona se može smatrati pozitivnim doprinosom na polju ispunjenja obaveze OUN, pred-

²⁴ Dokumentat OUN br. A/PV. 179, str. 61—65.

²⁵ Dokumentat OUN br. A/PV. 179, str. 72.

viđene u čl. 13 Povelje (»potsticanje postupnog razvitka međunarodnog prava i njegove kodifikacije«). Ona sadrži nekoliko važnih principa koji su se afirmisali u toku i posle Drugog svetskog rata, a koji su upravo njom — kao prvom u OUN — postali presedan i putokaz za dalji razvoj međunarodnog krivičnog prava.

Ona je definisala genocid kao poseban *delictum iuris gentium* i odredila mu posebno mesto u sistemu međunarodnog krivičnog prava koji se tek ima izgraditi. Iako ta definicija nije dovoljno obuhvatna, ona ipak obuhvata najteža genocidna dela (fizički i biološki genocid). Kao što je definisan u Konvenciji, genocid nije identičan ni s jednim od dosada normiranih ratnih zločina ili zločina protiv čovečnosti. Konvencija pruža posebnu krivično-pravnu zaštitu kojom se potencira zaštita prava čoveka i prava manjina koja su deklarirana ili ugovorena u drugim međunarodnim dokumentima.

Pored pozitivnih strana, Konvencija ima i svoje mane, od kojih smo nekoliko glavnih već izneli. Elementat prevencije koji je skoro važniji od elementa represije, nije u njoj dovoljno široko istaknut. Nema propisa za suzbijanje propagande rase, nacionalne i verske mržnje, iz čijeg otrovnog semena rezultira krvavi plod genocida. Veza genocida sa fašizmom i rasizmom mimoiđena je. Kulturni genocid nije obuhvaćen. Neke formulacije nisu dovoljno oštre i omogućuju izvrtanje suštine.

Naravno, ni dobre ni rđave strane ove Konvencije nisu slučajne niti su posledica samo stručnih vrlina ili slabosti. One su uslovljene opštim okolnostima međunarodnog zbivanja.

Milioni ljudi stradali su pod fašizmom od genocida, a stotine miliona ljudi bili su savremeni svedoci toga užasa. Svest ogromne većine čovečanstva bila je duboko potresena i ogorčena i zahtevala je da se krivci privedu kazni i da se ubuduće takvi zločini spreče. Velika antihitlerovska koalicija slobodoljubivih naroda na čelu sa Sovjetskim Savezom uvrstila je među svoje prvorazredne ratne ciljeve ne samo kažnjavanje fašističkih ratnih zločinaca, nego i sprečavanje takvih zločina i njihovo kažnjavanje ubuduće. Iz demokratske saradnje u borbi protiv fašizma nikli su novi principi međunarodnog prava i temelji nove međunarodne zajednice, oličeni u Povelji Ujedinjenih nacija. Iz te saradnje nikli su i novi principi međunarodnog krivičnog prava, vidno realizovani na pr. u nirnbërškom procesu, a kao pravni izrazi onih ciljeva za koje su se široke narodne mase mnogih zemalja borile i za koje su milioni izginuli.

Međutim, još za vreme samog antifašističkog rata, a još više po njegovom završetku, snage reakcije sve otvorenije su

počela da djeluju u suprotnom pravcu, nastojeći da ometu dalji razvoj demokratske međunarodne saradnje, ugroze trajni mir i sprovedu svoje imperijalističke i reakcionarne ciljeve, dok su Sovjetski Savez i zemlje narodne demokratije, a s njima i velike mase naprednih i radnih ljudi u celom svetu, konsekvatno nastavile borbu za ostvarenje demokratske međunarodne saradnje i trajnog mira, savlađujući ogromne teškoće i postižući neprolazne uspehe.

Sukob tih dveju tendencija odražava se u svim oblastima međunarodnog zbivanja, u svim problemima međunarodnog prava, pa i u Konvenciji o genocidu.

Posle svega onoga što je svet doživeo pod fašizmom, posle Nirnberga, Tokija i toliko drugih procesa, međunarodni propisi protiv genocida morali su biti doneseni. Kod takvog stanja stvari, reakcionarne snage pokušale su da bar odugovlače donošenje tih propisa, da njihov obim sužavaju i njihovo dejstvo umanje. Videli smo to iz ono malo primera koje smo izneli, a takvih primera može se naći još mnogo u odnosnim protokolima i dokumentima organa OUN i u buržoaskoj literaturi. Nasuprot tome, demokratske snage na čelu sa Sovjetskim Savezom konsekvatno su se borile za takvu konvenciju o genocidu koja bi bila adekvatan izraz težnji širokih masa i koja bi u punoj meri sadržala efikasne principe i propise za sprečavanje i kažnjavanje genocida. Izvanredno aktivna uloga pretstavnika SSSR u radu OUN po materiji genocida mora da bude naročito istaknuta. A posebno treba pomenuti dokumenat pod naslovom »Osnovni principi konvencije o genocidu« koji su sovjetski pretstavnici podneli 5 aprila 1948 g. Ad hoc komitetu za genocid.²⁶ Taj dokumenat sadržao je u sažetoj formi sve dosadašnje bitne rezultate nauke i prakse po pitanju genocida i efikasne mere u međunarodnim razmerama za borbu protiv genocida. Ističući da »sovjetska vlada shvata genocid kao najteži zločin i pridaje veliku važnost merama za borbu protiv ovog zločina«, predloženo je da »Osnovni principi« budu usvojeni kao baza diskusije u Ad hoc komitetu. Uprkos protivljenja pretstavnika SAD i drugih, ti »Osnovni principi« usvojeni su kao baza diskusije i ostali su osnovni stav SSSR, Ukrajinske SSR, Bjeloruske SSR, Čehoslovačke, Poljske i Jugoslavije do samog donošenja Konvencije. Zahvaljujući njihovoj upornoj borbi, u konačni tekst Konvencije ušlo je nekoliko bitnih načela »Osnovnih principa«. (Definicija genocida kao akta namernog uništenja nacionalnih, rasnih i religioznih grupa; da uništenje političkih grupa ne spada u pojam genocida; da za

²⁶ Dokument OUN br. E/AC. 25/7.

genocid moraju biti kažnjeni učinioci, potstrekači, pokušaj i saučesništvo; da se moraju kazniti svi krivci bez razlike, bez obzira na to da li su državnici, javni službenici ili privatna lica; da se u nacionalna zakonodavstva imaju uneti odgovarajući propisi u smislu Konvencije o genocidu; da za genocidna dela sude prvenstveno sudovi država na čijoj teritoriji je delo učinjeno; da se svaka ugovornica može obratiti nadležnim organima OUN radi preduzimanja mera za sprečavanje i suzbijanje genocida).

Izvesni i vrlo značajni predlozi sovjetskih »Osnovnih principa« nisu, nažalost, ušli u Konvenciju. To su uglavnom oni koji su prikazani u prethodnom poglavlju u vidu sovjetskih amandmana.

Stav naše države i njena saradnja oko izrade Konvencije o genocidu došli su najviše od izražaja u Šestom komitetu Generalne skupštine, pošto u Ad hoc komitetu naša država nije bila zastupljena. Iznoseći tragično iskustvo naših naroda sa fašističkim zločincima uopšte i sa genocidom napose, naši predstavnici su u više mahova podvukli naročiti značaj širokih preventivnih mera protiv genocida.²⁷ (Uzged rečeno, treba konstatovati sa žalošću da su predstavnici Sovjetskog Saveza i zemalja narodne demokratije posle poznate rezolucije Informbiroa u svojim izlaganjima prečitali tragične orimere fašističkih zločina i genocida u našoj zemlji, iako spadaju među najstrašnije i iako su u ranijim prilikama — na primer u Nürnbergu — bili upotrebljeni veoma često). Treba reći još i to da su i druge zemlje, naročito one koje su iz sopstvenog iskustva upoznale genocid, podržavale mnoge sovjetske predloge.

Ovakva ka'va jeste, usvojena Konvencija o genocidu pretstavlja značajnu pobeđu demokratskih snaga, iako ne potpunu. Sama činjenica da Konvencija postoji i da autoritetom međunarodne zajednice deluje u pravcu donošenja odgovarajućih propisa u nacionalnim zakonodavstvima tamo gde ih još nema, znači mnogo. Činjenica da su njom izvesni osnovni principi Nirnberga usvojeni i time prošireni na sadašnjost i budućnost, a ne samo primenjeni na konkretne slučajeve prošlosti, izvanredno je krupna. Ti principi sada važe ne samo za naci-fašističke zločince prošlosti i ne samo za zločine u vezi sa ratom protiv osovinskih sila nego i za sve učinioce genocida sada i ubuduće, u ratu i u miru. To je važna smernica za dalje donošenje međunarodnih normi u važnoj oblasti zločina protiv čovečnosti.

²⁷ Dokumenta OUN br. A/C. 6/SR 72, 73, 75, 78, 80, 82, 84, 85, 86, 92 i 133.

Današnje međunarodno pravo i današnja međunarodna zajednica rezultat su istovremene saradnje i borbe suštinski raznovrsnih država, buržoaskih i socijalističkih. Shodno tome, međunarodno pravo je u mnogome zajedničko i kao takvo je uvek odraz odnosa snaga, dakle često i rezultat kompromisa po datim konkretnim slučajevima. Iako zajedničko, ono ne gubi elemente klasne fizionomije koje nosi na sebi svako pravo i koje je uslovljeno društvenim poretkom u pojedinim zemljama. U tome baš i jeste najveća teškoća dalje izgradnje zajedničkog međunarodnog prava i međunarodne zajednice. Delegacije SSSR, Ukrajinske SSR, Bjeloruske SSR, Čehoslovačke, Poljske i Jugoslavije glasale su za Konvenciju o genocidu rukovođeni time: a) da ona kao celina znači napredak, iako ima nedostatke, i da se u datim konkretnim okolnostima i s obzirom na odnos glasova u OUN postiglo mnogo; b) da je od velikog moralnog i političkog značenja da Konvencija bude usvojena jednoglasno i da se time reakcionarnim snagama izbije iz ruku lažni propagandni argumenat da su demokratske snage protiv sprečavanja i kažnjavanja genocida, koji bi oni sigurno upotrebili kad bi demokratske zemlje glasale protiv Konvencije ili se uzdržale od glasanja.

Posle usvajanja u Generalnoj skupštini treba da usledi ratifikacija Konvencije o genocidu od strane bar 20 država-članica, čime će ona tek stupiti na snagu. Treba čekati i videti da li i kada će ratifikacija uslediti. A kada Konvencija stupi na snagu, nastupiće obaveza ugovornica koje su je ratifikovale da u domaće zakonodavstvo unesu propise u cilju primene Konvencije. I tu treba sačekati pa videti.

Nešto se, međutim, već sada može sa sigurnošću reći. U socijalističkim zemljama postojali su i pre donošenja Konvencije o genocidu ustavni i pravni propisi koji su garantovali u dovoljnoj meri prevenciju i represiju genocida. Primera radi pominjemo naš »Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora« koji je donesen u svom prvom tekstu još 29 maja 1945 g.²⁸, dakle odmah posle završetka rata. Ako će u vezi Konvencije o genocidu biti potrebne još izvesne dopune ili stilske izmene, njih neće biti teško doneti. Isto tako neće biti teško da se u Posebnom delu našeg budućeg Krivičnog zakonika odgovarajući propisi, koji će nesumnjivo u njemu biti suštinski sadržani, prilagode zahtevima Konvencije. Sve to ne pretstavlja nikakve teškoće, jer su osnovne garancije protiv genocida date u ekonomsko-društvenom poretku socijalizma čiji su izraz naši pravni propisi, naša narodna vlast i pravac njihovog daljeg razvoja.

²⁸ »Službeni list« DFJ br. 36 od 29 maja 1945 g.

Nasuprot tome, u mnogim kapitalističkim zemljama još nema takvih propisa, a ukoliko ih i ima, polovični su ili se u praksi ne poštuju. Setimo se samo da, na primer, u SAD još dejstvuje zloglasna rasistička organizacija Ku-Kluks-Klan, okrutna praksa linčovanja Crnaca, očevidni porast antisemitizma i sl. Setimo se da u laburističkoj Velikoj Britaniji Moslijevi fašisti vrše razornu propagandu rasne mržnje pod zaštitom »slobode govora, udruživanja i štampe«. Setimo se brutalnih mera koje se masovno primenjuju protiv kolonijalnih naroda koji se bore za svoje nacionalno oslobođenje. Setimo se rasističke biologije koja se gaji i propoveda od strane izvesnih buržoaskih naučnika, a koja podržava lažnim argumentima rasnu i nacionalnu mržnju i teorije o »supremaciji« izvesnih rasa i naroda nad drugima, o »prirodnom« pravu njihove dominacije. A da ne zaboravimo ni to da su mnogi fašistički izvršioči užasnih genocidnih dela izbegli zasluženu kaznu i našli ne samo utočište nego i visoke položaje u zemljama koje su pod vlašću i uticajem zapadnih imperijalista, uprkos svečanim deklaracijama i međunarodnim obavezama o njihovom gonjenju i kažnjavanju »do kraja sveta«.

Danas je isuviše jasno da fašizam nije bio ni nemački ni ma čiji monopol i da najbestijalniji ratni zločini, zločini protiv čovečnosti pa i genocidni zločini ogromnih razmera, nisu bili uslovljeni nacionalnim karakterom nemačkih ili ma kojih drugih fašista, a ni nekim mračnim i zverskim instinktima u čoveku. Oni su uslovljeni ekonomsko-društvenim suprotnostima koje neminovno stvara kapitalizam u fazi svoga truljenja. Stoga imperijalizam neophodno podržava, raspiruje i iskorišćuje nacionalnu, rasnu i versku mržnju, koje u krajnjoj konsekvenciji dovode do genocida. Trajnin pravilno kaže: »Genocid je rasizam u dejstvu«.²⁹

Mi znamo iz strahovitog sopstvenog iskustva i iz hiljada prikupljenih dokumenata kako su juče vršili nad našim narodima masovna genocidna dela, pored nemačkih fašista, još i italijanski, mađarski, austriski fašisti, a isto tako i ustaški i četnički zločinci. Drugde su ih vršili drugi i žele ih vršiti i danas i sutra, ako im to uslovi omoguće. A te uslove stvara imperijalizam. Ono što Milovan Đilas kaže u vezi s fašističkim ratnim zločinima iz prošlog rata nesumnjivo važi i u pogledu opasnosti od ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida u sadašnjosti i budućnosti: »Savremeni ratni zločin, koji se od zločina u prošlom ratu razlikuje po razmjerama uništavanja, po masovnom istrebljivanju narodnih masa, po temeljitom razaranju načina života naroda, ne potiče iz mračnih ljudskih nagona, nego iz

²⁹A. N. Trajnin: »Genocid«, Izvestija od 4 maja 1948 g. str. 4.

uslova u kojima se danas nalazi u svojoj zavojevačkoj politici imperijalizam i u koji neizbježno upada svaka sila ili grupa sila koja bi išla za ostvarenjem svjetskog gospodstva.³⁰ Preko kršenja suvereniteta drugih zemalja, otvorenog ili kamufliranog mešanja u njihove unutarnje stvari (Grčka, Kina itd.), preko atomske bombe i »Maršalovog plana«, preko »Severoatlantskog pakta«, Zapadne unije i drugih saveza ili tendencija sa agresivnim ciljevima, preko proganjanja naprednih i demokratskih elemenata, put današnjeg imperijalizma ne vodi u »američki vek«, nego u opasnosti rata i novih ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti, genocida.

U krajnjoj analizi, značaj Konvencije o genocidu treba posmatrati pod tim vidom. Ne treba je ni preceniti ni potceniti. Efikasna borba protiv genocida je borba protiv imperijalizma, borba za jačanje antiimperijalističkih i demokratskih snaga svagde u svetu. U okviru takve borbe, Konvencija o genocidu znači uspeh i predstavlja moralni, politički i pravni instrument u rukama progresivnih snaga.

Bez te borbe, ona bi ostala mrtvo slovo na hartiji.

D-r Albert VAJS

³⁰ Milovan Đilas: Razmišljanja o »duši« ratnih zločinaca, »Naša književnost« br. 8 iz 1946 g.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE ROBNIH TRŽIŠTA

Pri oceni situacije na međunarodnim robnim tržištima treba svakako voditi računa o »statističkoj« situaciji pojedinih artikala i o kapacitetima važnijih industriskih grana. Međutim, bilo bi pogrešno smatrati da samo ti faktori odlučuju o strukturi i konjunkturi na određenoj robnoj pijaci. Besumnje, proizvodnja, stokovi, potrebe, izvoz i uvoz itd. utiču na ponudu i tražnju roba u svetu i samim tim orijentišu u velikoj meri strukturu tržišta i kretanje cena. Međutim, mnogobrojni drugi činioci privrednog, političkog ili socijalnog karaktera igraju takođe prvorazrednu ulogu. Postojanje monopola i kartela, razni vidovi državnih intervencija, naoružanje, stvaranje strategijskih rezervi, masovne državne kupovine, valutno-devizne teškoće, »siva« i »crna« tržišta, krediti i zajmovi, spekulacije, »Maršalov plan«, pa i ratne operacije koje se još uvek vode u raznim delovima sveta, sve to dodato posledicama ratnih razaranja u velikoj meri određuje danas situaciju na svetskim tržištima. U izlaganju situacije pojedinih tržišta osvetliće se odlučujuća uloga nekih od nabrojanih faktora na razvoj današnje konjunktura.

Odmah posle završetka rata sve su se kapitalističke zemlje više ili manje našle u velikoj zavisnosti od tržišta Zapadne Hemisfere a naročito od tržišta u SAD. SAD postaju dominantne na skoro svim tržištima kapitalističkog sveta. One postaju izvor snabdevanja kako žitaricama i masnoćama, tako i za ceo niz artikala koje dotada uopšte nisu izvozile ili izvozile samo u neznatnim količinama: kukuruz, ugallj, koks, valjani materijal, đubriva, izvesne hemikalije, drvo, meso itd. Pored toga, posedujući ogromna finansiska preimućstva i opšte traženu valutu, SAD, kada se pojavljuju kao kupac, takođe one moguću svaku konkurenciju ostalih kapitalističkih zemalja, tako da i na ovaj način afirmišu svoju izuzetnu situaciju na robnim tržištima. Ta dominacija, koja je postala tako očigled-

na posle svršetka Drugog svetskog rata, traje i danas, s vrlo malim brojem izuzetaka (kalaj, kaučuk, vuna). Iako je Velika Britanija i u 1948 godini zadržala prvo mesto kao svetski uvoznik (8,4 mlrd. dolara prema 7,0 mlrd. dolara za SAD) ipak američko tržište ostaje merodavno za većinu svetskih robnih transakcija. Stoga je nemoguće posmatrati svetska tržišta a da se svakog časa ne susrećemo s odlučujućom ulogom SAD. Ovo najjasnije pokazuje dejstvo zakona neravnomernog razvitka kapitalističkih zemalja, koji je SAD doveo na najvišu tačku njihovog privrednog i političkog uspona u odnosu na ostale kapitalističke zemlje sveta.

U toku 1948 godine tendencija cena na robnim tržištima bila je prilično neujednačena, jer je izvestan broj artikala i dalje pokazivao hosističku tendenciju, dok je za ostale proizvode — mahom poljoprivredne — nastao preokret u konjunkturi sa izrazitom tendencijom ka padu kurseva. Razlozi koji su diktilali specifično kretanje na pojedinim robnim tržištima mnogobrojni su, a i njihova priroda je vrlo različita. Iz tabele koja sledi lako se mogu izvući zaključci koji karakterišu relativnu situaciju konjunkturnih kretanja.

RAZVOJ CENA GLAVNIH ARTIKALA NA SVETSKOM TRŽISTU
(Indeks 1939=100)

Artikal	Tržište	avgust 1939	dec. 1947	dec. 1948
Pšenica	Chicago, c za bušel	100,0	450,2	336,4
Kukuruz	Chicago, c za bušel	100,0	578,0	339,1
Kafa	N. Y. Rio No. 7 za bušel	100,0	326,9	417,7
Šećer	N. Y. Rio No. 4 za bušel	100,0	129,6	137,2
Mast	Chicago c za bušel	100,0	454,1	272,8
Bakar	N. Y. Export, 1 b	100,0	204,7	223,8
Olovo	N. Y. Common 1 b	100,0	297,0	425,7
Cink	E. St. Louis 1 b	100,0	221,0	368,4
Kalaj	N. Y. Straits 1 b	100,0	192,8	211,2
Kakao	N. Y. Acra za 1 b	100,0	807,7	596,2
Pamuk	N. Y. Middling za 1 b	100,0	418,6	374,3
Vuna	Engleska, 70 s. d. za 1 b	100,0	342,2	484,4
Vuna	Engleska, 48 s. d. za 1 b	100,0	210,0	250,0
Kaučuk	London s. d. za 1 b	100,0	155,8	130,7
Kaučuk	New York c za 1 b	100,0	132,8	111,1
Meka građa	cif Engleska L za std.	100,0	356,7	411,3
Čelik L	SAD dolara za tonu	100,0	137,2	156,3
Čelik L	Belgija fob, Bfr. t.	100,0	359,7	375,4
Nafta	Midcontinent, c za barel	100,0	313,4	313,4

Posleratne američke cene za čelik su zvanične izvozne cene, koje su niže od unutrašnjih cena na »sivom tržištu«. Belgiske posleratne izvozne cene upoređene su na bazi predratnih američkih cena.

Žitarice predstavljaju jedan od najvažnijih predmeta svetske robne razmene. Iako je prošlo više od tri godine od završetka Drugog svetskog rata, može se konstatovati da se situacija još nije normalizovala, tako da postoje još vrlo velike teškoće u snabdevanju pojedinih zemalja. Svetska proizvodnja žitarica je u 1948 godini prebacila prosek predratnih godina, a uza sve to, kao što je napomenuto, nije došlo do adekvatne raspodele u svetskim razmerama; tendencija sve veće zavisnosti jednog velikog dela sveta od proizvođača u Zapadnoj Hemisferi još se pojačala. Iako je pre Drugog svetskog rata uloga prekomorskih zemalja u svetskom izvozu bila znatna, ona se toliko povećala da izvoz žitarica iz Severne i Južne Amerike predstavlja danas oko 80% svetskog izvoza. Bez obzira što je žetva u Evropi, a i u nekim aziskim zemljama, bila neuporedivo bolja u 1948 godini nego prethodne godine, ipak predratni prosek još nije postignut, tako da postoje još uvek velike potrebe uvoza. Svetska proizvodnja pšenice za prosek 1935/39 iznosila je 163,2 mil. tona, od čega 12,6% otpada na SAD. U sezoni 1948/49 svetska proizvodnja je znatno veća i iznosi oko 171 mil. tona. U njoj SAD učestvuju sa 20,4%. Ako se uzme u obzir povećanje stanovništva u svetu i nepostojanje prenosnih rezervi u glavnim uvozničkim zemljama, dolazi se do zaključka da ovo povećanje proizvodnje nije bitno izmenilo samu strukturu svetskog tržišta sem u pogledu jačeg pada kurseva žitarica na američkim berzama. Dok su SAD za pomenuti predratni prosek učestvovala u svetskom izvozu samo sa 7,7%, došle se ta proporcija u ovoj sezoni penje na preko 52%.

Još je frapantnija slika koja se dobija kratkim pregledom cifara za kukuruz. Za prosek predratnih godina SAD proizvode preko 58 mil. tona, što predstavlja oko 49% celokupne svetske proizvodnje. Svetska berba u 1948 godini iznosi oko 150 mil. tona, i u njoj SAD učestvuju sa oko 93 mil. tona, tj sa skoro 62%. Kao što se vidi, danas svet raspolaže sa 26% većom proizvodnjom kukuruza nego u predratnim godinama. Pre rata SAD su se vrlo retko pojavljivale na svetskim tržištima kao liferant kukuruza, a kakvu će ulogu odigrati u ovoj godini još nije potpuno jasno, iako se smatra, prema zvanično objavljenim podacima, da izvoz neće prekoračiti 4 mil. tona (celokupna svetska uvozna potreba iznosi oko 10 mil. tona). Prema današnjoj statističkoj situaciji SAD bi mogle baciti na svetsko tržište preko 13 miliona tona, što ukazuje na činjenicu da situaci-

ja na tržištima prvenstveno zavisi od izvozne politike koju će sprovesti američka vlada.

Danas se ne može govoriti o nekom slobodnom svetskom tržištu, a najmanje o slobodnom svetskom tržištu žitarica, pošto skoro u svim važnijim izvozničkim i uvozničkim zemljama postoje specijalni režimi koji u izvesnim slučajevima predstavljaju faktične monopole. Još i danas je izvoz žitarica isključivi domen države ili koncesioniranih državnih ustanova u najvećem broju zemalja. Sistem paritetnih cena u SAD, Žitni savet u Kanadi i Australiji, Zavod za unapređenje spoljne trgovine u Argentini, dugoročni ugovori sklopljeni između pojedinih država sa unapred određenim količinama i cenama, sve to doprinosi da se svetska trgovina žitaricama odvija u potpuno specijalnim uslovima. Svemu tome treba još dodati »Maršalov plan« koji takođe u velikoj meri upliviše na pravce kretanja spoljne trgovine i na mehanizam svetskog tržišta. Ipak, i pored navedenih činjenica, s obzirom na izuzetnu situaciju SAD, može se konstatovati da se krajem 1948 godine svetske transakcije žitaricama upravljaju kako prema kotacijama američkih berzi tako i američkom izvoznom politikom. Kako američka vlada već od 1934 godine sprovodi politiku paritetnih cena u cilju održavanja kupovne moći farmera, politiku koja se danas koristi s namerom da se održi visoki nivo cena, jasno je da je svetsko tržište u potpunoj zavisnosti od unutrašnje američke situacije. Ta zavisnost je utoliko teža za ostale kapitalističke zemlje jer će neposredno biti pogođene budućim američkim krizama u proizvodnji.

Tržišna situacija kukuruza je mnogo komplikovana, jer je američka politika još dosada ostala vrlo neodređena uprkos rekordnoj berbi koja je zabeležena prošle godine. Iako je na svim tržištima prevladavalo mišljenje da će američke isporuke još u toku 1948 godine biti vrlo zamašne, one se dosada nisu ostvarile i veliki broj zemalja koji je očekivao američki kukuruz treba sada hitno da se snabdeva na drugoj strani. Stoga je tendencija za ovaj artikal u Evropi još uvek vrlo čvrsta i tražnja velika. Argentina, koja je bila do nedavno najveći izvoznik kukuruza i u posleratnim godinama svojom politikom cena ucenjivala sve uvoznike, našla se danas u situaciji da drastično smanji svoje pretenzije. Od evropskih izvoznika karakterističan je slučaj Mađarske koja je u ovoj sezoni imala izvozni višak od 200.000 tona, i u strahu od američke konkurencije rasprodala svoj kukuruz na raznim zapadno-evropskim pijacama po niskim cenama. Ovom svojom izvoznom politikom Mađarska je svela cene u evropskim uvozničkim zemljama često na nivo ispod američkih pariteta, iako je bilo jasno da američke isporuke neće blagovremeno stići u Evropu.

Svetska proizvodnja pamuka dostigla je u ovoj godini približno predratni nivo i iznosi 6,288.000 tona. Potrebe su još uvek ogromne i daleko prevazilaze nivo predratnog proseka, a uza sve to izvoz još nije dostigao ni 77% izvoza predratnih godina. Još je karakterističnije da izvoz gotovog tekstila ne dostiže ni 60% proseka 1936/38 godine. Ako se tome doda da je poslednja berba za 1 milion tona iznad normalnih potreba, lako je zaključiti da raspodela u kapitalističkim uslovima proizvodnje ne može da se izvrši shodno mogućnostima potrošnje u svetu. Glavni uzrok ovakvom stanju treba tražiti u tome što pamuk treba platiti uglavnom američkim dolarima, te stoga kao i kod mnogih drugih artikala, nasuprot potrebama, stoji platežno nesposobna tražnja. Kad se uzme u obzir da su Brazilija i Indija sada praktično isključene sa svetskih tržišta a da Egipat isporučuje samo dugovlaknasti pamuk, ostaju kao jedini izvor snabdevanja SAD. Poslednja berba u toj zemlji iznosi 3,359.000 tona (prosek 1934/38 = 2,883.000 tona), tj. 53,4% svetske proizvodnje, što znači da ogromne količine pamuka stoje na raspoloženju za izvoz. Želeći održati visoke prihode farmera, američka vlada ne samo da nastavlja staru politiku potpornih (paritetnih) cena, već na sve moguće načine favorizuje izvoz, a naročito davanjem kredita i isporukama okupacionim vlastima u Nemačkoj i Japanu. Znači da bi pamuk, i pored svih potreba u svetu, doživeo osetan pad cena bez te intervencionističke politike američke vlade. Međutim, cene su samo neznatno popustile od 38,72 din. kg. u januaru, na 35,50 u decembru za standardni američki kvalitet. Egipatsko tržište, naprotiv, doživelo je pravi slom cena zbog velike spekulativne delatnosti koja je preovlađivala na tom tržištu u početku 1943 godine.

Jedan od najilustrativnijih primera svetskih kartelisanih tržišta pretstavlja tržište vune. Posle završetka rata, svetske zalihe vune iznosile su količinu koja bi odgovarala normalnoj predratnoj potrošnji od 13 godina. Samo iz toga razloga bilo je normalno predvideti jak pad cena. Ali šta se događa? Pod pokroviteljstvom engleske vlade osniva se zajednički odbor Dominiona proizvođača vune koji reguliše količine stavljene na raspoloženje na aukciskim tržištima, pa prema tome suvereno upliviše na formiranje cena. U slučaju slabe tražnje na licitacije se iznose neznatne količine, ili u slučaju otpora kupaca licitacije se jednostavno otkazuju. Na taj se način ne samo održavaju cene, već veštački još više teraju uvis. Iako je proizvodnja u 1948/49 godini predviđena na 1.741.000 tona prema 1.725.000 u 1934/38, cene na svetskim tržištima su u porastu: u januaru 1948 australiska merino vuna kotira 151,86 din. za kg., a u decembru iste godine 183,4 din. (1934/39 = 58 din.). Treba

primetiti da za razvoj ovakve tendencije postoji još jedan važan uzrok devizne prirode; naime, vuna se plaća u funtama koje se mnogo lakše nabavljaju od ostalih svetskih valuta.

Neposredno posle rata vladala je opšta nestašica duvana prvenstveno zbog potpunog iscrpljenja rezervi, što je imalo za posledicu izuzetno povoljnu konjunkturu na tržištima. Situacija se tokom godina postepeno popravljala blagodareći sve većoj proizvodnji u uvozničkim i izvozničkim zemljama. Rezultat je da je tendencija cena znatno oslabila, a naročito je osetan pad bio zabeležen u toku prve polovine 1948 godine. Vrlo veliki stokovi duvana u Turskoj, Grčkoj i Bugarskoj doprineli su opštem padu cena orijentalnog duvana, koji je iznosio za prvih 6 meseci 1948 g. između 20 — 30%. Sem toga, američka konkurencija i isporuke po »Maršalovom planu« (predviđena količina za tekuću godinu iznosi preko 200.000 tona) ograničile su mogućnosti plasmana na evropskim tržištima.

Dok je svetska proizvodnja iznosila u godinama 1934/38 prosečno oko 2,770.000 tona, u 1948/49 zabeležen je skok od preko 23% što pretstavlja proizvodnju od preko 3,330.000 tona. U istom razdoblju proizvodnja u SAD prešla je sa 590.000 na 900.000 tona, dakle porast od oko 34%. Kad se uzme u obzir da su SAD pre rata izvozile prosečno 190.000 tona a u 1947 preko 300.000 tona, onda je jasno iz kojih razloga američka vlada čini sve da pomogne izvoznike kako ne bi izgubili novoosvojena tržišta (zvanični otkup po visokim cenama, izvozne subvencije, »Maršalov plan« itd.). Međutim, zemlje Zapadne Evrope pružaju otpor u pogledu izvršenja isporuka duvana po »Maršalovom planu«, jer ga ne žele nabavljati za dolare. Pad američkog izvoza duvana najbolje se vidi iz cifara uvoza u Veliku Britaniju, najvećeg uvoznika američkog duvana, i pretstavlja smanjenje od preko 40% u poređenju sa prethodnom godinom. Evropske zemlje se sve više orijentišu ka upotrebi orijentalnih duvana. Stoga je bilo moguće likvidirati veliki deo nagomilanih stokova. Znači da je situacija za orijentalne duvane tim povoljnija što su američke ponude za duvan nove berbe porasle u ceni za 20%, blagodareći intervencionističkoj politici vlade SAD u podržavanju visokih cena farmerskih proizvoda.

Iako je proizvodnja meke drvne građe u svetu 1948 g. dostigla predratnu (200 mil. m³), ipak se još uvek oseća nestašica u glavnim uvozničkim zemljama jer su potrebe za obnovu i građevinarstvo ostale znatne. Istina je da su izvozne mogućnosti SAD i Kanade velike i da bi ove zemlje mogle u velikoj meri snabdevati evropska tržišta, ali tu, kao i kod mnogih drugih artikala, plaćanje u dolarima i slabiji kvalitet američkog drveta odbija evropske kupce. Međutim, izvesne zemlje, kao na primer Italija, pokriće veliki deo svojih potreba posredstvom

»Maršalove pomoći«. Nedovoljno snabdevanje uvoznčkih zemalja najbolje se može ilustrovati činjenicom velikog pada izvozne trgovine rezanom građom, koja je u 1948 godini dostigla svega 20 mil. m³ prema 33 mil. pre rata. Pored toga, pri plasmanu se već nailazi na teškoće, naročito za nekvalitetno drvo za koje se danas postižu mnogo niže cene od dosadašnjih. Pregovori za snabdevanje drvetom vode se obično početkom svake godine kada se zaključuju količine i cene za celu sezonu. Kako Velika Britanija i dalje ostaje najvažniji uvoznik drveta u svetu, pregovori koje ona sada vodi sa Švedskom i Finskom odražiće se na celokupnu svetsku trgovinu drvetom. Skandinavske zemlje traže više cene od prošlogodišnjih, dok se Velika Britanija bori za smanjenje ili bar održanje dosad važećih cena. Pregovori su vrlo teški, često prekidani, ali dosad nije bilo definitivnih rezultata u pogledu fiksiranja cena, što jasno karakteriše današnju borbu između izvoznika i uvoznika drveta. Uglavnom može se konstatovati kao tipično za današnje tržište da je težište prešlo od utvrđivanja količina na utvrđivanje cena i kvaliteta. U toku 1948 godine cene su još bile u porastu da bi se krajem 1948 g. donekle stabilizovale.

Jedno od najužih »grla« svetske proizvodnje pretstavlja čelik. Razlozi za to bili su s jedne strane uništeni ili neiskorišćeni kapaciteti u pojedinim evropskim zemljama, nestašica uglja, razrušenost saobraćaja, a s druge strane ogromne potrebe u svim zemljama sveta. Iako se svetska proizvodnja sirovog čelika popela u 1948 godini na 168 miliona tona prema svega 149 miliona pre rata, ipak se potrebe ne mogu ni izdaleka podmirivati, tim pre što same proizvođačke zemlje troše za unutrašnje potrebe mnogo veće količine nego pre rata. Ovo se najbolje vidi iz svetskog izvoza koji za 1948 g. iznosi oko 9 mil. tona, dok je prosečno pre rata iznosio tačno dvostruko. Stoga nije iznenađujuća činjenica da se razvilo pravo takmičenje u pogledu povećanja kapaciteta proizvodnje. Tako su SAD proizvele u 1948 g. 88,5 mil. tona (pre rata 55 mil.) V. Britanija 14,8 (12,5), Nemačka 5,5 mil. (2,9 u 1946 g.). Porast proizvodnje je isto tako bio veliki u Belgiji i Francuskoj.

Pored svega toga, skoro sve zemlje razvile su strogo kontingentiranje izvoza metalurgiskih proizvoda, što je još više povećalo glad za ovim artiklima, a vlada SAD sprovodi pravu politiku diskriminacije u pogledu svog izvoza. Jedino je Belgija imala donekle liberalniji režim podelivši tržišta na slobodna i organizovana, te je prema ovom kriteriju i određivala kako svoju izvoznu politiku, tako i nivo cena. Do danas još nisu prodrle u javnost detaljnije informacije o postojanju nekog međunarodnog kartela čelika, ali postoji opravdano mišljenje da sve veze koje su postojale pre rata između monopolističkih grupa

u pojedinim zemljama nisu potpuno iščezle, što takođe objašnjava paralelno kretanje cena na pojedinim tržištima. Pri kraju 1948 g. periodično su se pojavljivale vesti u stručnoj štampi da se situacija u pogledu snabdevanja čelikom stalno popravlja i da će novi kapaciteti definitivno i u najskorije vreme normalizovati snabdevanje tržišta. Ove vesti su se uvek objavljivale u doba kada se osećala najveća oskudica u valjanom materijalu, kako bi se opravdala politika velikih trustova koji nisu želeli vršiti naročite investicije, plašeći se da bi dodatni kapaciteti ostali neiskorišćeni u doba krize, koje se oni već pribojavaju. Kolika je potreba za proizvodima crne metalurgije može se videti iz činjenice da u glavnim proizvođačkim zemljama kao što su SAD i V. Britanija postoje »siva tržišta« na kojima se često plaćaju cene za 100% i 200% više od zvaničnih kotacija. Razumljivo je da je takva situacija doprinela porastu cena i da je čelik porastao u toku 1948 godine za preko 10%. Verovatno je da će i na ovome sektoru doći do promene u ovoj godini jer se mogla konstatovati izvesna labavost za pojedine vrste proizvoda od čelika i povećana konkurencija izvesnih zemalja, kao na primer Francuske, Nemačke, Japana itd.

Konjunktura na tržištima metala u svetu okarakterisana je u 1948 g. vrlo čvrstom tendencijom koja se čak i potencirala u momentima kada je situacija za veliki broj proizvoda bila vrlo labava. Uzrok tome ne treba tražiti samo u povećanim potrebama već naročito u velikom utrošku za ratnu industriju i stvaranje strategiskih rezervi. Pored toga potrebno je napomenuti da SAD, kao najveći potrošač obojenih metala, sprovode politiku čuvanja svojih potenciranih rezervi i nadoknađuju razliku u potrebama sve jačim uvozom iz inostranstva. Na taj način SAD postaju sve izrazitiji uvoznik, tako da u toku desetogodišnjeg perioda 1938/47 apsorbuju 42% svetske proizvodnje olova, 46% cinka i 50% bakra.

Ogromna nestašica metala na svim svetskim tržištima tim je karakterističnija što je proizvodnja u 1948 godini ne samo dostigla predratnu, nego skoro za sve važnije proizvode i prestigla.

	1936/38	1948
Bakar	1,978.000	2,293.000
Olovo	1,334.000	1,429.000
Cink	1,602.000	1,725.000
Kalaj	154.000	157.000

Za proizvodnju u SAD, kao što je navedeno, konstatuje se obrnuta tendencija, naročito za bakar i olovo gde proizvodnja pada od 1,207.000 tona na 1,035.000, odnosno od 802.000 to-

na na 532.176. Tu treba primetiti da je to usledilo takođe zbog mnogobrojnih štrajkova koji su često trajali mnogo duže nego što je bilo potrebno za rešenje sporova, jer je verovatno da su interesi velikih trustova nalazili svoj račun u smanjenoj proizvodnji.

U ovakvoj situaciji razumljivo je da su cene svim metalima konstantno rasle. Kao i za sve važnije svetske artikle Njujork je postao svetski centar i oduzeo Londonu odlučujuću ulogu koju je igrao do rata. Iako američke berze obuhvataju samo terminske transakcije, njujorško je tržište merodavno za sva poslovanja. Međutim, zvanične cene na tim tržištima nisu odgovarale stvarnim transakcijama, jer su se u doba konjunktura plaćale velike premije naročito za olovo i cink. Početak 1949 godine zabeležio je opadanje konjunktura koje je naročito opazeno za olovo. U martu je došlo dva puta do sniženja cene olova, što može lako povući i pad za ostale obojene metale.

Ogromna upotreba nafte učinila je da je svetska proizvodnja u poslednjih 10 godina porasla za preko 50%, prelazeći od 271 mil. t. u 1938 na 450 mil. u 1948 godini. I pored tog ogromnog poleta, snabdevanje naftom u svetu predstavljalo je naročiti problem jer su veliki svetski trustovi usmerili svoju politiku ka održavanju cena na visokom nivou i na diskriminaciju snabdevanja pojedinih tržišta.

Nije potrebno gubiti reči o važnosti nafte kako u privrednom tako i u političkom i vojnom pogledu, te stoga nije iznenađujuće što je poslednjih godina zavladała ponovo »petrolejska groznica«. Svuda se vrše nova bušenja — u Kanadi, Australiji, Tunisu, Egiptu, Maroku, Madagaskaru, Palestini, pa i u mnogim evropskim zemljama. Ogromni kapitali se investiraju kako u starim petrolejskim oblastima tako i u novim, a i kapaciteti rafinerija se povećavaju u ogromnim razmerama (Velika Britanija, Francuska i Italija).

Poznato je tvrđenje SAD da se »dokazane zalihe« u toj zemlji iscrpljuju, ali ako posmatramo ritam proizvodnje u SAD, konstatovaćemo da se ona iz godine u godinu povećava prelazeći od 164 mil. tona u 1938 godini na 292 mil. u 1948 godini. Jasno je da je cilj kampanje o iscrpljenju američkih izvoza ovim ciframa demantovan i da je ova kampanja ustvari bila samo povod za održavanje visokih cena.

U 1948 godini sve je više dolazila do izražaja borba za ovladavanje izvorima nafte na Srednjem Istoku, za koji se ceni da sadrži 41% svetskih zaliha. Stoga nije čudo da je borba američkog i engleskog kapitala tu bila najoštrija i da su konačno Amerikanci, po svemu sudeći, odneli pobjedu. To se može videti i iz sledećih cifara: dok je američki kapital u tim obla-

stima 1938 godine kontrolisao samo 13% proizvodnje, danas se taj procenat popeo na preko 42. Predviđa se da će samo u tim oblastima dve američke kompanije za vreme od 1948 godine do 1953 investirati 520 mil. dolara. Ako se uzme u obzir da SAD postaju svakim danom sve veći uvoznik nafte, biće jasno da je američkim trustovima stalo da i nadalje kontrolišu evropsko snabdevanje koje se sada mora preorijentisati na izvore Srednjeg Istoka. Dok se Evropa pre rata snabdevala iz tih oblasti za $\frac{1}{4}$ svojih potreba, predviđa se da će se taj udeo povećati na 82% u 1951 godini.

Politika velikih trustova išla je za tim da stabilizuje cene na nivou koji je dostignut u decembru 1947 godine, pošto je bilo izvršeno postepeno povećavanje u prethodnim godinama. Stvarno, i pored povećane proizvodnje, cene su se održale sve do kraja 1948 godine kada su u SAD nastale velike teškoće u pogledu stokiranja nagomilanih količina. Bilo je pokušaja čak i u tom poslednjem periodu da se cene još i povećaju, ali konačno nije bilo više moguće sprovoditi tu politiku i cene su počele padati najpre za derivate a kasnije i za samu sirovu naftu.

Gornjem pregledu bila je svrha izneti u glavnim crtama stanje svetskih tržišta na kraju 1948 godine, te su stoga neke vrlo važne činjenice bile samo pomenute a druge samo letimično podvučene. Tabela doneta na početku rečita je sama po sebi i ukazuje da je prvi put posle rata došlo do jačih pomeranja u strukturi svetskih tržišta i to u pravcu slabljenja konjunktura. Nesumnjivo, tendencija ka slabljenju pozicija pojedinih artikala bila bi mnogo izrazitija da nije bila kočena raznim veštačkim merama, naročito od strane vlade SAD i velikih monopolističkih organizacija u svetu. No pored svega toga, mnogi su proizvodi na svetskim tržištima zabeležili velike padove, te već nabrojanim treba dodati alkalije i druge hemijske proizvode, uglj, tehničke masnoće, cement, krzna itd.

Ratno-huškačka politika imperijalističkog tabora, koja je pored ostalog imala za cilj izglasavanje velikih budžeta u cilju što zamašnije proizvodnje naoružanja i stvaranja ratnih stokova, imala je za posledicu učvršćavanje izuzetne konjunktura u SAD i većini kapitalističkih zemalja. Međutim, kapitalistička privreda nužno ide ka hiperprodukciji i ceo niz proizvoda — kao što je bilo navedeno — sukobljava se već sa platežno nesposobnom tražnjom. Miroljubiva politika SSSR i ostalih demokratskih zemalja utiče takođe da se psihoza rata sve više ublažava, što takođe ima a imaće sve više uticaja na normalizovanje tržišta i otklanjanje ratne konjunktura. Godina 1949 biće

verovatno prekretnica u tendenciji za veliku većinu najvažnijih proizvoda, godina u kojoj će početi sve više zaoštavanje kapitalističke borbe za tržišta sa odgovarajućim padom robnih cena. Januar ove godine već je zabeležio znatnu kolebljivost za 3 dosada najčvršća tržišta: metale, čelik i naftu.

Oskar ALEVI

NOVI PRIVREDNI PLANOVI ZEMALJA NARODNE DEMOKRATIJE

OSVRT NA NEKOLIKO OSNOVNIH POKAZATELJA

Krajem 1948 godine u pojedinim zemljama narodnih demokratija doneseni su novi, višegodišnji privredni planovi. U Čehoslovačkoj i Bugarskoj usvojeni su petogodišnji planovi privrednog razvitka, a u Poljskoj šestogodišnji plan. Prvi planovi ovih zemalja bili su dvogodišnji i trogodišnji i odnosili su se na obnovu i rekonstrukciju, na otklanjanje posledica ratnog rušenja i uništavanja. Novi planovi udaraju temelje izgradnji socijalističke privrede, razlikuju se od prethodnih po tome što idu linijom snažnog razvitka nivoa proizvodnih snaga, dubokih promena privrednih struktura pojedinih zemalja sa krajnjim ciljem prevođenja tih zemalja na socijalistički kolosek. Prethodno, u svim ovim zemljama tokom 1948 godine izvršene su duboke i značajne društveno-političke i ekonomske promene koje su imale za cilj jačanje i učvršćenje političke vlasti narodne demokratije, suzbijanje kapitalističkih elemenata u privredi i proširenje baze podruštvljavanja sredstava za proizvodnju. To je bio jedan od prvih uslova za donošenje novih planova privrednog razvitka, za izgradnju temelja socijalističke privrede.

I

Novi petogodišnji plan Čehoslovačke postavlja sledeće zadatke: podizanje životnog standarda; obezbeđenje punog razvitka proizvodnih snaga Čehoslovačke, što treba da omogući udvostručenje narodnog dohotka prema predratnom; tehničku i privrednu izgradnju i preorijentaciju čehoslovačke privrede u duhu novih političkih uslova.

Ukupna suma investicija u petogodišnjem planu iznosi 336,2 milijarde kruna. Od toga 263,3 milijarde kruna ili 78,2%

otpada na produktivne svrhe: na industriju 131,9 milijardi Kčs, elektrifikaciju 47,1, transport 52,9, građevinarstvo i izgradnju stanova 43,9, poljoprivredu 26,8 milijardi Kčs. Broj zaposlenih u industriji i građevinarstvu treba da se poveća za 20%, a takođe da se izmeni i odnos uposlenih žena sa 27 na 33% ukupnog broja uposlenih u industriji. Mehanizacija i racionalizacija, kao i nagrađivanje po učinku rada, treba da doprinesu porastu produktivnosti u industriji za 34%, a u građevinarstvu za 57%. Sledstveno, životni standard treba da se izrazi u sledećem procentualnom porastu potrošnje:

	Prema predartnom stanju	Prema današnjem stanju
masnoće	30%	140%
šećer	40%	15%
žitarice	20%	30%
tekstil	100%	100%
obuća	55%	58%

Industrijska proizvodnja prema 1948 godini treba da se poveća za 57%. Težište razvika biće na teškoj industriji pri istovremenom sužavanju proizvodnje kod nekih industrija koje su dosada bile u prvom planu industrijske strukture. Ova duboka strukturna promena vrši se sa ciljem smanjivanja zavisnosti čehoslovačke industrije od uvoza sirovina i izvoza gotovih proizvoda. Bazu za dalje razvijanje teške industrije pretstavlja povećavanje proizvodnje energetske snage:

	Najviša predratna proizvodnja				
	1947	1948	1953	±% 1953 prema 1948	
Kameni ugalj mil. tona	16,8	16,2	17,7	20,8	17,5
Mrki ugalj mil. tona	22,5	22,4	23,9	32,2	34,7
Koks mil. tona	—	—	3,9	8,0	105,1
Električna energija	—	—	—	—	50%

Proizvodnja u teškoj industriji u naznačenom periodu treba da bude povećana za 200%. Predviđa se uvođenje seriske proizvodnje automobila (godišnji kapacitet 50.000 komada), kamiona, traktora, poljoprivrednih mašina itd. Na sektoru metalne i hemijske industrije planirano je takođe veliko povećavanje proizvodnje, koje treba CSR da učini nezavisnom od uvoza velikog broja proizvoda i da istovremeno pojača njenu snabdevačku ulogu u odnosu na ostale zemlje narodnih demokratija.

Na sektoru lake industrije težište leži na automatizaciji i modernizaciji tekstilne industrije i proširenju industrije prehrambenih artikala u cilju povećavanja proizvodnje kaloričnih

i jeftinijih namirnica (konzerve mesa, povrća i voća, proizvoda od testa itd.). Najveće sužavanje proizvodnje izvršiće se u izvesnim granama lake industrije, koje su maksimalno bile upućene na izvoz, a čiji proizvodi uopšte ne spadaju u red bitnih.

U poljoprivrednoj proizvodnji predviđa se prenošenje težišta sa biljne na stočnu proizvodnju. Proizvodnja mesa, mleka, butera i jaja treba da bude povećana znatno više od proizvodnje žitarica. Zato se predviđa proširenje površine pod kulturom stočne hrane, i to na račun žitarica. Od eminentno izvoznih artikala sa sektora poljoprivrede proširiće se kultura hmelja, ječma i šećerne repe. Radi boljeg snabdevanja i povećavanja proizvodnje alkohola, skroba i derivata predviđa se takođe i povećanje proizvodnje krompira. Ovo povećanje od značaja je takođe i kao komponenta izvoza.

Struktura poljoprivredne proizvodnje u poređenju sa rezultatima 1948 godine izgledaće ovako:

	Zasejana površina 1.000 ha			Prinos 1953 mil tona
	1948	1953	— ili + %	
hleba žita	1.516	1.355	— 10,7	2,5
stočna hrana	739	810	+ 9,6	2,7
krompir	604	640	+ 5,9	9,7
šećerna repa	186	190	+ 2,1	5,5
uljarice	80	77	— 3,7	0,69
hmelj	8,9	9	+ 11	—
ostala stočna hrana	3.300	3.514	+ 6,5	12,2

Planirani razvitak stočarstva i produkcije glavnih stočnih proizvoda pruža sledeću sliku:

	Jed. mere	1948	1953	+ %
rogata stoka	1.000 kom.	3.446	4.400	28
od toga mlečna	"	1.881	2.350	25
svinje	"	2.671	4.050	52
od toga priplodne	"			
krmače	"	554	781	41
kokoške	"	13.000	18.500	42
meso goveđe	1.000 t.	241	366	74
meso svinjsko	"	282	498	77
mleko	mil. hl.	22	47	116
jaja	mil. kom.	920	2.000	114

Da bi se povećali prinosi po hektaru planira se veliko proširenje upotrebe mašina i veštačkih đubriva. Krajem petogodišnjeg plana na svaku seosku opštinu treba da bude po tri traktora, dok je pre rata jedan traktor dolazio na tri opštine. U toku ovih pet godina novog plana industrija treba da da poljoprivredi: 30.000 traktora, 40.000 samovezačica, 50.000 kosačica, 20.000 mašina za mužu i ostalih mašina u vrednosti 4 milijarde Kčs. Proizvodnja veštačkih đubriva povećaće se prema

1948 godini i to: fosfornih 40% (1948 godine proizvedeno 731.000 tona) azotnih 25% (1948 godine proizvedeno 222.000 tona).

Promene u strukturi privrede Čehoslovačke tokom izvršenja petogodišnjeg plana odraziće se i na njenu spoljnu trgovinu. Težište spoljne trgovine odnosno izvoza preneće se na metalnu i hemisku industriju čiji proizvodi imaju osigurana tržišta u zemljama narodnih demokratija. U 1953 godini skoro polovina čehoslovačke spoljne trgovine treba da se obavlja sa zemljama planske privrede, što će pretstavljati znatno odstranjenje uticaja elemenata krize kapitalističkog tržišta.

II

Bugarski petogodišnji plan odnosi se na period 1949/53. Njegove osnove jesu likvidacija tehničke zaostalosti, intenzivno razvijanje proizvodnih snaga da bi se zemlja na kraju petoletke preobratala u naprednu industrijsko-poljoprivrednu zemlju. Težište plana leži na industrijalizaciji i elektrifikaciji, zatim na kooperiranju i mehaniziranju poljoprivrede. Od ukupnih investicija za koje je predviđeno 425 milijardi leva, 40% (170 milijardi leva) predviđeno je za industriju, a od ove sume više od četiri petine za tešku industriju, za proizvodnju sredstava za proizvodnju. Time treba da bude udarena osnova za razvitak socijalizma u zemlji, za nesmetan, širok i pun razvitak proizvodnih snaga u budućnosti. Od ostalih investicija, 22% namenjeno je transportu (93,5 mlrd leva), 17,5% poljoprivredi (74,3 mlrd leva), 11,5% za kulturnu, komunalnu i stanbenu izgradnju (48,9 mlrd leva).

Industrijska proizvodnja u 1953 u poređenju sa 1948 g. treba da bude povećana za 119%. Sama pak proizvodnja sredstava za proizvodnju (sektor A) u istom periodu treba da se poveća više od tri puta. U toku prve petoletke predviđa se podizanje nekoliko preduzeća za proizvodnju alatnih mašina, nekoliko preduzeća za proizvodnju građevinskih mašina, tri velike fabrike za proizvodnju, izuzev traktora, 15 vrsti složenih poljoprivrednih mašina. Pored teške industrije mašina i konstrukcija nalaze se i preduzeća iz oblasti veliko-hemiske industrije: izgradnja zavoda za proizvodnju azotnih i drugih veštačkih đubriva, kaustične i kalcinirane sode, sumporne i sone kiseline, veštačkog kaučuka, karbida. Veliko-hemiska industrija, zajedno s mašinskom, treba da otvori put širokoj privrednoj rekonstrukciji zemlje, naročito na sektoru poljoprivrede, a takođe da stvori i bazu za daleko bolje i uspešnije razvijanje pojedinih grana lake industrije. Građevinska industrija, koja je stavljena odmah pored teške i koja dobrim delom uslovljava i izgradnju prve, treba na kraju prve petoletke da

pokriva unutrašnje potrebe za prozorskim staklom, cementom, ciglom, krovnim i vatrostalnim materijalom.

Izgradnja teške industrije zahteva veliko proširenje energetske baze i široko unapređenje proizvodnje ruda i metala kao bazu za izgradnju metalurgije. Proizvodnja kamenog uglja u 1953 treba da bude triput veća od proizvodnje u 1939. Proizvodnja raznih ruda u istom periodu treba da bude povećana za 21 put, a kopova za 8 puta. U 1953 godini električne energije treba da bude sedam puta više nego li 1939 g. Zatim sa dva do tri i više puta treba da se poveća proizvodnja sirovog gvožđa, čelika, izvesnih vrsta obojenih metala, koksa itd. Ovo povećanje je relativno, jer u apsolutnom pogledu na kraju petoletke Bugarska će u pogledu crnih i obojenih metala biti upućena 75% na uvoz, koji u celini treba da bude pokrivan iz zemalja narodnih demokratija.

Razvitak lake industrije planiran je za ovaj period isključivo u granicama dopunjavanja, reorganizacije, modernizacije i racionalizacije. Ovakav planski zadatak na sektoru lake industrije proistekao je iz sadanje strukture bugarske industrije. Za tu strukturu karakterističan je velik broj manjih i srednjih preduzeća, čiji kapaciteti nikad nisu bili potpuno iskorišćeni, a bilo je isto tako i većih, modernih preduzeća, naročito koja su bila u rukama stranog kapitala. Stihijnost privrednog razvitka u zemlji onemogućavala je održavanje bilo kakve proporcije u razvijanju pojedinih privrednih grana. Tako danas u lakoj industriji Bugarske ne samo da postoje faktički neiskorišćeni kapaciteti, nego se izvesnim manjim dopunjavanjima, korisnom koncentracijom mašina i radne snage na mestima proizvodnje sirovina, racionalizacijom i modernizacijom, zavođenjem rada u dve do tri smene, faktički kapacitet može znatno povećati i da se na taj način pokriju i potrebe unutrašnjeg tržišta i izvoza. Pri tome ne treba gubiti iz vida i znatne mogućnosti povećavanja proizvodnosti rada. Na taj način čitave grane bugarske lake industrije treba u toku petogodišnjeg plana da udvostruče i utrostruče svoju proizvodnju. U ovom pogledu najveće promene treba da pretrpi prehranbena industrija. Od nje se traži unapređenje kvaliteta proizvodnje kako za unutrašnje tržište tako i naročito za potrebe izvoza. Tekstilna industrija takođe treba u roku od pet godina da poveća svoju proizvodnju do te mere da bi u potpunosti zadovoljila potrebe bugarskog stanovništva.

U rezultatu industrijskog razvitka na kraju petoletke odnos između poljoprivrede i industrije treba da bude 45 prema 55 prema sadanjem odnosu 30 prema 70. Odnos između lake i teške industrije treba da se izmeni sa sadanjih 74 prema 26 na 55 prema 45. Na kraju prvog petogodišnjeg plana treba da bu-

du potpuno likvidirani kapitalistički elementi i privatni sektor u čitavoj gradskoj privredi (industrija, trgovina i transport), dok se za zanatstvo predviđa organizovanje u proizvodno-radnim zadrugama.

Paralelno sa industrijalizacijom i elektrifikacijom stoji i zadatak svestranog unapređivanja poljoprivrede. Plan predviđa zamašan razvitak poljoprivrede putem zadrugarstva, forsiranjem primene visoke agrotehnike i mehanizacije. Paralelno s tim vršiće se u prvo vreme ograničavanje, a kasnije i konačno likvidiranje kapitalističkih elemenata na selu. Poljoprivredna proizvodnja u 1953 god. u poređenju sa 1939 god., treba da bude povećana za 60% sa krajnjim ciljem povećanja tržišnog randmana kod industrijskih biljaka (sirovina) za 78%, živinarstva 142% prema 1948, žitarica 20% prema 1939 godini. Povećanje tržišnog randmana treba da obezbedi: povećanje životnog standarda, povećavanje izvoza i stvaranje i održavanje neophodnih rezervi. Na kraju 1953 godine zemljoradničke zadruge treba da učestvuju sa 60% u celokupnoj poljoprivrednoj proizvodnji, a sa 72% u njenom tržišnom delu. Broj mašinsko-traktorskih stanica na kraju 1953 godine treba da bude 150, sa 10.000 traktora, 100 kombajna i 27.000 drugih poljoprivrednih mašina.

U sektoru spoljne trgovine predviđa se da Ministarstvo spoljne trgovine centrališe svu uvoznu i izvoznu trgovinu koju će direktno obavljati organi-preduzeća. U planu se naročito podvlači, da njegovo izvršenje zavisi od jake i moćne spoljne trgovine. Za njen najvažniji i najveći zadatak smatra se mobilizacija kvalitetnih poljoprivrednih i industrijskih proizvoda za izvoz. U tom pogledu naročita pažnja biće posvećena prehrambenoj industriji.

III

Posle trogodišnjeg plana obnove, koji se završava u ovoj godini, Poljska je usvojila šestogodišnji plan privrednog razvitka zemlje za period 1950/55 god. Osnovni cilj plana jeste: izgradnja temelja za socijalističku privredu. Polazeći od činjenice da se temelji socijalističke privrede baziraju na razvitku visokog nivoa proizvodnih snaga, to se šestogodišnjim planom ima pripremiti sve za likvidaciju društva podeljenog na antagonističke klase, u potpunosti likvidirati kapitalističke elemente i zatvoriti sve osnove na kojima su isti stvarani. Osnovni smer u razvitku privrede Poljske u ovom periodu biće forsiran u pravcu povećavanja proizvodnje sredstava za proizvodnju. Četiri su osnovne tačke u razvijanju osnova za socijalističku privredu postavljenih u šestogodišnjem planu: 1) znatno

uzdizanje nivoa proizvodnih snaga, a naročito sredstava za proizvodnju; 2) sistematsko ograničavanje kapitalističkih elemenata, koji istovremeno treba da se liše bitnih i značajnijih uticaja u ma kojoj oblasti privrede; 3) preduzimanje mera u domenu dobrovoljnog prelaženja sa sitnorobne privrede na socijalističku privredu; 4) porast materijalnog blagostanja, povećavanje životnog standarda i uzdizanje kulturnog nivoa širokih radnih masa.

U periodu obnove tempo razvijanja industrijske proizvodnje bio je sledeći: u 1947 prema 1946 g. 39%, u 1948 prema 1947 g. 31%. U šestogodišnjem planu ovaj tempo razvitka, s obzirom da se sada radi o izgradnji novih industrija, biće relativno smanjen (prosečan tempo prema planu treba da bude 11 do 12%), ali apsolutno — s obzirom da se procenti računaju od sve većeg nivoa proizvodnje, on neće umnogome zaostajati ni za periodom obnove. U svakom slučaju biće neuporedivo veći nego što je bio ikada i u ma kojoj kapitalističkoj zemlji. U Sovjetskom Savezu prosečni porast godišnje industrijske proizvodnje iznosio je u prvoj pntiljetki (1928/32 god.) 22%, u drugoj (1933/37) 17,1%, u 1938/40 13%. Znači, da je tempo planiranog povećavanja proizvodnje u Poljskoj nešto manji od onoga u SSSR u vremenu prve pntiljetke, što je posledica izmenjenih prilika, pošto se razvitak Poljske vrši u osloncu na SSSR i zemlje narodne demokratije. Na kraju šestogodišnjeg perioda industrijska proizvodnja treba da se poveća 85 do 95%, da bude tri puta veća od predratne, a po stanovniku četiri puta veća.

Osnov industriskom razvitku pretstavlja izgradnja velike energetske baze u kojoj, pored uglja, zemnog gasa i nafte, glavnu ulogu igra električna energija. Proizvodnja električne energije u 1955 godini prema 1949 god. treba da bude dva puta veća.

Najveći i najbrži porast predviđen je za osnovna sredstva proizvodnje, izuzev uglja. S obzirom da će proizvodnja uglja na kraju trogodišnjeg plana dostići veoma visok nivo, njen porast planiran je u 6-godišnjem planu samo sa 22 do 28%. U 1955 godini proizvodnja uglja u Poljskoj ravnaće se sa onom u SAD 1937 godine. Brza industrijalizacija Poljske — proizvodnja mašina — zavisi od proizvodnje čelika. Zasad je ova proizvodnja manja dva i po puta po stanovniku, nego u ČSR. Taj nedostatak treba da bude odstranjen proširenjem postojećih topionica i puštanjem u rad jednog dela nove velike topionice kapaciteta 1,5 mil tona, što pretstavlja nešto manju količinu od sadanje ukupne poljske proizvodnje čelika. Za vreme 6-godišnjeg plana treba da počne izgradnja i druge velike topionice u istočnim oblastima Poljske. Blagodareći ovako

velikom proširenju topioničke baze biće omogućen snažan razvitak metalne i mašinske industrije, čija proizvodnja u 1955 treba da bude 210% u odnosu na 1949 g. Proizvodnja mašina alatjika pak, kao osnovna u industriji mašina, treba da se poveća za 20 puta.

Zbog naročito povoljne sirovinske baze hemiska industrija u odnosu na 1949 godinu povećaće se za 200 do 300% i u strukturi industrije Poljske zauzeće drugo mesto, odmah iza uglja.

U proizvodnji sredstava za proizvodnju naročito jak porast predviđen je za ona koja su od odlučujućeg značaja za racionalizaciju i modernizaciju poljoprivrede. Proizvodnja veštačkih đubriva treba da bude tri i po puta veća prema 1949, a pet puta veća prema 1937 godini. Od 1955 godine treba da bude proizvedeno 10.000 do 12.000 traktora godišnje, a to znači 5 do 6 puta više nego u 1949 godini. U istoj srazmeri treba da se poveća proizvodnja i ostalih, naročito složenijih poljoprivrednih mašina, koje predstavljaju bazu za prevođenje poljoprivrede na socijalistički kolosek. Što se tiče motornih vozila, Poljska će od 1955 godine proizvoditi oko 15.000 putničkih automobila godišnje.

U lakoj industriji predviđeno je povećanje proizvodnje pamučnih tkanina za 50%, vunениh za 30%, lanениh za 100% u odnosu na 1949 g. Proizvodnja obuće treba da bude 2,5 puta veća nego u 1949 god., šećera za 25%. U cilju što punijeg i šireg zadovoljavanja potreba radnih masa plan posvećuje naročitu pažnju razvitku sitne industrije.

Novi plan ide i za uklanjanjem neravnomernosti koja postoji između pojedinih krajeva. Danas 3 vojvodstva, koja ne zauzimaju više od 20% teritorije, grupišu 71,5% industrije. S druge strane tri vojvodstva — olštinsko, bjelnatocko i ljubljansko — sa 22% teritorije imaju svega 1,7% industrije. Zato će nova preduzeća biti građena prvenstveno u istočnim i centralnim krajevima. Dve trećine novouposlenih radnika u 6-godišnjem periodu biće iz krajeva industriski slabo razvijenih.

Razvitak poljoprivrede planiran je tako da bi njena proizvodnja držala korak sa porastom gradskog stanovništva i sa povećanjem potrošnje u gradu i selu. Poljoprivredna proizvodnja u 6-godišnjem planu treba da se poveća 35—45% prema 85—95% u industriji. To se ima postići: davanjem poljoprivredi od strane industrije velike količine mašina i veštačkih đubriva; propagiranjem i širenjem savremene agrotehnike i racionalnih metoda rada; državna imanja, koja obuhvataju 10% usevne površine, postaće uzorna socijalistička dobra, koja će u prvom redu forsirati robnu proizvodnju; ukazivanjem svestrane pomoći siromašnima i srednjim seljacima u korišćenju mo-

dernih mašina putem osnivanja mašinskih stanica; postepeno i sistematski, na bazi dobrovoljnog nahođenja razvijae se proizvođačke zadruge.

Raspodela narodnog dohotka na potrošnju i akumulaciju određena je u takvim proporcijama koje garantuju najviše moguću tempo razvitka proizvodnih snaga i najbrži porast životnog standarda (blagostanje) i kulture radnih masa. Usled tako planirane proporcije životni standard u 1955 godini treba da bude 55—60% veći prema 1949 g., odnosno dva puta veći od predratnog.

IV

Jula ove godine biće završena druga godina trogodišnjeg plana privredne obnove Mađarske, a u 1949/50 god. uslediće treća godina plana. Trogodišnji plan Mađarske razlikuje se od planova ostalih narodnih demokratija po tome što je on paralelno sa privrednom obnovom zemlje predvideo i upućivanje razvitka u pravcu promene dotadanih i postizavanje novih proporcija u proizvodnoj strukturi, povećavajući kapacitet teške industrije i proizvodnje elektro-energije. U poljoprivredi plan je predvideo njeno unapređenje na viši tehnički, odnosno proizvodni nivo. U tu svrhu predviđeno je ograničavanje i stalno širenje traktorsko-mašinskih stanica koje, pored elektrifikacije sela, treba da posluže kao osnova za preobraćanje ekstezivne u intenzivnu poljoprivredu.

U prvoj godini trogodišnjeg plana industriska proizvodnja dostigla je 104,5 odnosno 93,5% nivoa 1938 god. Najveći uspeh postignut je u industriji obrade metala čiji indeks iznosi 127, zatim u industriji proizvodnje mašina 121,8, u proizvodnji elektroenergije 117,1. Prosečna mesečna proizvodnja nekoliko karakterističnih grana pokazuje sledeće rezultate:

	Plansko predviđanje za 1949/50 g.	ispunjeno januar—juli 1948 g.
Sirovo gvožđe 1.000 tona — — — — —	95	29,5
aluminijum 1.000 t. — — — — —	1,0	0,69
mašine kom. — — — — —	175	130
lokomotive kom. — — — — —	13	15
teretni automobili komada — — — — —	83	60

Ove brojke jasno pokazuju da je već u prvoj godini plana izvršen snažan zaokret na povećavanju udela teške industrije u ukupnoj proizvodnji zemlje. I u svim ostalim industriskim granama prebaćene su planirane cifre, osim što su relativno malo zaostale cifre u tekstilnoj i konfekciji (usled podbacivanja

uvoza sirovina), kao i u prehranbenoj industriji zbog katastrofalne suše koja je vladala u toj godini.

Plan investicija u toj godini takođe je znatno premašen, što se vidi iz ovog pregleda u milionima forinti:

	Planirano 1947/48	Faktički izvr- šeno	Plan 1948/49
Ukupno — — — — —	1.796,3	2.491,1	2.185,0
Od toga:			
u poljoprivredi — — — — —	579,7	688,0	651,0
u industriji i rudarstvu — —	554,0	792,0	599,0
u transportu — — — — —	427,3	545,4	560,0
u kulturno-prosvetne svrhe —	235,3	468,7	375,0

Kao što se vidi, investicije planirane za 1948/49 zaostale su za 13% iza onih koje su faktički bile izvršene u prvoj godini plana, a ove su pak bile 38,9% veće od planiranih investicija za tu godinu. Ovakav odnos planiranih i ostvarenih investicija ukazuje na znatnu rezervu koja se u njemu nalazila, a koja je omogućila znatno premašivanje planskih predviđanja.

U 1948 godini u Mađarskoj je radilo 100 traktorsko-mašinskih stanica, a u ovoj godini njihov broj treba da dostigne 300 sa uvećanjem traktorskog parka za preko 2.000 komada.

U izvršenju mađarskog privrednog plana spoljna trgovina igra veliku ulogu, jer Mađarska uveliko zavisi od inostranih sirovina. Osnovna zavisnost ogleda se u metalurgiji, koja treba i gvozdene rude i koksa, pored velikog broja obojenih metala. U ostaloj industrijskoj strukturi postoji uobičajena zavisnost, koja je karakteristična i za ostale zemlje narodnih demokratija, naime u pamuku, vuni, juti, koži, kaučuku itd. Relativno visok stepen zavisnosti od inostranih sirovina postavlja i odgovarajuće velike zadatke na mađarsku spoljnu trgovinu. Godišnji uvoz u Mađarsku treba da se kreće na nivou preko dve milijarde forinti, što znači da se za njega moraju stvoriti isto tolika platežna sredstva u inostranstvu. U prvoj planskoj godini 1947/48 stvarno je uvezeno 1.891 mil. for. (plan 2.117), a izvezeno 1.411 mil for. (plan 2.700). Struktura mađarske spoljne trgovine u sektoru uvoza orijentisana je sa preko 80% na sirovine i polufabrikate, koji služe uglavnom reprodukciji, a na sektoru izvoza nepune tri petine otpada na gotove proizvode agrarnog i industriskog porekla.

V

Među zemljama narodnih demokratija Rumunija jedina nema dugoročnijeg privrednog plana. Do ove godine ona je utvrđivala orijentacione godišnje programe, koje je razbijala

na tromesečja. Ovoga puta, za 1949 godinu donela je godišnji plan koji, sudeći po predviđenim ciframa, treba da pretstavlja odlučniji korak na putu ulaženja u plansku privredu. Dok je u 1947 godini bilo predviđeno za investicije svega 22 milijarde leja, za 1949 godinu ta je cifra povećana 3,7 puta i dostiže 82 milijarde leja.

Ova investiciona suma ovako je raspoređena:

Teška industrija i rudarstvo	— — — — —	36,8%
Laka industrija	— — — — —	10,4%
Transport i služba veze	— — — — —	21,2%
Poljoprivreda i šumarstvo	— — — — —	9,4%
Socijalne i kulturne potrebe	— — — — —	11,2% itd.

Program investicija ukazuje na pravac razvitka rumunske privrede u ovoj godini: težište je na teškoj industriji, rudarstvu i elektroenergiji, dakle na proizvodnji sredstava za proizvodnju kao osnovi za dalji privredni razvitak i rekonstrukciju zemlje.

Ukupna industriska proizvodnja u ovoj godini treba da se poveća, prema 1948 god., za 40%. Indeks pojedinih industrijskih grana za 1949 godinu izgleda ovako:

Nafta	— — — — —	113,7
Ugalj	— — — — —	115,0
Sirovo gvožđe	— — — — —	135,0
Čelik	— — — — —	116,0
Valjani materijal	— — — — —	130,0
Uređaji za industriju nafte	— — — — —	232,0
Traktori	— — — — —	138,0
Poljoprivredne mašine	— — — — —	240,0
Hemiska industrija prema vrstama proizvoda	— — — — —	130—600,0
Tekstilna industrija prema vrstama	— — — — —	111,0—128,0

Plan poljoprivrede obuhvata proširenje mreže mašinsko-traktorskih stanica, osnivanje državnih gazdinstava i proizvođačkih zadruga. Poput industrijske, i poljoprivredna proizvodnja u ovoj godini treba da bude povećana za 40%.

Povećanje u spoljnoj trgovini u 1949 godini prema 1948 godini treba da iznese: kod izvoza 87%, a kod uvoza 36%.

Saobrazno porastu proizvodnje treba da bude povećan i životni standard povećanjem potrošnje sledećih osnovnih artikala ishrane: hleba 70%, šećera 129%, proizvoda od testa 300% mesa 110%.

Y. MILENKOVIC

SISTEM »MEĐUEVROPSKIH« PLAĆANJA U OKVIRU MARŠALOVOG »PLANA«

Ekspanzija američkog izvoza od II svetskog rata naovamo unela je haos u spoljnu trgovinu država Zapadne Evrope, koji se naročito pojačao od trenutka kad su ove zemlje pristupile tzv. programu »evropske pomoći«. Onemogućujući obnovu i razvitak proizvodnih snaga država Zapadne Evrope i vezujući ih sve jače za SAD, američka ekspanzija je dovela ne samo do ogromnog pada trgovinske razmene ovih država sa ostalim svetom, nego i do znatnog opadanja razmene između njih samih.

Na svom preposlednjem zasedanju, tzv. »Evropska organizacija Maršalovog plana« bila je prinuđena da prizna da je celokupni međusobni uvoz ovih država iznosio u 1947 svega 65% uvoza iz 1938 godine — računajući vrednost uvoza po cena iz 1948/49.¹

Ovako kritičan razvitak međusobne trgovinske razmene »maršalizovanih« zemalja nesumnjivo pretilo da izazove potpuno suprotne posledice od onih koje je američki monopolistički kapital nameravao da postigne Maršalovim »planom«. Od samog početka, jedan od bitnih ciljeva ovog oruđa američkog imperijalizma bio je — izolovati Zapadnu Evropu i preseći njene privredne veze sa spoljnim svetom, a u prvom redu sa demokratskim zemljama Istočne Evrope. Međutim, nije teško uvideti da zapadne države, već potpuno prignječene ekspanzijom američkog izvoza i »problemom dolara«, moraju da potraže neki izlaz za svoj opstanak. Ne nađu li tržišta i izvore snabdevanja u okviru Zapadne Evrope, one će, pod sve jačim pritiskom unutrašnjih protivrečnosti, morati da ih potraže na drugoj strani. Pri tome se demokratske države, u kojima se izgrađ-

¹ Interim report of the European recovery program — 1948 (Organisation for European economic cooperation).

nja odvija izuzetno snažnim tempom, ukazuju kao jedino stabilno i prostrano tržište. Istovremeno, njihovi bogati siroviniski izvori mogu da snabdevaju industrijalizovane zemlje Zapadne Evrope svim neophodnim sirovinama i namirnicama, ne zahtevajući za to ni zlato ni dolare.

Međutim, ovakva preorijentacija spoljne trgovine Zapadne Evrope, koja bi neminovno dovela do njenog privrednog jačanja i osamostaljivanja, nanela bi težak udarac imperijalističkim planovima Volstrita. To bi značilo osujećivanje namera SAD da od Zapadne Evrope načine poslušno oruđe za dalju agresiju prema tvrđavi socijalizma i zemalja narodne demokratije, a istovremeno bi omogućilo državama Zapadne Evrope da se oslobode trustova i eksploatacije američkog kapitala.

U nameri da spreče ovakav, po njih nepoželjan razvitak, tvorci Maršalovog »plana« su pristupili iznalaženju novih puteva za što potpunije vezivanje zapadnoevropskih država, za potpuno potčinjavanje njihove spoljne trgovine interesima američkog imperijalizma. Rezultat ovih nastojanja bio je sporazum o tzv. »međuevropskim« plaćanjima, potpisan u Parizu 16 oktobra 1948 godine od strane svih država učesnica Maršalovog »plana«. Pod vidom »proširenja« i »uravnotežavanja« međusobne razmene maršalizovanih zemalja, ovaj sporazum unosi u dosadašnji mehanizam programa »evropske pomoći« dva nova momenta:

1) kompenzaciju međusobnih neizravnatih potraživanja i dugovanja država učesnica, i

2) tzv. »uslovnu pomoć«.

Prva tačka svodi se ustvari na neku vrstu multilateralnog kliringa koji se vrši posredstvom američke agenture u Evropi, Banke za međunarodna plaćanja u Bazelu, a predviđa dve vrste kompenzacija.

Prva kategorija obuhvata kompenzacije koje imaju za posledicu smanjenje izvesnog broja aktivnih i pasivnih salda država učesnica, drugim rečima — prebijanje uzajamno povezanih potraživanja i dugovanja kojim se smanjuje ukupan iznos neizravnatih potraživanja i dugovanja.

Druga kategorija, pak, obuhvata takve kompenzacije pri kojima nastaje nov saldo ili se neki već postojeći saldo povećava. Primer ovakvih kompenzacija, do koga bi najčešće došlo u praksi, bio bi sledeći: ako bi Italija imala aktivan bilans prema Britaniji, a pasivan prema Belgiji, koja je sa svoje strane aktivna u odnosu na Britaniju, onda bi se ova kompenzacija izvršila na taj način što bi Italija, radi izravnanja svog duga Belgiji, prenela na nju svoje potraživanje od Britanije. U tom slučaju, italijanski dug Belgiji bi se smanjio ili potpuno išče-

zao, dok bi se britanski dug Belgiji povećao u odgovarajućem stepenu. Prema tome, u najvećem broju slučajeva, ova vrsta kompenzacije bi se svodila na koncentraciju potraživanja na jednoj i koncentraciju dugovanja na drugoj strani, pri čemu bi se smanjivao broj dužnika i broj poverilaca, dok bi ukupni iznosi potraživanja i dugovanja ostali nepromenjeni.

Prilikom razgovora koji su prethodili potpisivanju sporazuma, kompenzacije prve kategorije nisu naišle ni na kakve prigovore od strane država učesnica ali, kao što ćemo docnije videti, one ne mogu da dovedu ni do kakvih znatnijih olakšanja u svojem međusobnom platnom prometu. Međutim, kompenzacije druge kategorije izazvale su, iz razumljivih razloga, žestok otpor većine evropskih država. Pokazaćemo na pomenutom primeru kakav bi u izvesnim uslovima mogao da bude položaj Engleske, ako bi pristala da automatski podvrgne svoj bilans kompenzacijama druge kategorije.

Britanija ima platni sporazum sa Belgijom; na osnovu toga obe zemlje otvaraju jedna drugoj kredite do jednog određenog iznosa. Prekorači li jedna od strana ovu granicu, ona odmah mora da plaća drugoj strani taj višak u zlatu ili dolarima. Ako pretpostavimo u pomenutom primeru da je Engleska već bila dužna Belgiji (što je danas stvarno slučaj), ali da nije prekoračila određeni plafon svog kredita, onda bi ona, u slučaju da Italija prebaci svoje potraživanje prema Britaniji na Belgiju, došla u opasnost da Belgiji plaća zlatom ili dolarima onaj deo belgiskog potraživanja koji premaša ugovorenu granicu kredita.

Usled upornog odbijanja evropskih država da prihvate ovakav način regulisanja međusobnih potraživanja i dugovanja, SAD su bile primorane da popuste i da prihvate kompromisno rešenje, prema kome će se samo kompenzacije prve kategorije vršiti automatski. U slučaju tzv. kompenzacija druge kategorije, Amerikanci će davati svoje sugestije preko Banke za međunarodna plaćanja, ali se sama kompenzacija ne može izvršiti bez pristanka zainteresovanih država. Prema tome, čitava prva tačka sporazuma svodi se praktično na kompenzacije prve kategorije koje će Banka za međunarodna plaćanja vršiti svakog meseca za međusobne transakcije država učesnica, obavljene u prethodnom mesecu.

Da bi se videlo šta se može očekivati od novog sistema kompenzacija, treba se potsetiti izvesnih činjenica iz ranije istorije Maršalovog »plana«. Naime, još 18 novembra 1947 godine, na »sugestiju« SAD i sa istim ciljem, bio je zaključen sporazum o »evropskom« kliringu između Belgije, Francuske, Italije i Holandije. Ubrzo potom sporazum je potpisala i anglo-

američka okupaciona zona u Nemačkoj, a osam drugih učesnica Maršalovog »plana« pristupile su kao fakultativni članovi. Stvarni rezultati ovog sporazuma, o kome se nije mnogo govorilo u javnosti, bili su više nego bedni. Januara 1948 godine izvršene su prve kompenzacije salda nastalih tokom decembra 1947. Ukupna suma koju je trebalo izravnati iznosila je, izražena u dolarima, nekih 700 miliona, a od toga je prebijeno svega 39 miliona dolara. Razlog ovakvog neuspeha, koji istovremeno ukazuje i na slabe izgledе novog američkog projekta, veoma je jednostavan i svodi se u osnovi na neravnomerni razvrtak kapitalističkih država Evrope, naročito potenciran u rezultatu Drugog svetskog rata. Jasno je da je osnovni uslov za uspešno funkcionisanje ovakvog sistema uzajamna povezanost potraživanja i dugovanja, uslov koji u ovom slučaju ne postoji. Dve, najviše tri države, javljaju se u ulozi opštih poverilaca, dok su sve ostale zemlje njihovi dužnici, što, prirodno, onemogućuje neko uzajamno prebijanje širih razmera.

Da bi na neki način tobože »ublažili« ovu neravnomernost, kombinovali su Amerikanci sistem multilateralnog kliringa sa sistemom »uslovne pomoći«, koja pretstavlja drugu karakteristiku novog sporazuma. SAD primoravaju ovim sporazumom države učesnice da jedna drugoj stavljaju na raspoloženje određene iznose domaće valute u svrhu forsiranja njihovog međusobnog robnog prometa. Pri tome glavni teret pada na mali broj država aktivnih u razmeni sa ostalim učesnicama, koje u stvari imaju besplatno da isporuče drugim državama određene količine svoje robe.

UZAJAMNA DAVANJA I PRIMANJA DRŽAVA UČESNICA¹

(izraženo u milionima dolara)

		Daje	Prima
Austrija	— — — — —	3,1	66,6
Belgija	— Luksemburg —	218,5	11,0
Danska	— — — — —	5,1	11,9
Francuska	— — — — —	9,7	333
Grčka	— — — — —	—	66,8
Italija	— — — — —	47,3	27
Holandija	— — — — —	11,3	83
Norveška	— — — — —	16,5	48,3

¹ Accord de Paiements et de Compensations entre les Pays Européens, p. 27.

	daje	prima
Švedska — — — — —	34,8	9,8
Turska — — — — —	28,5	8,8
Engleska — — — — —	312	30
Bizonija — — — — —	108,8	98,6
Francuska zona u Nemačkoj. 14,8	14,8	15,6
	810,4	810,4

Ova pomoć evropskih poverilačkih država povezana je sa Maršalovom »pomoći« koju one dobijaju iz Amerike. Naime, umesto da dobijaju kvotu koja im je prvobitno bila dodeljena, evropske poverilačke zemlje moraju prethodno da se liše izvesne količine svoje valute — odnosno u krajnoj analizi robe, pa tek onda stižu pravo da zahtevaju odgovarajuću protivvrednost u američkoj robi iz kvote koja im pripada.

Na taj način položaj onih država koje imaju da snose glavni teret »uslovne pomoći« veoma se pogoršava. Dok su one i ranije primale američku »pomoć« pod teškim uslovima bilateralnih sporazuma, dotle su SAD prinuđene i da poklanjaju znatne količine robe iz vlastite proizvodnje, što znači da se njihova primanja iz Amerike smanjuju za odgovarajući deo vrednosti.

Ali to ni izdaleka nije sve. Uzmimo kao konkretan primer Belgiju, koju novi sistem naročito teško pogađa. Privredna situacija te zemlje, relativno povoljna po završetku rata, naglo se pogoršala njenim pristupanjem Maršalovom »planu«. Američka potrošna roba jevtinog kvaliteta preplavila je belgisko tržište, tako da danas niz grana belgiske lake industrije preživljuje pravu krizu hiperprodukcije. Nezaposlenost se strahovito povećala u toku poslednje godine, i od nekih 70 hiljada u decembru 1947, približila se cifri od 300 hiljada krajem 1948 godine. Međutim na osnovu novog sistema »uslovne pomoći«, Belgija mora da stavi na raspoloženje ostalim državama svoju valutu, u čistom iznosu od 207,5 miliona dolara. Ovo praktično znači da će zemlje kojima taj iznos bude dodeljen moći da kupuju belgisku robu po svom nahođenju. Savršeno je jasno da će one to iskoristiti u prvom redu da nabave u Belgiji proizvode njene crne i obojene metalurgije i drugu robu koju ne dobijaju iz Amerike, a koja je neophodna za obnovu i proširenje njihove industrije. Amerikanci će, pak, naknaditi Belgiji vrednost ovih isporuka u svojoj robi, ali struktura američke »pomoći« neće nimalo doprineti privrednom razvitku ove zemlje. Maršalove isporuke usmerene su na to da oslobode američko tržište onih roba kojima pretila hiperprodukcija, a ne da stvarno pomognu obnovu evropskih država. Proizvodi koji

se po visokim cenama mogu unovčiti u SAD ili na inostranim tržištima ne figuriraju u Maršalovom »planu«, ili se javljaju samo u »simboličnim« količinama. Prema tome bi Belgija imala da se liši svojih visoko-konjunktornih proizvoda, a da u zamenu za njih dobije iz Amerike potrošnu robu koja joj neće biti ni od kakve koristi, ili će čak pogoršati stanje čitavih grana belgiske privrede. Ukupna vrednost robe koju bi Belgija imala da primi na osnovu Maršalove »pomoći«, u vremenu od 30 juna 1948 do 1 jula 1949, iznosi nekih 250 miliona dolara. Sa pristupanjem sporazumu o »međuevropskim« plaćanjima, Belgija bi imala da pokloni drugim evropskim državama učesnicama 207,5 miliona dolara svoje prvoklasne robe. Prema tome, Belgija bi ustvari imala da dobije svega neznatni iznos od 42,5 miliona dolara američke robe — i to naravno robe koju SAD odredi. Nije teško shvatiti zašto su belgiski predstavnici u tzv. »evropskoj organizaciji« u Parizu, prilikom razgovora koji su prethodili potpisivanju sporazuma, u jednom trenutku bili izjavili da će se zahvaliti na čitavoj američkoj »pomoći«, kako bi Belgija mogla da povрати slobodu akcije u svojoj privrednoj politici.

No nije samo Belgija ustala protiv američkog načina »potsticanja« međusobne trgovine država Maršalovog »plana«. Neke države su bile podnele predlog da SAD, kad već žele da »pomognu« oživljavanje spoljno-trgovinske razmene, treba da iskoriste postojanje viškova nekih roba u Evropi, da ih otkupe slobodnim dolarima i u vidu Maršalove »pomoći« isporuče drugim zemljama. Tako na primer, Turska, koja nije imala tržišta za plasman svog duvana, očekivala je da će Amerikanci otkupiti izvesan deo njenih duvanskih viškova. Međutim, SAD su odlučno odbile i ovaj i slične predloge evropskih zemalja učesnica. S jedne strane, i duvan i većina ostalih proizvoda koji su bili predloženi za otkup američkoj administraciji »evropske pomoći« predstavljaju tipične primere roba kojih SAD u pravo žele da se oslobode. S druge strane, stavljanje slobodnih dolara na raspoloženje evropskim državama omogućilo bi ovima da vrše nabavku i u drugim delovima sveta izvan Amerike, što bi u izvesnom stepenu moglo da doprinese njihovom privrednom osamostaljivanju. Odbijanje ovih predloga od strane Amerikanaca bilo je i zvanično motivisano time, »da Kongres ne bi bio u stanju da kontroliše da li evropske države troše ove dolare u skladu sa propisima programa Maršalovog »plana«.

Najzad, treba pomenuti da novi sporazum obavezuje zemlje učesnice da svakog meseca podnesu Banci za međunarodna plaćanja najdetaljnije podatke o stanju njihovih računa sa svakom pojedinom zemljom, tako da će SAD u svakom trenutku imati apsolutan uvid u njihove međunarodne trgovinske od-

nose. Nije potrebno naročito podvlačiti kakvo preimućstvo ovo pruža američkim monopolima u konkurentskoj borbi sa njihovim evropskim rivalima.

Iz svega jasno proizlazi da novi sporazum o »međuevropskim« plaćanjima nije bio ni jednog trenutka ozbiljno zamišljen da olakša i proširi trgovinu između država Zapadne Evrope. Ono što su SAD želele da postignu, to je — onemogućiti da se ove države izvuku iz gvođenog stiska američkog imperijalizma i da uspostave privredne odnose sa ostalim svetom koji bi bolje odgovarali njihovim vlastitim interesima. Međutim, upravo ovakve mere američkog monopolističkog kapitala svakim danom sve jače zaoštravaju unutrašnje protivrečnosti kapitalističkih država Evrope i produbljuju suprotnosti između njih i Amerike. Pre ili posle, ove države će morati da potraže izlaz u oslobađanju od američkog tutorstva i u uspostavljanju sve tešnijih trgovinskih veza sa zemljama koje svoje međunarodne privredne odnose ne zasnivaju na eksploataciji drugih naroda.

Radoš STAMENKOVIC

P R I K A Z I I K R I T I K A

VELIKA RADNA POBEDA NARODA SSSR

Centralna statistička uprava pri Ministarskom savetu SSSR objavila je 20 januara ove godine rezultate izvršenja državnog plana obnove i razvika narodne privrede SSSR u 1948 godini.

Za tri već ostvarene godine prve posleratne, staljinske petoletke — tj. za 1946, 1947 i 1948 godinu — predviđeni plan celokupne industrijske proizvodnje ispunjen je sa 103%.

Celokupna industrija SSSR ispunila je privredni plan za 1948 godinu sa 106% — što znači da je preko plana proizvedena znatna količina industrijskih proizvoda.

Posmatrano kroz rad i uspehe pojedinih saveznih ministarstava, ispunjenje plana ukupne industrijske proizvodnje SSSR u 1948 godini daje sledeću sliku:

Ministarstvo metalurgijske industrije ispunilo je plan sa 111%, Ministarstvo industrije uglja sa 101%, Ministarstvo petrolejske industrije sa 108%, Ministarstvo električnih centrala (elektrifikacija) sa 103%, Ministarstvo hemijske industrije sa 116%, Ministarstvo elektroindustrije sa 115%. Ministarstvo industrije sredstava za vezu sa 106%, Ministarstvo industrije teških mašina sa 107%, Ministarstvo automobila i traktora sa 115%, Ministarstvo industrije mašina radilica sa 108%, Ministarstvo industrije mašina i instrumenata sa 109%, Ministarstvo industrije građevinskih mašina i mašina za izgradnju puteva sa 126%, Ministarstvo industrije transportnih mašina sa 113%, Ministarstvo industrije poljoprivrednih mašina sa 105%, Ministarstvo industrije građevinskog materijala sa 112%, Ministarstvo industrije drveta i hartije sa 111%, Ministarstvo lake industrije sa 106%, Ministarstvo za preradu ribe sa 100%, Ministarstvo za preradu mesa i mleka sa 100%, Ministarstvo prehranbene industrije sa 108%, Ministarstvo industrije začina sa 104%. Ministarstvo lokalne industrije SSSR i lokalne industrije goriva saveznih republika sa 105%, zanatsko zadrugarstvo SSSR sa 101%.

U 1948 godini primenjivani su napredni tehnološki i proizvodni procesi. Odlične rezultate dao je rad s novim tipovima mašina, mehanizmima i aparatima visokog radnog učinka.

U svemu je ispunjen državni plan snabdevanja narodne privrede sirovinama, gorivom, električnom energijom, uređajima i pomoćnim materijalom.

Valja istaći da su mnoge industrijske grane ispunile i premašile državnim planom utvrđene srednje progresivne norme korišćenja uređaja, sirovina, goriva i materijala, tako da su ove norme tokom 1948 godine u nizu industrijskih grana, u odnosu prema 1940 godini, bile znatno više. Tako, na primer, u 1948 godini prema 1940 godini u preduzećima metalurgijske industrije korišćenje kapaciteta visokih peći povećalo se za 13%; u preduzećima petrolejske industrije brzina eksploatacionog bušenja povećana je za 28%; povećano je korišćenje kapaciteta cementnih zavoda, smanjen je za 5% trošak goriva za izradu jednog kilovata električne energije i tako dalje.

U posebnom izrazu socijalističkog patriotizma, u velikom takmičarskom pokretu trudbenika industrije SSSR, postignuti su jedinstveni rezultati u mobilisanju unutrašnjih izvora, rentabilnosti rada preduzeća i nadplanske uštede.

U 1948 godini premašen je plan smanjenja troškova industrijske proizvodnje, a nadplanska dobit ostvarena u sumi od preko 6 milijardi rubalja.

Većina grana industrije ispunila je državnim planom postavljene zadatke za 1948 godinu u povećanju produktivnosti rada, tako da se produktivnost rada tokom 1948 godine povećala u odnosu na 1947 godinu za 15%, čime je premašen nivo iz 1940 godine.

U poređenju sa 1947 godinom, proizvodnja čitave industrije SSSR porasla je u 1948 godini za 27%. Ovaj ogroman porast industrijske proizvodnje tokom 1948 godine čini da je predratni nivo (1940 godina) celokupne industrijske proizvodnje SSSR prevaziđen za 18%.

Pretstavljen u procentima, ovaj ogroman porast proizvodnje najvažnijih vrsta industrijskih artikala u 1948 godini, izražava se na sledeći način (1947 godina = 100%): sirovo gvožđe — 122%; čelik — 128%; valjano gvožđe — 128%; šine — 124% gvozdene cevi — 139%; bakar — 120%; cink — 136%; olovo — 102%; ugalj — 114%; benzin — 112%; petrolej — 113%; gas — 117%; prirodni gas — 110%; električna energija — 116%; lokomotive za široki kolosek — 153%; trolejbusi — 174%; teretni automobili — 143%; automobili — 210%; autobusi — 142%; kuglični ležaji — 128%; ekskavatori — 284%; parne turbine — 170%; električni motori: do 100 kilovat časova — 159%, a preko 100 kilovat časova — 153%; mašine za rezanje metala — 124%; tkački razboji — 78%; traktori — 204%; poljoprivredne mašine — 199%; kombajni — 510%; traktorni plugovi — 224%; traktorne sejalice — 211%; hemiska gnojiva — 143%; sintetički kaučuk — 179%; kaustična soda — 125%; pamučne tkanine — 124%; vunene tkanine — 128%; kožna obuća — 123%; meso — 125%; mast — 137%; biljno ulje — 133%; šećer — 170% i špiritus — 150%.

U saopštenju CSU se navodi da pored ovih jedinstvenih uspeha u ispunjavanju i premašenju plana postoje industrijske grane koje nisu ispunile plan nekih važnih vrsta produkata industrijske proizvodnje, iako su ga premašile po vrednosti. Potrebno je naglasiti da ovo zaostajanje nema ozbiljnijeg značaja za opšti porast industrijske proizvodnje u SSSR.

Posmatran kroz rad i uspehe pojedinih saveznih republika, porast ukupne industrijske proizvodnje SSSR tokom 1948 godine u poređenju sa 1947 godinom (100%) daje sledeću sliku: RSFSR — 126%; Ukrajinska SSR — 143%; Beloruska SSR — 144%; Uzbečka SSR — 131%; Kazahska SSR — 110%; Gruzinska SSR — 116%; Azerbejdžanska SSR — 113%; Litvanska SSR — 134%; Moldavska SSR — 138%; Letonska SSR — 141%; Kirgiska SSR — 115%; Tadžiska SSR — 120%; Jermenska SSR — 122%. Jedino je Turkmenska SSR u poređenju sa 1947 godinom ostvarila industrijsku proizvodnju samo sa 95%, što se međutim u potpunosti opravdava, jer je glavni industrijski centar Turkmenske SSR — grad Ašhabad — teško stradao u jesen 1948 godine od velikog zemljotresa.

Treba skrenuti pažnju i na vanredno veliki porast industrijske proizvodnje u 1948 godini u oblastima koje su bile okupirane od fašističkih razbojnika. U poređenju sa 1947 godinom, u tim oblastima ukupna industrijska proizvodnja u toku 1948 godine uvećana je za 41%. Tako je, na primer, proizvodnja sirovog gvožđa povećana za 41%, čelika za 66% a valjanog gvožđa za 65%. Proizvodnja električne energije povećana je za 31%, cementa za 49%, šećera za 75% itd.

U oblasti poljoprivrede takođe su postignuti veliki uspjesi. U toku 1948 godine povećane su zasejane površine, u odnosu na 1947 godinu, za 13 miliona i 800 hiljada hektara, od čega na površine zasejane žitaricama otpada 10 miliona hektara. Ukupni prinos žitarica u 1948 godini premašio je 7 milijardi pudova, te tako bezmalo dostigao predratni nivo. Prosečni prinos žitarica po hektaru već je premašio predratni nivo, a činjenica da ukupni prinos u 1948 godini još uvek nije premašio predratni objašnjava se nepovoljnim klimatskim uslovima u većini regiona Povolžja.

Tokom 1948 godine premašen je državni plan u setvi ozimih žitarica za žetvu u 1949 godini, tako da su zasejane površine skoro za 3 miliona hektara veće nego u setvi ozimih žitarica za 1948 godinu. Takođe su postignuti veliki uspjesi i u pošumljavanju terena, sadenju zaštitnih pojaseva, u osnivanju rasadnika i prikupljanju semena drveća, kao i u izvršenju velikih radova oko uvođenja sistema plodoreda u poljoprivredi.

Mašinsko-traktorske stanice su u 1948 godini izvršile za 23% više poljoprivrednih radova nego u toku 1947 godine. U poređenju sa 1940 godinom, radni učinak jednog traktora povećan je u 1948 godini za 13%. Naročito veliki uspjesi postignuti su u odgajivanju domaćih životinja. Broj stoke u kolhozima na dan 1 januara 1949 godine, u poređenju sa stanjem na dan 1 januara 1948 godine povećao se: rogatke stoke za 23%; svinja za 75%; ovaca i koza za 16%; konja za 15%, itd. Takođe se povećao broj domaćih životinja koje se nalaze u ličnoj svojini kolhoznika, službenika i radnika. U 1948 godini poljoprivreda je, u odnosu na 1940 godinu, dobila od države: tri puta više traktora, dva puta više automobila i dva puta više poljoprivrednih mašina, a i znatno se poboljšalo snabdevanje poljoprivrede raznim drugim mašinama, gorivom i gnojivom.

Teretni promet železnicama u 1948 godini prevazišao je nivo iz 1940 godine a povećao se u odnosu na 1947 godinu za 27%. Ukupni plan prosečnog dnevnog utovara u železničkom saobraćaju izvršen je 1948 godine sa 104%. Godišnji plan prevoza tereta rečnim saobraćajem u 1948 godini ispunjen je sa 106%. U poređenju sa 1947 godinom prevoz tereta rečnim saobraćajem povećao se u 1948 godini za 26%. Godišnji plan prevoza tereta pomorskim saobraćajem ispunjen je 100%. U poređenju sa 1947 godinom prevoz tereta pomorskim saobraćajem povećao se u 1948 godini za 11%. Teretni promet automobilskim saobraćajem povećao se u 1948 godini u poređenju sa 1947 godinom za 27%, a nivo predratne, 1940 godine, prevaziđen je za 1,5 put.

Obim ukupne kapitalne izgradnje u 1948 godini u poređenju sa 1947 godinom iznosio je 123%. Po gornjem kriteriju, obim kapitalne izgradnje u industriji uglja izvršen je sa 129%, u metalurgijskoj industriji sa 131%, u industriji električnih centrala sa 120%, u industriji mašina sa 115%, u lakoj i prehranbenoj industriji sa 132%, u oblasti transporta sa 111%, u izgradnji stanova sa 136%, itd. U 1943, 1947 i 1948 godini izgrađeno je, obnovljeno i pušteno u rad oko 4 hiljade državnih industrijskih preduzeća, u gradovima i radničkim naseljima izgrađeno je i obnovljeno oko 51 milion kvadratnih metara stanbenog prostora a u selima je izgrađeno i obnovljeno preko 1 milion i 6 stotina hiljada kuća za stanovanje. U toku 1948 godine, računajući samo centralizovane investicije, izvršeni su kapitalni radovi u oblastima koje su bile okupirane u vrednosti od 20 milijardi rubalja. U ovim oblastima izgrađeno je i obnovljeno: u gradovima oko 8 miliona kvadratnih metara stanbenog prostora a u selima preko 300 hiljada kuća.

Posle ukidanja sistema karata za snabdevanje stanovništva, došlo je do silnog daljeg razvika socijalističke trgovine. Prodaja namirnica i industrijske robe na malo u državnoj i zadrudnoj trgovini u toku 1948 godine znatno je premašila nivo 1947 godine. Tako je, na primer, prodaja šećera povećana za 2 puta, prodaja hleba za 56%, slatkiša za 45%, itd. U 1948 godini otvoreno je 35 hiljada novih državnih i zadrudnih prodavnica, što pretstavlja znatno proširenje trgovačke mreže u SSSR. Tokom 1948 godine ogromno su povećane količine robe prodane na kolhoznom tržištu, čime je premašen nivo iz 1947 godine a daleko prevaziđen nivo predratne, 1940 godine. Naročito je povećana prodaja mesa, povrća i mlečnih proizvoda.

Za poslednje dve godine, protekle od donošenja odluke Vlade SSSR o proširenju zadrudne trgovine u gradovima, snizile su se cene zadrudnog tržišta za 3 a cene kolhoznog za 4 puta.

Uporedo sa sprovođenjem novčane reforme i zamene sistema karata u snabdevanju, ukinute su i visoke komercijalne cene i uvedene snižene jedinstvene državne cene namirnica i industrijske robe u prodaji na malo. U aprilu 1948 godine ostvarena je druga etapa sniženja državnih cena za niz artikala u prodaji na malo, a krajem 1948 godine sprovedeno je i dalje sniženje cena za neke artikale. Usled smanjenja državnih cena i cena u zadrudnoj trgovini i na kolhoznom tržištu, povećala se kupovna moć rublje za 2 puta. U vezi sa ovim, kao i zbog povišenja plata, povećala se realna plata službenika za više od 2 puta.

U poređenju sa 1947 godinom povećao se broj radnika i službenika u narodnoj privredi tokom 1948 godine za 2 miliona lica, čime je za 10% premašen nivo predratne, 1940 godine. Fond plata radnika i službenika povećao se u 1948 godini u poređenju sa 1947 godinom za 10% i to: fond plata radnika u industriji povećao se za 15% a u građevinarstvu za 24%.

Oko milion mladih kvalifikovanih radnika završilo je zanatske i železničarske škole, kao i škole fabričko-zavodske obuke i odmah upućeno na rad u industriju, građevinarstvo i saobraćaj. Pomoću pojedinačnog i brigadnog učenja, kao i na raznim kursovima, osposobljeno je u 1948 godini 2.3 miliona novih kvalifikovanih radnika, dok su 3.8 miliona radnika usavršila svoje znanje.

Broj učenika u osnovnim, sedmogodišnjim i srednjim školama povećao se tokom 1948 godine u poređenju sa 1947 godinom za više od 2 miliona lica. Broj studenata popeo se na 734 hiljade lica, što prevazilazi predratni nivo za 26%. Osim toga, još se 270 hiljada lica školuju kao privatni studenti. U toku 1948 godine završilo je više škole 122 hiljade lica. Ovim je broj osposobljenih visoko kvalifikovanih stručnjaka u 1948 godini za 20 hiljada veći nego u predratnoj 1940 godini. Broj učenika u tehnikumima i drugim srednjim stručnim školama dostigao je 1 milion i 94 hiljade lica, što za 33% premaša broj iz 1940 godine. Tokom 1948 godine, ove je škole završilo 252 hiljade učenika, što za 44 hiljade premaša broj predratne 1940 godine. Opšti broj stručnjaka koji su završili više škole i tehnikume i koji su zaposleni u narodnoj privredi u 1948 godini veći je za 55% nego u 1940 godini.

Tokom 1948 godine postignuti su veliki uspesi u proširivanju mreže zdravstvenih ustanova, sanatorijuma i radničkih odmarališta, a broj lekara se, u odnosu na 1947 godinu, povećao za 24 hiljade. Za prve tri godine petoletke izgrađeni su i obnovljeni vodovodi u 151 gradu i radničkom naselju, uvedeni tramvaji u 15 gradova, trolejbusi u 5, izvršeni su veliki radovi na ulepšavanju i parkiranju gradova, u 195 hiljada stanova sproveden je plin itd. itd.

Uspesi postignuti u 1948 godini označuju veliku radnu pobjedu naroda SSSR u borbi za izvršenje i premašenje zadataka prve posleratne staljinske petoletke. Postignuti uspjesi pokazuju snagu socijalističke privrede i životnost socijalističkog uređenja — njegovu sposobnost da po izlasku iz teškog otadžbinskog rata, uz neprestano podizanje životnog standarda, brzo obnovi razrušeni deo narodne privrede i usmeri sve snage na dalji razvitak i dalje snaženje. Ovi uspjesi su još jedan dokaz nepobedivosti socijalističke ekonomike i nova potvrda njenog neporecivog preimущества nad kapitalističkom ekonomikom.

Uspesi postignuti u 1948 godini jesu rezultat požrtvovanog i samopregornog rada miliona trudbenika Sovjetskog Saveza i mudrog rukovodstva Boljševičke partije koja, na čelu sa velikim Staljinom, vodi sovjetski narod lenjinskim putem u komunizam. Prošla, 1948 godina, značajna je po tome što u njoj ostvareni rezultati brišu teške posledice razaranja fašističkih razbojnika i ponovo uspostavljaju prekinuti tok neposredne borbe sovjetskog naroda za ostvarenje komunizma.

(Rađeno prema saopštenju Centralne statističke uprave pri Ministarskom savetu SSSR »O rezultatima ispunjenja državnog plana obnove i razvitka narodne privrede SSSR u 1948 godini«, objavljenom u »Pravdi« br. 20 od 20 januara 1949 godine).

DISKUSIJA PO PRIVREDNIM PITANJIMA U SSSR

BURŽOASKO-REFORMISTIČKO SHVATANJE EUGENA VARGE REVOLUCIONARNIH PROMENA U ZEMLJAMA NOVE DEMOKRATIJE¹

Vargino napuštanje lenjinsko-staljinske teorije imperijalizma ispoljava se naročito u tome, što on, napisavši veliku knjigu o promenama u ekonomici kapitalizma posle Drugog svetskog rata, čak i ne postavlja pitanje o formama razvitka, zaoštavanja i produbljanja opšte krize kapitalizma posle Drugog svetskog rata.

Takvo ignorisanje problema razvitka opšte krize kapitalizma posle Drugog svetskog rata tesno je povezano sa antilenjinstičkim shvatanjima druga Varge po tom pitanju, koja su jasno izražena u njegovom članku »Osobnosti unutarnje i spoljne politike kapitalističkih zemalja«, gde on govori kako je u toku Drugog svetskog rata »borba dvaju sistema u demokratskom taboru bila oslabljena, obustavljena...«² Dosledno tome, čak i takva najvažnija, rešavajuća, osobnost opšte krize kapitalizma, kao što je borba dvaju sistema — kapitalizma i socijalizma — stavlja se u zavisnost od konjunktura: što znači da se ona čas razvija, čas »obustavlja«.

Zar je uopšte potrebno dokazivati da se borba dvaju sistema u toku Drugog svetskog rata nije obustavljala čak i unutar antihitlerovske koalicije. Dovoljeno je samo ukazati na dobro poznati primer borbe oko otvaranja drugog fronta u Evropi, koja je nesumnjivo bila jedan od oblika ispoljavanja borbe dvaju sistema u antihitlerovskom taboru.

¹ Dajemo jedan deo članka M. Miznjikova »Izvrtaње marksizma-lenjinizma u radovima akademika E. Varge«, objavljenog u br. 6 časopisa »Planovoje hozjajstvo«, 1948 g.

² »Mirovoje hozjajstvo i mirovađa politika«, 1946 g., br. 6, str. 11

Isto takvo elementarno nerazumevanje osnova marksizma-lenjinizma pokazuje drug Varga u svome pokušaju rešavanja jednog od najvažnijih pitanja savremene etape opšte krize kapitalizma kao što je stvaranje zemalja narodne demokratije.

Kao što je u knjizi, tako je i u članku »Demokratija novog tipa« drug Varga uvrstio zemlje narodne demokratije među kapitalističke zemlje. Na 14 stranici svoje knjige drug Varga piše: »Ekonomске promene povezane su sa ozbiljnim političkim promenama. Najvažnija među njima u okvirima kapitalizma jeste stvaranje demokratija novog tipa«. (Podvukao — M. M.). Na taj način »stvaranje demokratija novog tipa« ostavlja zemlje u kojima se ta demokratija obrazovala »u okvirima kapitalizma«, i, dosledno tome, u borbi dvaju sistema — kapitalizma i socijalizma — te zemlje našle su se u taboru kapitalizma.

Države narodne demokratije drug Varga u navedenom članku karakteriše na sledeći način: »Stari državni aparat nije bio slomljen, kao u Sovjetskom Savezu, nego se preuređuje putem neprekidnog uključenja u nj' pristalica novog režima. To nisu kapitalističke države u običnom smislu reči. One međutim nisu ni socijalističke države.« Dakle, po mišljenju druga Varge, u zemljama nove demokratije stari državni aparat nije bio slomljen revolucionarnim putem, nego se samo »preuređuje« čisto reformističkim putem. Što se tiče izjave druga Varge da države narodne demokratije »nisu kapitalističke države običnog tipa«, to je u toj formulaciji očevidno sadržana tvrdnja da su one ipak kapitalističke države, makar i da nisu »običnog tipa«.

To, da drug Varga ne shvata kvalitativno drugačiji karakter društvenog uređenja zemalja narodne demokratije nasuprot zemljama buržoaske demokratije, još jedanput pokazuje i njegova reformistička ocena nacionalizacije u takvim zemljama kao što je Engleska. U istom tom članku drug Varga piše: »Buržoaska nacionalizacija takođe označava progres u pravcu ka demokratiji novog tipa«. U opštijoj formi ta ista misao ponavlja se kod druga Varge i na drugom mestu: »Pojedini elementi prelaza ka novoj demokratiji postoje i u nizu drugih zemalja.«¹ Prema tome, za druga Vargu razlika između starih buržoaskih demokratija i demokratija novog tipa sastoji se samo u stepenu razvika jednih te istih elemenata (nacionalizacija i tsl.), ona nije principijelna. U ovom slučaju, samo u novoj formi, reprodukuje se već pomenuta buržoaska reformistička misao druga Varge o postepenom prerastanju buržoaske države u socijalističku.

Kad uočimo tendenciju druga Varge da posmatra zemlje nove demokratije kao jedan od vidova kapitalističke države, makar i neobičnog tipa, onda se ne može kao slučajna pogreška smatrati njegovo tvrdjenje da u zemljama nove demokratije »preovlađuje državni kapitalizam.«² Ako i ekonomika i država tih zemalja treba da se karakterizuju kao kapitalistička, ekonomska i buržoaska država, makar i neobičnog tipa, onda je jasno da i nacionalizacija u tim zemljama, pa i onda ako je ona izvršena u velikim razmerama, sama po sebi još nije u stanju da izgradi socijalistički sektor, već može dovesti samo do obrazovanja ove ili one forme državnog kapitalizma.

Objektivno, stvaranje zemalja narodne demokratije označava da se u tim zemljama učvrstila vlast radnog naroda grada i sela pod rukovodstvom radničke klase i da ta državna vlast, oslanjajući se na po-

¹ Casopis »Mirovoje hozjajstvo i mirovaia politika«, 1947 g., br. 3, str. 5, 6, (Podvukao M. Milzjnikov).

² E. Varga, Promene u ekonomici kapitalizma kao rezultat Drugog svetskog rata, str. 201

moć i svetsko-istorisko iskustvo Sovjetskog Saveza, polaže temelje socijalističkog društva u tim zemljama.

Drug Varga ne shvata suštinu onih socijalno-ekonomskih preobrazaja koji su ostvareni u tim zemljama. Tako, na primer, karakterizujući katastrofalno smanjenje potrošnje civilnog stanovništva u zemljama kontinentalne Evrope, on piše: »Agrarna reforma i borba oko nje privremeno su smanjili poljoprivrednu proizvodnju. Suša je neobično snizila žetveni prinos. Inflacija je silno smanjila prodaju životnih namirnica sa strane seljaka.«¹ Na taj način drug Varga posmatra agrarnu reformu, pored suše i inflacije, kao jednu od neđača koje su morale da pretrpe zemlje nove demokratije (koje on, uzgred rečeno, i ovom prilikom posmatra kao kapitalističke zemlje). Međutim, agrarne reforme u zemljama narodne demokratije, koje su likvidirale svojinu veleposednika na zemlju i predale zemlju seljacima, stvorile su neophodnu bazu za čvrst savez radničke klase i seljaštva i za polet u poljoprivredi u interesu razvitka tih zemalja ka socijalizmu.

Dotičući se po poslednjoj glavi svoje knjige »perspektiva ekonomskog razvitka kapitalizma«, drug Varga u odnosu na zemlje nove demokratije piše: »Međutim, ma koliko bilo važno i značajno nastajanje privrede novog tipa u tim zemljama, koja se ne može nazvati kapitalizmom u starom smislu reči, značaj uдела tih zemalja u kapitalističkoj svetskoj privredi, uzeto u celini, relativno je malen, i one uglavnom zasada ne menjaju opšte perspektive razvitka kapitalizma kao celine«.²

Dakle, prvo, drug Varga ponavlja istu misao da su zemlje narodne demokratije kapitalističke zemlje, ma da se njihov kapitalizam »ne može nazvati kapitalizmom, u starom smislu reči«. Drugo, po mišljenju druga Varge, stvaranje i razvitak zemalja narodne demokratije »nema bitnog značaja za razvitak opšte krize kapitalizma u celini«, jer je njihov relativni značaj u kapitalističkoj svetskoj privredi isuviše malen.

U osnovi svih tih pogrešaka druga Varge leži buržoasko-reformističko shvatanje prirode društvenog i državnog uređenja u zemljama nove demokratije; zato on nije razumeo da su te zemlje u jedinstvu sa moći socijalističkog Sovjetskog Saveza, otkrile takve velike snage za dalji ekonomski i politički razvitak kojima ne raspolažu i ne mogu raspolagati kapitalističke države, da se dalje perspektive razvitka svetske privrede ne mogu posmatrati apstrahujući ih od borbe dvaju sistema i od daljeg zaoštavanja opšte krize kapitalizma.

Stvaranje i razvitak zemalja narodne demokratije, koje se oslanjaju na pomoć velikog Sovjetskog Saveza, jesu jedno od najvažnijih ispoljavanja zaoštavanja i produbijivanja opšte krize kapitalizma kao rezultat Drugog svetskog rata, pojava koja oštro menja odnos snaga u borbi dvaju sistema — u korist socijalizma, na uštrb kapitalizma. Tvrdi da stvaranje zemalja nove demokratije ne menja »opšte perspektive razvitka kapitalizma kao celine«, drug Varga pokazuje da, prema njegovom shvatanju, borba dvaju sistema — kapitalizma i socijalizma — u međunarodnim srazmerama nije imala bitnih promena usled Drugog svetskog rata.

Odatle potiče takva buržoasko-reformistička »perspektiva ekonomskog razvitka«, koju on opisuje, — perspektiva mirnog, evolucionog obnavljanja svetske kapitalističke privrede na ranijoj osnovi,

¹ E. Varga, Promene u ekonomici kapitalizma posle Drugog svetskog rata, str. 169.

² Na istom mestu, str. 291.

perspektiva njene stabilizacije u krajnjem slučaju za najbližih deset godina — uz hegemoniju američkog imperijalizma.

»U uslovima današnjeg istoriskog perioda, — piše drug Varga, — jedino američke i kanadske banke i koncerni faktički mogu da evropskim zemljama pruže kredite, jer jedino SAD i Kanada raspolažu sredstvima proizvodnje — sirovinama, mašinama, aparatima itd. — u količinama koje premašuju njihovu vlastitu potrebu... Prema tome, tempo obnove, savlađivanja »krize subprodukcije« i izbegavanja ili ograničavanja inflacije u Evropi, zavisi u prvom redu od izvoza američkog kapitala u Evropu.«¹

U toj postavci druga Varga otkriva se direktno srodstvo njegovih shvatanja s piskaranjima buržoaskih ekonomista i političara koji propovedaju »Maršalov plan« kao sredstvo ozdravljenja kapitalizma od njegovih neizlečivih jada. Pri tome drug Varga čak ne izdvaja zemlje narodne demokratije od ostale »kontinentalne Evrope«. Tempo obnove privrede i savlađivanja posleratne krize u kontinentalnoj Evropi, po mišljenju druga Varge, »zavisi u prvom redu od izvoza američkog kapitala u Evropu«. Teško onim zemljama koje odbiju porobljivačke američke kredite! — takav zaključak nameće se na bazi shvatanja druga Varge. Takav zaključak, koji se poklapa sa zaključcima propovednika »Maršalovog plana«, kod druga Varge je direktno rezultat toga što se on nalazi na buržoasko-reformističkim pozicijama, koje ga i dovode do takvih — za sovjetskog ekonomistu sramotnih — »zaključaka«.

Zivot je i ovoga puta grozno ismejao »prognoze« druga Varge do kojih je on došao na osnovu svojih buržoasko-reformističkih shvatanja. Sovjetski Savez i zemlje narodne demokratije bez porobljivačkih američkih kredita u toku tri godine premašile su predratni nivo industrijske proizvodnje i sigurno, brzim tempom, kreću putem ekonomskog uzdizanja. U isto vreme maršalizovane kapitalističke zemlje, koje su pristale na ekonomsko i političko porobljavanje od strane američkog imperijalizma, u procesu obnavljanja i razvitka svoje privrede zaostaju, tapkajući na mestu ili čak idu unazad.

O ANTIMARKSISTIČKIM IZVRTANJIMA I SKRETANJIMA U OBLASTI POLITIČKE EKONOMIJE U SSSR

Široka borba koja se još uvek vodi i razvija na ideološkom frontu u Sovjetskom Savezu, zahvativši oblast filozofije, nauke i umetnosti, vodi se i na području političke ekonomije. Skretanja i izvrtanja u toj oblasti bila su takve prirode da se morala povesti najodlučnija borba za njihovo otklanjanje i raskrinkavanje. Koreni toga skretanja u današnjim diskusijama, koje su našle svoj odraz u sovjetskim ekonomskim časopisima kao »Voprosi ekonomiki«, »Planovoje hozjajstvo«, »Boljševik« i u članicima objavljenim u »Pravdi« i drugim vodećim listovima, osvetljeni su jarkom svetlošću marksističke kritike.

Ta kritika još uvek se razvija i dobija sve jasnije i oštrije konture. Dosada je ona prošla kroz nekoliko faza obeleženih trima događajima koji su se u njenom okviru zbili, počevši sredinom 1947 g. i završivši u oktobru 1948 g., na diskusiji održanoj na proširenoj sednici Nauč-

¹ E. Varga, Izmene u ekonomici kapitalizma, str. 267—268. (Podvukao M. Maznjinov).

ničkog Saveta Instituta ekonomike Akademije nauka SSSR, gde se posle referata direktora Instituta ekonomike K. V. Ostrovitjanova pretresalo pitanje na temu »O nedostacima i zadacima naučno-istraživačkog rada u oblasti ekonomike i o planu radova Instituta ekonomike za 1949 g.« Kritika još uvek traje i raščišćavanje u cilju likvidacije marksizma tuđih političko-ekonomskih shvatanja produžice se, jer se ona još uvek nalazi u takvom stadiju svoga procesa gde još — kao što je to istaknuto u diskusiji posle referata Ostrovitjanova — nije dato pozitivno rešenje novih pitanja. Utvrđeno je da su se neki sovjetski ekonomisti srozali u oportunistam, »jer su se sukobili sa nizom novih pojava i nisu znali da protumače njihov smisao, a često ih uopšte nisu ni primećivali«.¹

Kako duboko leže koreni tih skretanja sa linije marksizma-lenjinizma, na kakvom tlu su oni nikli, kakva je njihova uzajamna unutar-nja povezanost i socijalno-politička uslovljenost još se iz same diskusije u punoj meri ne vidi. Međutim, — kao i u slučaju biologije, — borba protiv recidiva oportunizma i zamaskiranih ispoljavanja buržoaske ideologije jedna je od nasušnih potreba i u oblasti političke ekonomije u SSSR-u.

U ovome prikazu ograničavamo se samo na ocenu skretanja i slabosti koja je dosad data u pomenutim sovjetskim časopisima.

1. Prvi signal za borbu protiv opasnih skretanja revizionističko-oportunističke prirode bila je diskusija o knjizi akademika Eugena Varge »Promene u ekonomici kapitalizma posle Drugog svetskog rata« do koje je došlo u maju 1947 g. Ta diskusija, iako nije odmah urodila plodom pozitivnih postavki dosledne marksističko-lenjinističke kritike, ipak je otkrila jednu od najslabijih tačaka na frontu političke ekonomije. Nije se radilo samo o Eugenu Vargi; svoje pogreške i izvrtanja delio je on sa desetinom svojih saradnika ekonomista okupljenih u »Institutu za svet-sku privredu i politiku« kao i oko redakcije časopisa »Mirovoje hozfajstvo i mirovaja politika«. Posle revizije i kritičke kontrole svega što je Institut radio i izdao, došlo se do zaključka da je Institut u svojim izdanjima, knjigama i časopisima razvio čitav »sistem pogrešaka reformističkog karaktera«.² Stanje je bilo tako ozbiljno da je došlo do obustavljanja časopisa »Mirovoje hozfajstvo i mirovaja politika« i do zatvaranja »Instituta za svetsku privredu i politiku«.

2. Drugi značajan događaj u razvijanju kritike reformističkih skretanja, »koje su sebi savile gnezdo u bivšem Institutu«,³ bila je diskusija u Institutu ekonomike Akademije nauka o zborniku »Ratna privreda kapitalističkih zemalja i prelaz na mirnu ekonomiku«, koji je izišao u redakciji akademika Trahtenberga. Na izdavanju zbornika bili su angažovani osnovni kadrovi bivšeg Instituta, tako da je i taj zbornik bio ustvari rezultat i ogledalo rada Varge i njegovih saradnika Eventova, Višnjeva, Lifa, Gorlinkelja, Vincera, Rojtburda, Besonova, Rubinstajna, Bokšickog i drugih. Ukazalo se da je diskusija o Zborniku morala da pređe daleko njegove okvire, jer su pomenuti ekonomski pisci i samo uredništvo počinili čitav niz teoretskih metodoloških skretanja i grešaka koje nisu bile slučajne ni izolovane od ranije otkrivenih grešaka Varge i njegovog Instituta. Pokazalo se jasno da su raniji Vargini saradnici i dalje išli putem ignorisanja kritike do koje je došlo povodom diskusije o Varginoj knjizi »Promene u ekonomici kapitalizma posle Drugog svetskog rata«.

¹ Вопросы экономики, бр. 8, 1948, стр. 85.

² Вопросы экономики, бр. 8, 1948, стр. 71.

³ Вопросы экономики, бр. 8, 1948, стр. 71.

Diskusija o Varginoj knjizi otkrila je ozbiljne političke i teoretske greške. Osnovni njegov greh sastoji se u reviziji lenjinsko-staljinskog učenja o imperijalizmu i opštoj krizi kapitalizma. Varga je uopšte nepravilno tumačio suštinu opšte krize kapitalizma, zastupajući mišljenje da je ona otpočela kad i epoha imperijalizma, tj. početkom XX stoleća. Uz teoretske greške, razvijao je Varga isto toliko opasnu pogrešnu metodologiju. On analizira ekonomske probleme posleratnog kapitalizma odvojeno od političkih promena. Time što je preneo početak opšte krize kapitalizma na početak XX veka, a ne, kao što to uči drug Staljin, na period Prvog svetskog rata, Varga ne vidi da je cepanje sveta na dva privredna sistema osnovna karakteristika pojma opšte krize kapitalizma. Odvajajući ekonomiku od politike i ignorišući glavnu karakteristiku opšte krize kapitalizma, Varga je neminovno morao doći do toga da ignoriše činjenicu da je odvajanje niza zemalja centralne i jugoistočne Evrope ispod kontrole imperijalizma, kao rezultat Drugog svetskog rata, najvažnija karakteristika daljeg produbljavanja opšte krize kapitalizma. Prema naslovu njegove knjige, međutim, takva činjenica bi trebalo da bude osnovna i jedna od polaznih tačaka njegovih istraživanja na području posleratne kapitalističke ekonomike. »Ta metodologija dovela je autora do niza sasvim drugih netačnih zaključaka i uopštavanja, naročito u pogledu zemalja narodne demokratije,« — piše I. N. Mihejev u časopisu »Izvestija Akademii Nauk SSSR«.⁴

Kritika Zbornika, kao i čitavog niza drugih knjiga i članaka koje su napisali glavni saradnici bivšeg Instituta, pokazuje da su, kao što kaže Mihejev u pomenutom članku, sve osnovne greške tih pisaca ekonomista istog tipa, imaju isti koren: »napuštanje marksizma-lenjinizma, prelaz ka reformizmu, izvrtanje osnovnih lenjinsko-staljinskih postavki o opštoj krizi kapitalizma.«⁵ Što su se više otkrивale greške i izvrtanja lenjinsko-staljinskog učenja o imperijalizmu i opštoj krizi kapitalizma, utoliko su se jasnije pronalazili uzroci štetnog pravca u naučno-istraživačkom radu Varge i njegovih saradnika. Te uzroke osvetljava, pored ostaloga, i nepravilna orijentacija u radu bivšeg Instituta, pri čemu se kao glavni zadatak Instituta za svetsku privredu i politiku nije uzimalo istraživanje na teoretskoj osnovi nego samo gola informacija o tome šta se događa u kapitalističkim zemljama. Takva orijentacija, koja je Institut sve više pretvarala u konjunkturu ustanovu, odbacivala je marksističko-lenjinsku teoriju metod na zadnji plan. Kako je informacija o činjenicama zauzimala prvo mesto, dijalektički metod prilaznja pojavama i njihovog istraživanja zamenjivao se metodom empirisko-pozitivističkog opisivanja. Umesto da u težištu istraživanja ekonomista bude proces zaoštavanja klasnih suprotnosti, naučni rad u Institutu svodio se samo na tehničko-ekonomska opisivanja. »Takva orijentacija na informaciju — piše Mihejev u istom članku — određivala je i pravac naučnog rada, i odabiranje kadrova, i njihovo uzdizanje. Od naučnih kadrova tražilo se pre svega znanje jezika, veština sakupljanja, gomilanja i sistematizovanja činjenica. Samo za znanje činjenica i veštinu sistematizovanja i obrađivanja statističkog materijala, naučni kolegijum dodeljivao je naučna zvanja. Pri tome se ispuštao glavni zahtev u pogledu saradnika, znanje marksizma-lenjinizma i sposobnost njegovog primenjivanja u praksi.«⁶

Za ta izvrtanja i napuštanje marksističko-lenjinske metodologije, piše dalje Mihejev, karakteristično je to što se tu pojavio i drugi faktor na čijoj je osnovi došlo do pretvaranja Instituta za svetsku politiku i

⁴ Известия АН СССР, Отделение экономики и права 1948, стр. 258.

⁵ На истом месту, стр. 259.

⁶ Изв. АН СССР, Отделение экономики и права, 1948, стр. 260.

privredu u gnezdo revizionizma i centar propovedanja buržoaskih teorija u sovjetskoj štampi — vojna saradnja sa SAD i Engleskom. Varga je razvio »teoriju« o obustavljanju borbe dvaju sistema u svetskoj privredi za vreme Drugog svetskog rata. Takvu »teoriju« Varga je dopunjavao drugim »teorijama« kao što su »teorije« o odlučujućoj ulozi buržoaske države u sadašnjoj fazi imperijalizma, o planiranju kapitalističke privrede, o sveopštem priznavanju na Zapadu neizbežnosti socijalizma uopšte, itd. Na bazi takvih shvatanja došlo je do toga da se »prijateljska informacija sovjetske javnosti« o stanju u zemljama saveznika shvatila kao jedan od glavnih zadataka, da se ceo naučni rad Instituta usmeravao u tome pravcu. Tako se postepeno i neprimetno došlo do direktne apologetike američkog i engleskog imperijalizma. Ostrovitjanov je na diskusiji o Zborniku koji je izašao pod redakcijom akademika Trahtenberga podvlačio da se ne može govoriti o pojedinim, odvojenim greškama, već da se radi o određenom nemarksističkom pravcu koji se u toku dugogodišnjeg perioda iskristalisao u naučno-istraživačkom radu većine sovjetskih ekonomista koji su obrađivali pitanja daljeg razvika kapitalizma i posleratnog stanja u kapitalizmu. Sovjetski časopisi okarakterisali su taj pravac kao reformistički, kao pravac koji odražava uticaj reakcionarne buržoaske ideologije na naučno istraživački rad u Sovjetskom Savezu.

3. Poslednji, treći, krupan događaj u savladivanju nedostataka, grešaka i oportunističke revizije na području političke ekonomije u Sovjetskom Savezu bio je referat Ostrovitjanova i diskusija o kojoj smo govorili na početku ovog članka. Ostrovitjanov je, analizirajući slabosti političke ekonomije na celom frontu u SSSR-u, postavio pred naučne radnike u oblasti političke ekonomije u oštroj formi sledeće zadatke: podizanje ideološkog nivoa naučno-istraživačkog rada, dosledno primenjivanje principa partijnosti u nauci, usvajanje marksističko-lenjinske metodologije i najtešnje povezivanje teorije sa praksom socijalističke izgradnje. On je istakao da se u današnjim uslovima naročito ne sme trpeti zaostajanje naučno-istraživačkog rada ekonomskih naučnih ustanova u SSSR. Kao jedan od najkrupnijih nedostataka u oblasti ekonomske nauke, Ostrovitjanov ističe nepostojanje jednog sistematskog udžbenika političke ekonomije socijalizma. U dosadašnjim materijalima koji služe mladim kadrovima za teoretsko obrazovanje, istakao je dalje on, nema one duboke unutarnje logičke i istoriske veze sa kojom je Karl Marks analizirao kretanje kapitalističke ekonomije. Nedostaci su takođe i u tome što se u sovjetskoj štampi potpuno nedovoljno osvetljavaju problemi povezani sa ulogom sovjetske države u ekonomici. Zadaci koje je Ostrovitjanov postavio u svome referatu pred Institut ekonomike Akademije nauka u toku 1949 i 1950 g. takođe pokazuju u čemu se konkretnije sastoje glavni nedostaci i teoretske slabosti na području političke ekonomije. Kao centralnu temu svoga rada Institut je postavio izradu udžbenika političke ekonomije socijalizma u dve sveske. U toku 1949 g. Institut predviđa razrađivanje dva problema iz oblasti ekonomike zemalja narodne demokratije: putevi socijalističkog ekonomskog preobražaja zemalja narodne demokratije i proučavanje pitanja u vezi sa agrarnom reformom u tim zemljama. U diskusiji se naročito ukazivalo na činjenicu da u Sovjetskom Savezu do danas nije izdata ni jedna knjiga ili bar monografija gde bi se osvetlila teoretska pitanja u vezi s nastankom i razvojem ka socijalizmu zemalja nove demokratije. Isto tako Tihoockanski institut u Moskvi nije izdao nijedno delo o sadašnjoj fazi kineske revolucije i o krizi kolonijalnog sistema posle Drugog svetskog rata. U oblasti ekonomike kapitalističkih zemalja Institut stavlja u težište svoga naučnog rada proučavanje savremenog imperijalizma i zaoštavanje opšte krize kapitalizma u posleratnom periodu.

Diskusija koja se razvila posle referata Ostrovitjanova takođe ot-kriva prirodu slabosti i skretanja u oblasti političke ekonomije. Oštrog, najnegativnijoj kritici, podvrgnut je metod opisivanja, kao oružje reak-cionarne buržoazije koja je danas više nego ikada ranije sklona da iz-begava svaku analizu i otkrivanje zakonomernosti razvitka, kako bi se prikrilo nužno truljenje i umiranje kapitalizma i njegovo smenjivanje socijalizmom. Ekonomist Černomordik isticao je u diskusiji da je pre-bacivanje da danas kod mnogih sovjetskih naučnika ekonomista nema teoretske smelosti — opravdano. »Pitanje teoretske smelosti, — rekao je on — tesno je povezano sa principom partijnosti u naučnom radu, jer se princip partijnosti ne svodi na obilato citiranje rezolucija partiskih kongresa i drugih dokumenata. Princip partijnosti — to je shvatanje najvitalnijih problema i inicijativa u njihovoj razradi, svest o odgovor-nosti pred zemljom, pred državom, pred Partijom.«

Referat Ostrovitjanova bio je od strane nekih učesnika u disku-siji takođe podvrgnut kritici. Ekonomist Dvorkin isticao je da neki glavni problemi nisu bili dovoljno izdvojeni da bi se mogla oko njih koncen-trisati diskusija. Ekonomistkinja Z. Gurvič takođe je referat ocenila kao nedovoljan, naglasivši da Ostrovitjanov nije dao analizu uzroka skreta-nja i grešaka, da referat ne daje perspektivu i da je, najzad, potrebno likvidirati sa pretpostavama o tome da se cela stvar može svoditi na »ras-pravljanje« između Varge i Ostrovitjanova.⁷

Ekonomist Kac smatra da se referat Ostrovitjanova ustvari sveo na to da se ukaže samo na niz nedostataka. Nedovoljne su, rekao je on, opšte želje polazeći od toga da je nužno razraditi pitanja opšte krize kapitalizma i pokazati zaoštavanje antagonizama monopolističkog kapi-talizma. Stab visoke naučne ustanove na ekonomskom frontu neće ispu-niti zadatke koji se pred njega postavljaju, ako ne postane laboratorija nove stvaralačke misli, ako se bude samo rukovodio posredstvom takvih opštih formula. U savremnom kapitalizmu ima novih pojava koje zahte-vaju da budu proučene. Treba konkretno proučiti, kaže dalje Kac, do koje su se mere zaoštrile suprotnosti među imperijalistima. Dok su se, na primer, imperijalisti u toku i posle Prvog svetskog rata zadovolja-vali otimanjem kolonija i prekrojavanjem geografske karte sveta, dotle su u toku i posle Drugog svetskog rata uzeli kurs na gušenje, uništa-vanje industrijskog potencijala svojih suparnika (Hitlerovci, Maršalov plan itsl.).

Ekonomist Kac je u daljnjem svome izlaganju konstatovao, tako-đe, nedostatak teoretske smelosti kod sovjetskih ekonomista. »Nama na ekonomskom frontu smeta onaj boljševizmu potpuno tuđi kukavičluk, o kome je A. Zdanov govorio u okviru filozofske diskusije. Organizacione mere moraju pomoći da se stvori takva situacija gde bi ljudi koji se boje da stvaralački prilaze novim pitanjima i koji ometaju druge da to čine postali svesni toga da to sadrži iste takve posledice kao i sroza-vanje na neistinite oportunističke pozicije.«⁸ On zahteva da se na eko-nomskom frontu razvija žestoka borba ne samo protiv oportunističkih izvrtanja, već i protiv onih ljudi koji ne shvataju da život ide napred i da ponavljanje starih teza, bez razrade novih, takođe znači oportuni-zam i zaostajanje iza života. Po pitanju novih naučnih kadrova, kaže Kac, oni će se lako naći ako u Institutu ekonomike budu stvoreni uslovi koji će doprineti tome »da stvaralačka misao bude ključ«. Novi kadrovi stvaraju se u procesu borbe protiv rutine i samozadovoljenja.

Ekonomist Maslennikov, koji je bio zamenik Varge na direktor-skom položaju u bivšem Institutu za svetsku politiku i privredu, osvrta

⁷ Вопросы экономики, бр. 9, 1948, стр. 76.

⁸ Вопросы экономики, бр. 8, 1948, стр. 84.

nuo se pored ostalog i samokritički na raniji rad kolektiva bivšeg Instituta. On je u diskusiji podvukao da je skretanje u Institutu bilo »organski porok«, rezultat uticaja reformističke škole.

U poslednje vreme u sovjetskim časopisima recenzirane su i podvrgnute kritici mnoge knjige iz područja proučavanja ekonomike kapitalizma posle Drugog svetskog rata, iz oblasti ekonomske statistike, ekonomske geografije, ekonomije socijalizma i drugih oblasti i disciplina političke ekonomije. Svuda se kao opšta karakteristika slabosti na frontu političko-ekonomskih naučnih istraživanja i raskrinkavanja buržoaske nauke i njenih uticaja ističe zaostajanje teoretske misli iza života, iza gorućih teoretsko-političkih problema koje on neodoljivo danas postavlja. To zaostajanje svakako pretstavlja glavni uzrok toga da su desetine sovjetskih ekonomskih pisaca u svome istraživanju pale u greške nemarksističkog i antimarksističkog značenja i što su se neki srozali na pozicije oportunizma i revizionizma. Ali oštra borba i sveobuhvatna kritika, koja sve nemilosrdnije razotkriva i žigoše pogrešne i štetne naučne radove, svedoči o životnoj snazi sovjetske ekonomske nauke, o njenom marksističko-lenjinističkom granitnom temelju.

M. Gavrić

PRVO ZASEĐANJE KOMITETA ZA RAZVITAK TRGOVINE

Na trećem zasedanju EKE aprila 1948 godine sovjetska delegacija podnela je predlog o osnivanju, u okviru EKE, jednog komiteta za razvitak industrije i jednog komiteta za razvitak ekonomskih veza. Predlog sovjetske delegacije bio je podnet u cilju bržeg i efikasnijeg sprovođenja u delo mandata EKE, koji glasi: »Komisija će, radeći u okviru politike U. N., pokretati i učestvovati u merama za podizanje zajedničke akcije na ekonomskoj obnovi Evrope, u merama za podizanje nivoa evropske privredne delatnosti i merama za održavanje i jačanje privrednih odnosa između evropskih zemalja i između ovih i drugih zemalja sveta.« Sovjetska delegacija bila je inspirisana željom da se popuni jedna velika praznina u dotadanoj organizaciji komisije, koja je imala izvestan broj tehničkih organa koji su se bavili pojedinačnim pitanjima — a ne organe koji bi problem povećanja proizvodnje i jačanje međuevropske trgovine obuhvatali u celini. Osnivanjem ovih novih organa EKE i stvarnom iskrenom saradnjom u njima svakako bi bio učinjen velik korak unapred na putu rešavanja gorućih privrednih problema u Evropi.

Međutim, usled opozicije anglo-američkog bloka, do pozitivnog rešenja nije došlo na trećem zasedanju EKE. Umesto toga, na predlog švedske delegacije, usvojena je jedna kompromisna rezolucija prema kojoj je pitanje osnivanja ovih novih organa povereno jednom Ad hoc komitetu za industrijski razvitak i trgovinu. Zadatak ovog Ad hoc komiteta bio je da ispita sovjetske predloge, kao i eventualne druge predloge koji budu podneti, i da narednom, IV zasedanju EKE, podnese svoje preporuke o delokrugu rada organa za koje nađe da treba da budu osnovani u EKE. Taj komitet se sastao krajem septembra 1948. Na njemu su se oštro sukobile dve suprotne tendencije; jedna konstruktivna, koja je išla za tim da se EKE-u da prava sadržina, da se ona učini korisnim instrumentom evropske saradnje u rešavanju gorućih evropskih problema i druga, koju je zastupao anglo-američki blok, i koja je išla za tim da od EKE stvori jedno čisto tehničko telo, koje bi u neku ruku bilo privesak Maršalove organizacije u Parizu. Prvu konstruktivnu tendenciju zastupale su zemlje narodne demokratije na čelu sa SSSR, koje su isti-

cale da se ključ za rešavanje evropskih privrednih teškoća nalazi u pojačanju proizvodnje u ratu opustošenim i nedovoljno industrijski razvijenim zemljama, te da je osnivanje jednog organa EKE koji bi se bavio isključivo tim pitanjima od naročite važnosti. Bez napora u ovom pravcu, jedan organ koji bi se bavio samo problemom jačanja trgovine »radio bi samo u prazno«, kako je izjavio čak i predstavnik švedske delegacije, jer je za povećanje međuevropske razmene osnovni preduslov da se prethodno poveća proizvodnja. Ta činjenica je morala biti jasna svim prisutnim delegatima, ali s obzirom na to da bi ovakav jedan forum pre ili posle morao da raskrinka »Maršalov plan« i imperijalističke planove SAD u Evropi, ona se nije mogla afirmirati, i predlog je na glasanju propao. Delegacija SAD je istrajno, tokom celog zasedanja, zastupala tezu da je dovoljno formirati komitet za trgovinu, koji bi se eventualno mogao baviti i problemima povećanja proizvodnje — za tačno precizirane artikule — koja bi neposredno dovela do povećanja razmene. I pored priličnog kolebanja u početnoj fazi konferencije, delegacije zapadno-evropskih zemalja su poslušno sledile diktat SAD i priključile se definitivno američkom stanovištu. U težnji da nađe rešenje na temelju koga bi se mogli ostvariti principi saradnje predviđeni mandatom komisije, sovjetska delegacija je, nalazeći se pred ovakvom upornom opozicijom, izmenila svoj prvobitni predlog i predložila osnivanje jednog organa koji bi se bavio kako problemima industrijalizacije tako i problemima razvitka trgovine. Međutim, i taj kompromisni predlog Sovjetskog Saveza je odbijen. Anglo-američki blok je najzad uspeo u svom nastojanju da se formira jedan komitet za razvoj trgovine, i to posle glasanja, pri čemu su se zemlje narodne demokratije i Sovjetski Savez uzdržali od glasanja. Time je propala i ideja da se problem povećanja proizvodnje, odnosno i industrijalizacije nedovoljno razvijenih evropskih zemalja, postave na širu međunarodnu osnovu i da se o njima diskutuje u okviru opštih evropskih problema i u interesu same Evrope kao celine.

Kao što je rečeno, Ad hoc komitet je samo glasovima SAD i zapadno-evropskih zemalja predložio plenumu EKE osnivanje samo jednog komiteta koji bi se bavio ispitivanjem mogućnosti razvitka trgovine. Normalno, ovaj komitet bi dobio legalni status i mogao da radi tek pošto njegov mandat odobri plenum EKE. Međutim do njegovog prvog sastanka došlo je i pre odobrenja mandata. Inicijativu za ovo uzeo je sam sekretarijat EKE, koji je zatražio mišljenje svih zainteresovanih vlada o mogućnosti sazivanja komiteta pre njegovog »legalnog« postanka. Pri ovome su odlučujuću reč imale zemlje narodne demokratije, s obzirom da su se uzdržale od glasanja prilikom predlaganja njegovog osnivanja.

Ostajući na liniji korisne saradnje makar i u ovako suženim okvirima, one su dale svoj pristanak za početak rada komiteta. Pred njegov prvi sastanak (14—19 februara 1949) sekretarijat je izradio i dostavio vladama članicama EKE na razmatranje svoje sugestije u pogledu delokruga rada kojim bi se mogao baviti komitet u okviru svoga privremenog mandata. Sugestije sekretarijata izrađene su na osnovu izjava koje su davane na zasedanju Ad hoc komiteta, kao i na osnovu docnijih konsultacija sa ekspertima pojedinih zemalja članica.

U izveštaju sekretarijata jasno su odvojene tri grupe problema koje bi spadale u nadležnost komiteta. U prvu grupu spadaju mere koje bi se mogle preduzeti u cilju poboljšanja mehanizma postojećih bilateralnih sporazuma i eventualno uvođenje elemenata multilateralizma u spoljnu trgovinu; drugim rečima, predlaganjem ovih mera težilo se samo postepenom otklanjanju teškoća koje proističu iz bilateralne trgovine i koje ometaju punije korišćenje postojećih privrednih kapaciteta. U drugu grupu, međutim, dolaze mere, upravljene na proširenje baze za razvitak

međuevropske razmene. U treću grupu je sekretarijat svrstao pitanja manjeg značaja, kao što su izmena патената, izmena studenata i stručnjaka itd.

I ovako postavljen okvir unutar koga bi trebalo da se odvija rad komiteta mogao je biti donekle prihvatljiv, jer je i on, naročito u svom drugom delu, pružao mogućnosti za iznalaženje modaliteta saradnje i na polju povećanja produkcije, kao preduslova za stvarno povećanje međuevropske razmene. S obzirom na ono što je prethodilo u Ad hoc komitetu, jasno je bilo od početka da će se glavna bitka voditi upravo na tom pitanju.

Posle kraće generalne debate, kompromisnim rešenjem, izabrane su tri grupe, od kojih je svaka imala da se pozabavi jednom grupom pitanja, onako kako su bile iznete u izveštaju sekretarijata.

Radna grupa br. 1 imala je, između ostalog, da ispita mere za poboljšanje mehanizma bilateralnih sporazuma i ispitivanje mogućnosti uvođenja multilateralnih elemenata u trgovinske odnose. Međutim u momentu kada je diskutovano o tome da će se evropske zemlje truditi da razviju do najviše mere svoju uzajamnu trgovinu, u okviru bilateralnih sporazuma, eventualno zaključenjem dugoročnih bilateralnih sporazuma, američki delegat je tražio da se istakne u rezoluciji da je to prihvatljivo samo za prelazni period, u sadašnjim okolnostima, i da će te zemlje težiti da uspostave multilateralizam, odnosno slobodnu trgovinu, pošto ona najviše odgovara interesima američkih monopola. Duh Havane i njenih suprotnosti nije mogao da se i ovde ne pojavi. Radna grupa završila je rad izglasavanjem rezolucije kojom se poziva sekretarijat da prouči mehanizam i modalitete bilateralnih sporazuma i podnese konkretne predloge za rešavanje teškoća koje se manifestuju u njihovom sprovođenju.

Konkretni zaključci ostavljeni su, dakle, za naredna zasedanja, dok sekretarijat na bazi konkretnih podataka ne ispita razne mogućnosti za poboljšanje funkcionisanja bilateralne trgovine.

Glavna bitka vodila se u radnoj grupi br. 2, koja je imala za zadatak da ispita mogućnosti proširenja baze međuevropske razmene, putem povećanja proizvodnje. U ovoj grupi su oživele diskusije slične onima koje su vođene u Ad hoc komitetu. Delegacije zemalja narodne demokratije isticale su ponovno da u rešavanju ovih problema leži glavni zadatak komiteta i da od njih upravo zavisi stvarno proširenje međuevropske razmene. U nemogućnosti da ospore ovu činjenicu, a prisiljene da podržavaju — suprotno svojim životnim interesima — stav SAD, delegacije zapadno-evropskih zemalja su tražile polovična rešenja ne usuđujući se da problem obuhvate u njegovoj celokupnosti.

To se najbolje pokazalo kod izrade rezolucije. Zapadnoevropske zemlje priključile su se francuskoj rezoluciji koja je predviđala ispitivanje mogućnosti povećanja proizvodnje za izvestan broj dobara, ali uz prethodno konsultovanje zainteresovanih vlada i bez kakve aluzije na povećanje evropske proizvodnje u cilju smanjenja prekomorskog uvoza i time zavisnosti od SAD.

Nasuprot tome stajao je projekat rezolucije delegacije ČSR, koju su podržavale sve zemlje narodne demokratije i Sovjetski Savez. Ovom rezolucijom predložena je izrada jedne objektivne studije evropskih potreba i mogućnosti proširenja trgovinske baze u cilju smanjenja prevelikog uvoza iz prekomorskih zemalja koji je uzrok trajne nestašice dolara i vezanosti za »pomoć« iz SAD. Na osnovu rezultata ove studije trebalo bi da uslede i konkretni predlozi o tome šta bi vlade imale da preduzmu u cilju povećanja proizvodnje i koje bi prepreke koje stoje na putu ka postizanju tog cilja imale biti uklonjene.

Povodeći se za stavom SAD, maršalizovane zemlje naravno nisu mogle, niti smele, da prihvate ovakvo rešenje. Izgledalo je da će se na ovom najvažnijem pitanju konferencija razići bez ikakvih pozitivnih rezultata. Međutim, do kompromisa je ipak došlo i to samo blagodareći smislu i želji za saradnjom, koju su pokazale zemlje narodne demokratije i Sovjetski Savez. Kompromisna rezolucija ovlašćuje sekretarijat da, uz konsultaciju zainteresovanih vlada, izradi listu artikala u kojima postoji nestašica u Evropi i potom ispita kako mogućnost razvitka proizvodnje i izvoza ovih dobara, tako i potrebe u opremi neophodnoj za povećanje njihove proizvodnje. Na ovaj način stvorena je ipak baza za izvesnu saradnju, ali ne u onom obimu koji bi bio stvarno potreban i moguć.

Pritisak koji »Maršalov plan« vrši na zapadno-evropske zemlje onemogućio je proširenje saradnje van ovih uskih okvira. To se očigledno pokazalo u radnoj grupi br. 3, kad je sovjetska delegacija pokrenula diskusiju o diskriminaciji koju sprovode kako SAD tako i zapadno-evropske države po njihovom diktatu. Ove zemlje se nisu smele upustiti u diskusiju o čisto ekonomskim posledicama diskriminacije, već su je, koristeći se pravilima procedure, prekinule odmah u začetku glasanjem.

Ovo zasedanje je ponovno potvrdilo istu činjenicu koja je došla do izražaja i na ranijim zasedanjima EKE, da zapadno-evropske zemlje imaju najživlji interes za trgovinu sa demokratskim zemljama. Međutim, američki imperijalisti iz razumljivih razloga žele da onemoguće svako znatnije proširenje ove trgovine, plašeći se da bi to moglo dovesti do izvesnog osamostaljenja zapadno-evropskih zemalja i da bi moglo paralisati dejstvo Maršalovog plana. S druge strane, sve jače zaoštravanje protivrečnosti u koju zapadaju evropske kapitalističke zemlje nagoni zapadno-evropske zemlje da nađu bilo kakav izlaz izvan onih okvira koje postavlja američki imperijalizam. Zavisnost tih zemalja od SAD u pogledu izvesnih osnovnih vrsta sirovina, kao na primer drveta, obojenih metala itd., onemogućuje njihovu obnovu i razvitak. Prirodno je da u ovakvim uslovima nije moglo biti postignuto jedno konstruktivno i radikalno rešenje u smislu predloga demokratskih država, koje bi pitanje evropske obnove postavilo na zdrave osnove. No istovremeno, i to je ono što naročito treba istaći, čak i polovične odluke poslednjeg zasedanja EKE pokazale su sa nedvosmislenom jasnoćom svu dubinu protivrečnosti interesa američkog kapitalizma i interesa država Zapadne Evrope.

RIP-RISTIC

SADRŽAJ

	str.
Nekoliko reči o zadacima našeg časopisa — — — — —	1
Iz političkog izveštaja Josipa Broza Tita na V Kongresu KPJ	6
Edvard Kardelj: Međunarodni položaj i Nova Jugoslavija (iz referata druga Kardelja na V Kongresu KPJ) —	10
Moša Pijade: O pitanju Balkanske federacije — — —	20
Lazar Sokolov i Marijan Hubeni: Karakteristične crte današnje ekonomike SAD — — — — —	32
D-r Abert Vajs: Zločin genocida u međunarodnom krivičnom pravu — — — — —	55
Oskar Alevi: Osnovne karakteristike robnih tržišta —	83
V. Milenković: Novi privredni planovi zemalja narodne demokratije — — — — —	94
Radoš Stamenković: Sistem »međuevropskih« plaćanja u okviru maršalovog »plana« — — — — —	105
PRIKAZI I KRITIKA:	
Velika radna pobjeda naroda SSSR — — — — —	112
DISKUSIJA PO PRIVREDNIM PITANJIMA U SSSR	
V. Miznjikov: Buržoasko-reformističko hvatanje Eugena Varge revolucionarnih promena u zemljama narodne demokratije — — — — —	117
M. Gavrić: O antimarksističkim izvrtanjima i skretanjima u oblasti političke ekonomije u SSSR — — — — —	120
Rip-Ristić: Prvo zasjedanje komiteta za razvitak trgovine	125

Uređuje odbor. Odgovorni urednik Ivan Karaivanov.
 Časopis izlazi tromesečno. Uredništvo i administracija. Beograd, Božidara Adžije br. 11, telefon 42-881; tekući račun kod Narodne banke, centrala za NR Srbiju, 103-207070; poštanski fah 750 pošta Beograd 4; štamparija
 »Borba«, Beograd, Dečanska 31, tel. 24001.